

*Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський університет
економіки і менеджменту*

***Вісник
Східноєвропейського університету
економіки і менеджменту***

Науковий журнал

***СЕРІЯ
ЕКОНОМІКА І МЕНЕДЖМЕНТ***

Заснований у серпні 2007 року

Видається два рази на рік

№ 2 (4), 2008

Черкаси 2008

Свідоцтво про державну реєстрацію
ЧС № 549 від 21.08.2007.

Рекомендовано до друку вченою радою
Східноєвропейського університету економіки і менеджменту,
протокол № 4 від 25 грудня 2008 р.

Засновник: Східноєвропейський університет економіки і менеджменту
Видавець: Східноєвропейський університет економіки і менеджменту
Адреса: вул. Н.-Левицького, 16, м. Черкаси, 18036, Україна

**Постановою президії ВАК України від 02 липня 2008 року № 1-05/6
журнал визнано науковим фаховим виданням**

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Почесний редактор, д-р техн. наук, проф., засл. діяч науки і техніки
України, академік Інженерної академії України,
президент університету **Р.А. Аблязов**

Головний редактор, д-р екон. наук, проф. **В.К. Васенко**

Заступник редактора, канд. екон. наук, проф., засл. економіст України
Б.П. Дмитрук

Редакційна колегія:

д-р екон. наук, проф. **О.С. Чмир,**
д-р екон. наук, проф. **В.І. Пила,**
д-р екон. наук, проф., академік АЕН України
І.І. Кукуруза,
д-р екон. наук, проф. **В.В. Чепурко,**
д-р екон. наук, проф. **В.Ф. Медведєв,**
д-р техн. наук, проф. **І.С. Задорожний,**
канд. екон. наук **І.П. Шульга** (відповід. секретар)

Науковий журнал публікує статті з економічних проблем підприємств різних галузей промисловості, національного господарства, менеджменту, маркетингу, підготовлені професорсько-викладацьким складом, науковими співробітниками, аспірантами та здобувачами наукових ступенів вищих навчальних закладів, а також ученими та спеціалістами інших організацій, підприємств, установ.

Призначений для науковців, викладачів, аспірантів і студентів, спеціалістів національного господарства, державних і регіональних органів управління.

- Статті для публікації в науковому журналі відбираються на умовах конкурсу.
- Відповідальність за достовірність фактів, дат, назв, імен, прізвищ, цифрових даних, які наводяться, несуть автори статей.
- Редакція може публікувати статті в порядку обговорення, не поділяючи точки зору авторів.

© Східноєвропейський університет
економіки і менеджменту, 2008

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА І ОРГАНІЗАЦІЯ

Плахотнікова М.В. Соціально-економічна політика України: стан та проблеми її розвитку	4
Рибіна Л.О. Теоретичні аспекти інноваційної діяльності та її особливості у сфері АПК	14
Ус Г.О. Формування організаційних структур і потенціалу інноваційного розвитку	22
Левандовська А.В. Економічна оцінка виробництва і реалізації меду сільськогосподарськими підприємствами Черкаської області	34
Германенко Л.М. Методика розрахунку збалансованості продовольчого ринку регіону	45
Самотуга О.О. Особливості відтворення природних ресурсів в аграрній сфері.....	53
Светлова Н.М. Житлово-комунальне господарство в умовах інтеграційних процесів	65

ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Васенко В.К. Фінансовий механізм: суть і його парадигма	73
Шульга І.П. Фінансове посередництво: сутність, функції та механізми здійснення.....	80
Осадча Т.І. Перспективи входження іноземного банківського капіталу на український ринок.....	94

ІНВЕСТИЦІЇ І РИНОК

Дмитрук Б.П. Умови, що сприяють зацікавленості країн нових членів ЄС в реалізації інвестиційних проєктів в Україні	100
Зачосова Н.В. Участь фізичних осіб у спільному інвестуванні як перспективний напрямок примноження їх капіталу	108

ПРОБЛЕМИ МАРКЕТИНГУ

Щербань В.М. Маркетингове управління інноваційною діяльністю: суть і основні завдання.....	118
--	-----

ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

Конєва І.І. Фінансовий механізм управління еколого-інноваційним розвитком економіки	126
Сорокун С.С. Етапи проведення оцінки зовнішньоекономічних відносин в аграрній сфері економіки України за допомогою показника експортного потенціалу.....	133
Дернова І.А. Аналіз динаміки обмінних курсів гривні	139
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ	147

ЕКОНОМІКА І ОРГАНІЗАЦІЯ

УДК 316.334.3

*Плахотнікова М.В., кандидат економічних наук, доцент
Східноєвропейський університет економіки і менеджменту*

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ РОЗВИТКУ

Проаналізовано соціально-економічну політику України. Визначені детермінанти та функції соціально-економічної політики в сучасних умовах інноваційного розвитку економіки. Запропоновано заходи щодо підвищення ефективності соціально-економічної політики в Україні

Ключові слова: *соціально-економічні відносини, стратегія державної політики, соціально-економічний розвиток, людський капітал, інноваційний розвиток економіки, трудова сфера, соціальний розвиток трудових колективів, заробітна плата, безробіття, трудовий потенціал, мотивація праці, мінімальна зарплата, самореалізація особистості, інформаційне суспільство.*

ВСТУП

Складна ситуація у сфері використання праці за зростання дефіциту кадрів і проблем формування трудового потенціалу в умовах переходу економіки на інноваційний шлях розвитку, – все це вимагає адекватного аналізу та дослідження впливу соціально – економічної політики на всіх рівнях управління соціально – економічними процесами.

Недостатня увага зі сторони держави до змін, які відбувалися в економічних і соціальних відносинах на підприємствах впродовж всього часу реформування економіки, обернулася великою втратою кваліфікованих кадрів, зменшенням мотивації працівників та відсутністю зацікавленості у молодих до роботи на промислових підприємствах.

Якщо середньорічна кількість найманих працівників в Україні на кінець 2000 р. складала 13 млн. 678 тис. чол., то на початок 2007 року – 11 млн 433 тис. чол.. В тому числі в промисловості , якщо в 2000 р. було зайнято 4 млн. 61 тис. чол., то на початок 2007 року – 3 млн 362 тис. чол. На жаль, скорочення зайнятості не обійшло і таку

важливу галузь промисловості як машинобудування – відповідно 1 млн 61 тис. чол. і 740 тис. чол. [1, с. 184].

Проблема не в тому, що необхідно повернути втрачені кадри в повному обсязі, а в тім, щоб залучити до роботи на підприємства працівників, здатних працювати у нових умовах. Тим більше, що сучасний стан в промисловості ускладнюється масовим виходом на пенсію в найближчі 3-4 роки нині працюючого старшого покоління, частка яких складає близько 60% чисельності персоналу.

Тому є велика необхідність у підвищенні змістовності і привабливості праці на підприємствах, вирішенні завдань щодо вдосконалення трудових відносин, задоволення економічних інтересів працівників, посилення взаємозв'язків їх інтересів із інтересами роботодавців в підвищенні продуктивності праці.

В умовах приватної власності ці проблеми в директивному порядку не вирішити. Необхідні нові механізми регулювання економічних, соціальних і правових відносин, які будуть комплексно направлені на розвиток соціально – економічних відносин і перш за все трудових відносин.

Соціально-економічні відносини та проблеми соціальної діяльності держави досліджують Лібанова Е. [2]; Мельник С. [3]; Воронов В., Шульга М. [4]; Белозерова С. [5] та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Приймаючи позицію вчених, які займаються дослідженням соціально-економічних проблем сучасного суспільства, автор вважає, що підходи до визначення соціально-економічної політики, в тому числі в трудовій сфері, повинні бути дещо ширше традиційних уявлень, які пов'язувались в основному з низькою оплатою праці, проблемами формування та регулювання трудового потенціалу тощо.

Метою даного дослідження є визначення змісту соціально-економічної політики та механізму її регулювання в сучасних умовах розвитку економіки, що передбачає вирішення наступних завдань:

- дослідити взаємозв'язок відносин “економіка-людина-соціально – економічна діяльність держави”;
- проаналізувати зміст і особливості соціально-економічної політики в трудовій сфері за час реформування національної економіки;
- внести уточнення в підходи щодо визначення змісту соціально-економічної політики в сучасних умовах розвитку економіки;
- визначити функції та детермінанти розвитку соціально-економічної політики;
- внести пропозиції щодо підвищення ефективності соціально-економічної політики в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Перехід української економіки на засади інноваційного шляху її розвитку можливий не лише за умови наявності необхідних матеріально-технічних і фінансових ресурсів, але в значній мірі буде визначатися здатністю активної частини населення своєю працею забезпечувати цей процес.

У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність визначення такої стратегії державної політики, яка була б направлена не тільки на економічне зростання, але й на соціальний розвиток людського капіталу, забезпечення необхідних умов для реалізації потенціалу особистості в умовах інноваційного розвитку економіки.

Аналіз свідчить, що якість людського потенціалу все більше визначається не тільки рівнем економічного розвитку країни, але і наявністю соціально-правових умов, необхідних для зайнятих у трудовому процесі, які дозволяють їм здійснювати необхідні перетворення – натомість національними програмами у сфері охорони здоров'я, освіти тощо тут не обійтися.

Не будуть мати вирішального значення і заходи, прийняті щодо покращення демографічної ситуації, оскільки від народження до формування працездатного кваліфікованого працівника необхідно 20 – 25 років, – такого запасу часу наразі нема.

Отже, необхідно створити такі соціально-економічні та правові умови, які змогли б змінити існуючу ситуацію в трудовій сфері. Тобто, здійснити корегування вектору діяльності держави відносно розвитку соціально-економічної та правової політики, що дозволить активніше впливати на всі сфери життєдіяльності людини і суспільства.

Разом з тим, основний зміст соціально-економічної політики України, викладений в Конституції України, дозволяє здійснювати таку діяльність: Україна є соціально-правова держава [6, с. 30], яка створює умови для повного здійснення громадянами права на працю [6, с. 23] та вільний розвиток своєї особистості [8, с. 13].

Здається, що вищенаведені положення не дають підстав для корегування діяльності держави у сфері соціально-економічної політики. Однак, реальний стан економіки і процеси, які відбуваються в умовах реформування національного господарства, свідчать про дещо звужений зміст соціально-економічної діяльності держави.

Обмежений характер діяльності держави в соціальній сфері в 90-х роках був пов'язаний з дефіцитом фінансових ресурсів через глибоку економічну кризу, яка тривала майже десять років і негативно вплинула на зміст соціально-економічної політики держави.

Зміна функцій держави і, перш за все, відмова від безпосереднього її втручання в економічну і фінансову діяльність підприємств, а також в соціально-трудова відносини обернулася глибокою деформацією економічних і соціальних процесів на

підприємствах у трудовій сфері, зменшенням відтворювальних видатків і втратою соціальних орієнтирів у діяльності підприємств (управління народногосподарським комплексом відійшло на макроекономічне регулювання).

Одночасно на згортання соціальної діяльності підприємств вплинули глибокі кризові процеси, які виникли на першому етапі реформування економіки. Вони супроводжувались різким спадом виробництва, банкрутством багатьох підприємств, відсутністю оборотних засобів і зростанням “бартерних” операцій. Кризові процеси, які вразили підприємства, були пов’язані не тільки з переходом на фінансові методи макрорегулювання, але і допущеними помилками в економічній політиці (відмова від індексації оборотних коштів та ін.).

У сукупності, це створило проблеми і труднощі в виробництві продукції і реально проявилось в скороченні заробітної плати працівників. Крім того, у підприємств не стало фінансових ресурсів на соціальний розвиток трудових колективів, професійну підготовку кадрів і їх відтворювальну діяльність. В умовах економічної кризи виживання переважної більшості підприємств відбувалося, в основному, за рахунок бартерних операцій як в середині підприємства, так і в розрахунках між підприємствами.

Поширення фінансових і бартерних операцій в умовах скорочення товарного виробництва негативно вплинуло не тільки на економіку підприємств. Різко скоротилися доходи держави і регіонів, погіршилось матеріальне становище працівників. На підприємствах зросла неритмічність виробництва, поглиблювалась нееквівалентність обміну в трудовій сфері. Це знайшло своє відображення у деформації розміру і структури заробітної плати, зменшення компенсаційних доплат, які розраховувалися на основі тарифу. Як свідчить аналіз, на початок 2006 року середня зарплата працівників по Україні становила 806 гр. 19 коп. На державних підприємствах зарплата була вищою за відповідний період порівняно із середньою по країні на 19,1%, а порівняно з приватними підприємствами на 14,3%, комунальними – 70% (табл. 1).

Таблиця 1

Середня заробітна плата в Україні та Черкаській області (грн)

Роки	У цілому по Україні	У тому числі на підприємствах			В Черкаській області
		приватних	державних	комунальних	
2000	230,13	226,95	277,80	163,80	175
2001	311,33	311,78	390,83	208,84	229
2002	376,38	377,44	491,93	249,81	276
2003	462,27	469,20	592,49	309,09	350
2004	589,62	620,95	739,17	389,45	456
2005	806,19	839,25	959,94	562,92	642

Не зважаючи на поступове підвищення заробітної плати в Україні, відставання її від зарплати в західних країнах не тільки зменшилось, але й зросло. У 2006 році середня заробітна плата в Україні становила 164 євро, що в кілька разів менше ніж інших країнах: порівняно із Словенією – в 7,39 рази (1213 євро), Угорщиною – в 3,95 рази (648 євро), Естонією – в 3,62 рази (594 євро), Росією – в 1,92 рази (315 євро).

Низький рівень зарплати і заборгованість, пов'язана з її виплатою, одна з головних причин масових звільнень працівників і пошуку роботи за кордоном. В основному, це стосується усіх категорій працюючих 25 – 40 років. За оцінками експертів, за межами національної економіки працюють до 3,5 млн наших співвітчизників. Країни Заходу навіть і не приховують, що трудовим донором для них є Україна. І це в той час, коли 30% промислових і 60% сільськогосподарських підприємств гостро відчують потребу в кваліфікованих верстатниках, зварювальниках, механізаторах, медсестрах, працівниках торгівлі тощо. За 1999 – 2006 р. потреба в кваліфікованих робітниках зросла у 2,7 рази, професіоналів – у 3 рази, робітників по обслуговуванню машин і устаткування – у 2,6 рази, працівників торгівлі та послуг – у 7 разів, – що не дозволяє, по суті, укомплектувати національними кадрами вітчизняного роботодавця (табл. 2).

Таблиця 2
Потреба підприємств у працівниках за професійними групами

Професія	Роки							
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Законодавці, вищі службовці, керівники, менеджери	2,6	3,2	4,7	6,7	8,0	10,3	12,7	10,6
Професіонали	4,9	6,0	9,2	12,9	15,1	16,9	18,6	14,5
Фахівці	4,8	6,5	9,0	12,2	13,8	15,3	17,4	15,4
Технічні службовці	0,5	0,8	1,3	2,3	2,6	4,4	5,1	5,3
Працівники сфери торгівлі та послуг	2,1	3,5	4,8	6,8	7,5	9,9	12,4	14,5
Кваліфіковані робітники сіль- ського та лісо- вого господарст- ва, рибальства	0,8	0,8	1,2	1,7	1,8	2,0	2,3	1,9
Кваліфіковані робітники з інструментом	18,6	27,1	37,7	44,7	48,8	53,6	56,0	50,7
Робітники з обслуговування	13,1	16,2	22,3	27,9	30,4	38,0	39,6	33,4

устаткування та машин								
Працівники найпростіших професій	3,3	4,1	6,7	8,7	10,8	16,1	22,5	24,2
Усього	50,7	68,2	96,9	123,9	138,8	166,5	186,6	170,5

Таким чином, ще на початку економічної реформи була втрачена частина активного трудового потенціалу, а разом з тим на підприємствах відбулося скорочення тієї економічної складової, яка була основою економічного розвитку і здійснення соціальної політики в Україні.

У цьому контексті необхідно зазначити наступне. Не зменшуючи недоліків, які були властиві соціалістичній адміністративній системі господарювання, треба віддати належне тому, що в умовах останньої соціально-економічна політика формувалася на двох рівнях: загальнодержавному і на рівні підприємств. При цьому необхідні перетворення передбачалися як в господарській діяльності підприємств, так і в розвитку рекреаційної сфери народного господарства (перш за все, це стосувалося збереження здоров'я працівників та підвищення їх працездатності).

Отже, соціально-економічна політика в трудовій сфері за минулої системи господарювання була частиною загальнодержавної соціально-економічної політики і здійснювалась як за рахунок державних коштів, так і коштів підприємств.

У свою чергу зростання доходів підприємств вело до зростання національного доходу держави, що дозволяло розширювати спектр дії соціально-економічної політики в інших сферах: соціальному забезпеченні, охороні здоров'я, науці, житлово-комунальному обслуговуванні тощо.

В умовах реформування економіки цей взаємозв'язок був перерваний не тільки через кризові причини. Відсутність правових основ у нових умовах господарювання ускладнили економічні і соціальні відносини між державою і підприємствами, між адміністрацією підприємств і працівниками. Особливо це вразило трудову сферу, де за свавільні рішення нових власників ніхто не відповідав за законом.

Соціально-економічні процеси в трудовій сфері формально повинні були здійснюватися в межах діючого законодавства, яке на той час не в повній мірі відповідало економічній ситуації в країні: закони розроблялися для забезпечення розвитку соціалістичної системи господарювання з суспільною формою власності і тому інколи знаходились у протиріччі з новими економічними відносинами.

Замість очікуваного позитивного ефекту розвитку соціально-економічних і трудових відносин, побудованих на ринкових засадах, набирали поширення тіньові процеси в зайнятості, виробництві і розрахунках.

Звісно, ці явища призвели до деформації соціально-економічних відносин, у тому числі зменшення розмірів і значення заробітної плати. Аналіз свідчить, що головною проблемою вітчизняного ринку праці є не безробіття, а низька заробітна плата. Так, протягом 2006 року в Державному центрі зайнятості було зареєстровано 2 млн 300 тис. вакансій, натомість, кількість безробітних склала близько 1,5 млн. чоловік. Однак, заробітна плата 59 % цих вакансій нижча 500 грн. [8, с. 8]. До того ж, низький рівень заробітної плати спостерігається як у висококваліфікованих робітників, так і спеціалістів у галузі охорони здоров'я, освіти, торгівлі та ін. За таких умов змінилося відношення працівників до праці, втратився інтерес і мотивація до розвитку виробництва. Колективні інтереси поступилися індивідуальним.

Наразі проблеми праці, в основному, розглядаються з позицій “скорочення” або “створення” робочих місць. Держава контролює рівень безробіття і охорону праці (в традиційному розумінні минулої системи). Натомість, державою стало більше приділятися уваги мінімальній зарплаті та її динаміці. Без її зростання більшість населення просто не в змозі забезпечити необхідні умови для життя і свого розвитку. Динаміка зміни мінімальної зарплати наступна: з 1.01.2008 – 515 грн., з 1.04.2008 – 525 грн, з 1.10.2008 – 545 грн. З 1.12.2008 планується встановити цю величину в розмірі 605 грн. Проте зростання зарплати повинно спиратися передовсім на підвищення продуктивності праці і зростання ВВП. Як свідчить аналіз, за рівнем продуктивності праці Україна поступається майже всім західним країнам: найбільший розрив за цим показником – із Словенією (ВВП на душу населення в Україні становить лише 25,9% показника Словенії) і Чехією – 28,8%.

Але соціально-економічні процеси в трудовій сфері набагато складніші, ніж це показується у звітах міністерств та установ, і вимагають системного регулювання зі сторони держави, регіональної влади та підприємств. В основі такого регулювання повинна бути довгострокова соціально-економічна політика, складовою частиною якої повинна стати трудова політика з відображенням реальних змін у праці, які матимуть місце за рахунок технічних, економічних та соціальних перетворень.

У зв'язку з цим виникає необхідність уточнення в підходах щодо визначення соціально-економічної політики, в тому числі і в сфері праці – це має бути дещо ширше традиційних уявлень, пов'язаних з низькою оплатою праці та проблемами формування трудового потенціалу.

Автор приєднується до точки зору вчених-економістів, які вважають, що об'єктом соціально-економічної політики повинна бути людина, розвиток та реалізація її економічних і соціальних прав як особистості (згідно Конституції України).

Відповідно державна соціально-економічна політика повинна бути доповнена заходами по регулюванню соціально-економічних процесів у сфері праці. Вони мають передбачати не тільки створення комфортних умов виробничого середовища, але й умов, сприяючих максимальному використанню професійних знань, творчого потенціалу працівника. Крім того, вона мусить включати заходи по забезпеченню відтворювальних процесів, які підтримували б необхідну активну працездатність, забезпечували умови для особистісного вдосконалення людини, необхідних для формування працівника нового “типу”, технологічно орієнтованого до вимог інформаційного суспільства.

Соціально-економічна політика у сфері праці потребує коригування ціннісних орієнтирів, формування певного стилю трудових відносин, які повинні відповідати законодавству і світовій практиці, в тому числі Рекомендаціям і Конвенціям МОП.

Отже, соціально-економічна політика у сфері праці – це частина державної політики, яка включає всю сукупність соціально-економічних відносин з приводу:

- забезпечення умов для життєдіяльності людини у виробничому і трудовому процесах;
- створення необхідних виробничих і позавиробничих умов для підтримки активної працездатності і відтворювальних процесів працівника;
- розробка заходів по підвищенню професійного рівня працівника і оновленню його знань;
- формування умов для соціального розвитку людини та її самореалізації.

Обґрунтовуючи зміст соціально-економічної політики, необхідно повніше враховувати вплив зовнішніх і внутрішніх факторів, що формують умови життєдіяльності людини і які відображаються на її мотивації і поведінці в процесі праці.

У свою чергу загальний вплив зовнішніх чинників обумовлює зовнішню функцію соціально-економічної політики. Вона складається із чинників державного впливу на формування ринкового середовища і стан підприємства в умовах ринку; фактору умов праці і виробництва, що забезпечуються роботодавцем і факторів регіональної влади, які впливають на формування послуг, забезпечуючи відтворення працівника і збереження його здоров'я та працездатності.

До внутрішніх чинників, формуючих внутрішню функцію соціально-економічної політики належать всі складові підприємницької та особистісної взаємодії працівника щодо узгодження їх інтересів в підвищенні продуктивності праці.

Головним чинником участі працівника у виробництві є його мотивація, започаткована на ціннісних орієнтирах і інтересах, які залежать від інтелектуального рівня розвитку людини та ідеології

державної політики у формуванні ціннісних орієнтирів. Складовою підприємницької (корпоративної) політики є інтереси підприємства у формуванні його діяльності цілей, в тому числі єдності колективу, соціального визначення особистості тощо. Тому у відповідності до цілей підприємства повинні забезпечуватися умови їх реалізації, функціональна зайнятість працівника, система винагороди за результати праці, безпека на виробництві і т. далі.

Важливою складовою соціально-економічної політики є самі працівники, їх система оплати праці, підвищення кваліфікації, кар'єрний ріст, забезпечення пристойного рівня життя тощо. Не задоволені інтереси, як і не реалізовані очікування, не справедлива оцінка праці проявляються, перш за все, у поведінці працівника і його відношенні до праці. Тому соціально-економічна політика в сфері праці повинна повніше включати регулювання інтересів працівника і роботодавців, з врахуванням інтересів держави, регіонів по збереженню працездатності людини та умов її розвитку.

Натомість мова йде про формування нової політики у сфері і перш за все створення умов для переростання праці із засобу матеріального існування в працю як засіб самореалізації і розвитку особистості.

Вкладаючи кошти у формування фізичних і інтелектуальних здібностей, розвиваючи особистісні якості людини, суспільство турбується про створення "потенціалу" для свого розвитку. Проте наскільки цей потенціал буде реалізований залежить від умов його використання в трудовій сфері. Для цього необхідно забезпечити умови для реалізації не тільки накопичених знань (як капіталу), але й реалізації його здібностей витримувати фізичні, інтелектуальні, психологічні навантаження, а також створення умов для підтримки і відтворення індивідуальної працездатності людини. Отже, соціально-економічна політика повинна забезпечити умови не тільки для реалізації здібностей людини в трудовому процесі, але і створити необхідні умови для їх збереження та подальшого розвитку.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження визначено, що зміни, які відбуваються в останні десятиріччя в техніці і технології виробництва, обумовлені поступовим переходом на інноваційний шлях розвитку, ведуть до кардинальних змін в трудовій сфері. У зв'язку з цим в статті уточнюється зміст соціально-економічної політики у сфері праці. В роботі доводиться, що в сучасних умовах підходи до визначення соціально-економічної політики в трудовій сфері мають бути дещо ширші традиційних уявлень – це виходить з того, що об'єктом соціально-економічної політики має бути людина, її стан і розвиток, реалізація економічних і соціальних прав.

В роботі визначені функції соціально-економічної політики в умовах переходу економіки на інноваційний шлях її розвитку та основні чинники, забезпечуючи ефективність проведення соціально-економічної політики.

SUMMARY

Essence of social and economic policy of Ukraine has been analysed. Determinants and functions of social and economic policy in modern innovation development of economy are determined. Steps to stipulate effectiveness of social and economic policy are suggested.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Україна в цифрах у 2006 році. Статистичний довідник. За ред. Осауленка О.Г – К: Консультант, 2007. – 239 с.
2. Лібанова Е. Ціннісні орієнтації та соціальні реалії українського суспільства // Економіка України – 2008 – № 10
3. Мельник С. Становлення соціально-орієнтованого бізнесу в Україні як складова державної соціальної політики // Україна: аспекти праці – 2008 – № 5
4. Ворона В., Шульга М. Українське суспільство 1992 – 2007. Динаміка змін – К: Інститут соціології НАН України, 2007. – 544 с.
5. Белозерова С.М. Социальная политика в сфере труда и проблемы работоспособности. – М.: Институт экономики РАН, 2007. – 65 с.
6. Конституція України. Міністерство юстиції України: -Київ, 2006.- 30 с.
7. Заюков І., Коваль Н. Проблеми та перспективи розвитку в Україні професійного навчання кадрів на виробництві// Економіка України – 2008. – № 6.
8. Галицкий В. Проблемы занятости // Киевский телеграф – 2-8.03 2007.

Надійшла до редакції 17 жовтня 2008 р.

УДК 330.341.1

*Рибіна Л.О., кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
Сумського національного аграрного університету*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ У СФЕРІ АПК

У статті визначена сутність інноваційної діяльності, її особливості в АПК, а також зазначено напрями активізації інноваційної діяльності у сфері АПК в сучасних умовах.

Ключові слова: інноваційний процес, інноваційна діяльність, агропромисловий комплекс.

ВСТУП

Дослідження інноваційної діяльності за останній час знаходиться в центрі уваги економічної думки. Це обумовлено тим, що на початку

XX століття в силу об'єктивних економічних та політичних обставин Україна активно підключилася до процесів європейської інтеграції, що, відповідно, вимагає її виходу за параметрами розвитку на рівень передових світових стандартів. Успішний розвиток економіки України у перспективі можливий лише на основі активізації і розвитку інноваційної діяльності у всіх її галузях. Особливої уваги заслуговує агропромислова сфера виробництва з огляду на пріоритетність сільськогосподарського виробництва для економіки України, а також його істотного відставання від загальних темпів розвитку. Високий рівень зношеності його матеріально-технічної бази, використання застарілих технологій, висока енерго- і ресурсоемність продукції призводить до зниження конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках. Тому в умовах сьогодення є найбільш пріоритетним розвиток інноваційної діяльності підприємств, зокрема у сфері АПК.

Питання теоретико-методологічних та організаційно-правових основ інноваційної діяльності досліджували Гунін В., Баранчєєв В., Рассудовський В., Йохна М., Стадник В., Росвел Р., Лапін М., Пригожин О., Сазонов Б., Толстой В., Слободчиков В. Теоретичні проблеми інноваційної діяльності в АПК вивчали такі вчені-економісти, як Лайко П., Бабієнко М., Музика П., Бузовський Є., Гойчук О., Кулаєць М.

На найближчу перспективу досягнення суттєвих результатів у розвитку інноваційної економіки України є проблематичним у зв'язку з існуванням ряду факторів, які стримують інноваційну діяльність. Вагомий вплив має відсутність серйозного досвіду ведення інноваційної діяльності у ринкових умовах. Адже за радянських часів науково-дослідні організації були орієнтовані на виконання державних, в основному, воєнно-промислових, замовлень і не мали можливості для самостійного введення нових виробів на ринок. Впливає також і проблема відсутності загальноприйнятої термінології.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті полягає у дослідженні сутності інноваційної діяльності та її відмінностей від інноваційного процесу в теоретичному контексті, виділення особливостей інноваційної діяльності агропромислових підприємств та перспектив її розвитку.

Основними завданнями дослідження є: визначити сутність інноваційної діяльності, її особливостей в АПК; визначити напрями активізації інноваційної діяльності у сфері АПК у сучасних умовах.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

У літературі представлені різноманітні визначення терміну «інноваційна діяльність». Деякі автори ототожнюють інноваційну

діяльність з інноваційним процесом, інші розглядають інноваційну діяльність як складову інноваційного процесу, або, навпаки, уявляють інноваційну діяльність як діяльності, що включає як інноваційний процес, так і інші види діяльності, без яких неможливе здійснення інноваційного процесу. Наведемо декілька визначень інноваційної діяльності, які наочно показують розходження поглядів вчених щодо сутності інноваційної діяльності. Наприклад, Йохна М., Стадник В. розглядають інноваційну діяльність як «дії людей, спрямовані на створення чи впровадження інновації на певній стадії інноваційного процесу» [3], Рассудовський В. визначає інноваційну діяльність як «процес використання нововведень в цілях отримання прибутку, в комерційних цілях, тобто це різновид підприємницької діяльності» [6], а Гунін В., Баранчев В. уявляють її, як «сферу розробки і практичного освоєння технічних, технологічних, організаційно-економічних нововведень, яка включає не тільки інноваційні процеси, але і маркетингові дослідження ринків збуту товарів, їх споживчих властивостей, а також новий підхід до організації інформаційних, консалтингових, соціальних та інших видів послуг» [2].

Те, що інноваційна діяльність пов'язана з інноваційним процесом не викликає заперечень. Однак, для того щоб з'ясувати яке поняття є ширшим – інноваційна діяльність чи інноваційний процес – необхідно звернутися до визначення самого інноваційного процесу.

Аналіз літературних джерел доводить, що існує безліч різних визначень поняття «інноваційний процес», що на нашу думку, пов'язано із зміною поглядів його дослідників на організацію самого інноваційного процесу. Так, Рой Росвел [8], який досліджував еволюцію моделей інноваційних процесів, виділив п'ять поколінь організації інноваційного процесу:

I покоління – модель «технологічного поштовху», в якій інноваційний процес розглядається як простий лінійно-послідовний процес, в якому ідеї створення нових продуктів виникають в середині підрозділів НДДКР, а ринок грає лише пасивну роль, приймаючи результати досліджень і розробок (початок 50-х років);

II покоління – модель «реагування на ринок», яка також визначає лінійно-послідовний інноваційний процес, але з упором на важливість ринку, на потреби якого реагує НДДКР (кінець 60-х років);

III покоління – об'єднана модель, яка по суті є комбінацією моделей I і II покоління з упором на зв'язки технологічних можливостей з потребами ринку (70-і роки);

IV покоління – інтегрована модель, в якій акцент робиться на інтеграцію досліджень і розробок з виробництвом і на більш тісний взаємозв'язок з постачальниками і покупцями, тобто різні підрозділи підприємства (маркетингу, НДДКР, виробничі, технічні, планово-економічні, збуту, фінансові тощо) інтегрувалися для створення нового

продукту, сприяючи зменшенню строків розробок продукту з одночасним зниженням витрат (середина 80-х років).

V покоління – модель стратегічних мереж, основна ідея якої полягала в тому, що взаємодію і обмін знаннями необхідно здійснювати не тільки між різними підрозділами підприємства, але із іншими «джерелами знань» – підприємствами, університетами, дослідницькими центрами, споживачами, постачальниками тощо (90-і роки).

Відповідно кожній моделі організації інноваційного процесу у свій час давалося своє трактування сутності цього процесу. Незважаючи на різноманітність підходів до визначення інноваційного процесу, суть його зводиться до одного висновку, а саме: інноваційний процес пов'язаний із створенням, виробництвом, продажем і розповсюдженням інновацій.

Виходячи із початкового трактування самого поняття «процес», як послідовної зміни стадій розвитку або сукупності послідовних дій для досягнення будь-якого результату [1], ми можемо виділити основні його компоненти:

1) новаційний процес – процес безперервного створення і залучення нових наукових, науково-технічних знань та інтелектуальної власності (винахід, патент, товарний знак, «ноу-хау», промисловий зразок, корисна модель) з внутрішніх і зовнішніх джерел, їх трансформація, розповсюдження, накопичення і використання;

2) нововведення – процес доведення новації до стадії практичного використання і реалізація пов'язаних з цим змін у певному середовищі;

3) комерціалізація – процес виявлення перспектив комерційного використання нововведення та його реалізація на ринку з метою отримання комерційного ефекту;

4) дифузія – масове розповсюдження у просторі і часі матеріалізованих знань у вигляді нових продуктів або технологій, отриманих на попередніх етапах інноваційного процесу, що відповідає насиченню певної суспільної потреби.

Останній компонент – розповсюдження інновацій – включається в інноваційний процес у випадку, якщо його розгляд не обмежується окремим підприємством, а здійснюється на рівні економічної системи в цілому.

На сучасному етапі розвитку, коли зміна поколінь нової техніки і технологій відбувається дуже швидкими темпами, доцільно досліджувати інноваційні процеси не тільки як безперервні, не рівноважні процеси, що розвиваються, але і як переривисті стадії і цикли, від періоду дії яких залежить результативність інноваційного процесу. Циклічність інноваційного процесу грає принципову роль при його плануванні і організації. Ця роль полягає в тому, що по-перше, циклічність інноваційного процесу змушує керівника господарюючого суб'єкта аналізувати господарську діяльність як з позиції сьогодення, так і з точки зору перспектив її розвитку. По-друге, циклічність

інноваційного процесу обґрунтовує необхідність систематичної роботи із планування виробництва інновацій і/або її придбання. По-третє, циклічність інноваційного процесу є основою аналізу і планування самої інновації. Так, в результаті аналізу інновації можна установити, на якій стадії циклу знаходиться ця інновація, яка її найближча перспектива, коли розпочнеться різкий спад і коли вона завершить своє існування.

Теоретично, чим «молодша» фаза, на якій знаходиться нововведення, тим більші його перспективи на ринку. Але багато що залежить від того, як довго буде це нововведення створюватися. Тому чим швидше здійснюється інноваційний процес, тим більше вірогідність того, що нововведення буде мати успіх.. Іноді впровадження нововведення триває кілька років, а за цей період з'являються інші інновації, і нововведення, що розробляється, зрештою вже не має великої цінності.

Таким чином, визначити інноваційний процес можна як системно взаємозв'язану і узгоджену послідовність дій в єдиному інноваційному циклі, спрямованих на задоволення (або створення нових) суспільних потреб на основі генерації і практичної реалізації нових знань.

Для здійснення інноваційного процесу, як і будь-якого іншого, в першу чергу необхідні певні суб'єкти, між якими виникають взаємовідносини з приводу ресурсного, організаційного, управлінського та іншого його забезпечення і отримання кінцевого результату даного процесу. Крім того, для інноваційного процесу характерний певний порядок, який повинен забезпечити найбільшу ефективність здійснення тих чи інших інноваційно значимих дій. Враховуючи велику різноманітність інновацій (радикальні, поліпшуючі, продуктові, процесні, ринкові, економічні, соціальні, юридичні тощо), можуть встановлюватися різні порядки (форми, методи, способи) їх реалізації. У будь-якому випадку саме встановлені форми упорядкування інноваційного процесу і складна динамічна система дій і взаємодій різних суб'єктів, задіяних в інноваційному процесі створюють інноваційну діяльність.

В економічній теорії інноваційна діяльність виділяється як самостійна категорія, тобто виділяється із матеріального виробництва і власне наукової сфери. Так, економічна діяльність може бути як репродуктивною, яка направлена на отримання і відтворення вже відомих, традиційних благ вже відомими засобами і способами, так і продуктивною, або інноваційною, яка пов'язана з розробкою і реалізацією нових корисних благ і відповідних їм засобів і способів, або з розробкою вже відомих благ, але за допомогою нових засобів і способів.

Щодо діяльності в області наукової творчості, то недоречно її зводити до цього виду діяльності, хоча будь-яка науково-дослідна

діяльність за своєю суттю є інноваційною. У зв'язку з цим доцільно ввести декілька критеріїв, які дозволяють виділити інноваційну діяльність як самостійну у сукупній діяльності наукової сфери.

По-перше, інноваційну діяльність необхідно розглядати у рамках певної практичної діяльності (економічної, соціальної, юридичної, екологічної тощо). З точки зору конкретного суб'єкта цієї практики інноваційною можна вважати будь-яку діяльність, яка призводить до суттєвих змін у порівнянні з існуючою традицією.

По-друге, інноваційна діяльність – це діяльність, направлена на вирішення комплексної проблеми, яка виникає в результаті протиріччя норм практики, які вже склалися, і які тільки з'явилися або – невідповідності традиційних норм новим соціальним, економічним або іншим очікуванням. Тоді інновація доцільна, більш того необхідна.

В-третьє, інноваційна діяльність здійснюється не у просторі ідей і не тільки у просторі дій окремого суб'єкта, але стає по-справжньому інноваційною тільки тоді, коли інноваційний досвід здійснення цієї діяльності стає доступним іншим людям. Це передбачає фіксацію інноваційного досвіду, його культурне оформлення і механізми трансляції.

В-четвертих, якщо інноваційна діяльність відповідає вище названим критеріям, то її призначення – перетворення існуючої практики або створення принципово нової практики. У цьому випадку для неї повинна бути характерна «інституціоналізація» – організаційно-управлінське оформлення нововведень та їх нормативне закріплення на практиці, що змінюється. [7]

З точки зору прийнятих критеріїв виділення інновації діяльності як самостійної, складовою її частиною може бути кожний із наступних напрямків діяльності:

- фундаментальні наукові дослідження і концептуальні (теоретичні) розробки;
- прикладні наукові дослідження, пов'язані з реалізацією наукових розробок на практиці;
- організаційно-управлінська діяльність, пов'язана з технологічним переоснащенням, підготовкою виробництва тощо для випуску нової або удосконаленої продукції, впровадження нового або удосконаленого технологічного процесу;
- освітня діяльність, пов'язана з підготовкою професійних, висококваліфікованих кадрів;
- дослідно-експериментальна робота, яка може цілком вичерпуватися діяльністю з освоєння розробок на практиці, але може також ініціювати наукові розробки у нових напрямках;
- випуск нової або удосконаленої продукції, застосування нового або удосконаленого технологічного процесу до досягнення окупності витрат;

- діяльність з просування на ринки нової продукції;
- створення і розвиток інноваційної інфраструктури;
- підготовка, перепідготовка або підвищення кваліфікації кадрів для здійснення інноваційної діяльності;
- передача або придбання прав на об'єкти інтелектуальної власності або конфіденційну науково-технічну інформацію;
- експертиза, консультаційні, інформаційні, юридичні та інші послуги із створення і/або практичного застосування нової або удосконаленої продукції, нового або удосконаленого технологічного процесу;
- організація фінансування інноваційної діяльності.

Основною функцією інноваційної діяльності як в масштабах підприємства (організації), так і всього суспільства, є «функція зміни, розвитку способів і механізмів його функціонування у всіх сферах його життєдіяльності», більш того – «функція розвитку культури як сукупності способів життєдіяльності людини» [5].

Таким чином, в аналізі інноваційних процесів провідним є діяльний підхід, який враховує багатоплановий характер інновацій, впровадження яких потребує взаємодію різних спеціалістів на різних стадіях інноваційного процесу. Відповідно, інноваційна діяльність – це системний вид діяльності, пов'язаний із регулюванням, забезпеченням і обслуговуванням реалізації інноваційного процесу.

Інноваційні процеси в АПК мають свою специфіку. Вони відрізняються різноманіттям регіональних, галузевих, функціональних, технологічних і організаційних особливостей. Сутність інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки полягає у розробці і впровадженні в аграрне виробництво прогресивних методів ведення господарства, в основі яких лежать методи ефективного виробництва продукції, застосуванні нового покоління техніки, використанні нової кадрової політики тощо з врахуванням накопиченого науково та інноваційного потенціалу. Як стверджують українські вчені: «інноваційна діяльність в агропромисловому виробництві великою мірою залежить від науки, яка здійснюється науковими закладами та науково-педагогічними кадрами вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації» [4].

Результатами наукової і дослідницької діяльності вище названих закладів можуть бути нові сорти рослинництва, порід і видів тварин і кросів птиці, нові чи покращені продукти харчування, матеріали, нові технології у землеробстві, рослинництві, тваринництві і переробній промисловості, нові добрива і засоби захисту рослин і тварин, нові методи профілактики і лікування тварин і птиці, нові форми організації і управління різними сферами економіки, нові підходи до соціальних послуг, що дозволяють підвищити ефективність виробництва, завдяки їх реалізації у господарській практиці АПК.

На найближчу перспективу обсяг ресурсів у сільському господарстві буде дуже обмеженим. У зв'язку з цим інвестиції в основний капітал і фінансування формування оборотних коштів необхідно сконцентрувати в точках (полюсах) розвитку сільського господарства, в яких процес виробництва буде здійснюватися на інноваційній основі. Як точки (полюси) росту можуть бути: машинно-технологічні станції; племінні тваринницькі і насінневі господарства; репродуктивні свинарські і птахівницькі підприємства, дослідно-виробничі і навчальні господарства, базові господарства з первісного освоєння і подальшої дифузії нововведень тощо.

У стратегічному плані як «точки росту» можуть розглядатися підприємства переробної промисловості, інвестиційний вплив на які дозволить управляти становленням і розвитком всього технологічного ланцюга, забезпечуючи мультиплікативний ефект в АПК в цілому. Далі вони самі будуть виступати джерелами інвестицій для розвитку сільськогосподарського виробництва і мережі з реалізації продукції. При цьому передбачається більш тісна взаємодія переробних підприємств із сільськогосподарськими, які формують їх сировинну зону. Необхідне створення агропромислових інтегрованих формувань (холдингів, фінансово-промислових груп, агротехнопарків тощо), яким легше займатися інноваційною діяльністю, ніж невеликим, не кажучи вже фермерським, господарствам.

ВИСНОВКИ

Інноваційна діяльність підприємств АПК повинна бути спрямована на досягнення головної мети: максимально повне задоволення вимог споживачів до кількості і якості виробленої продукції з мінімальними витратами на її розробку і виробництво з одночасним забезпеченням її безпеки як у виготовленні, так і в споживанні. А це означає необхідність вивчення інноваційної діяльності з точки зору системного підходу, який враховував би всі аспекти підвищення рівня життя населення (науковий, виробничий, ціновий, управління і організації, соціальний, екологічний тощо)

Для активізації і розвитку інноваційної діяльності АПК необхідний новий імпульс – перш за все, зміна аграрної політики, збільшення інвестицій і державної підтримки, більш інтенсивне використання і впровадження у сільськогосподарське виробництво наукових технологій, створення агротехнопарків і особливих формувань агропромислового типу із спеціальним режимом функціонування, у комплексі стимулюючих розвиток АПК.

SUMMARY

The article determines essence of innovative activities, its particularities in agro- industrial sector of the economy, and directions of the activation innovative activities in the agro- industrial complex are noted.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Большая Советская Энциклопедия (в 30 томах). Гл. Ред.. А.М. Прохоров. Изд.3-е. Т.21 – М.: «Советская энциклопедия». - 612 с.
2. Гунин В.Н., Баранчев В.П. Управление инновациями / В.Н. Гунин, В.П. Баранчев, В.А. Устинов, С.Ю. Ляпина. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 252 с.
3. Йохна М.А., В.В. Стадник Економіка і організація інноваційної діяльності.-К.: Видавничий центр «Академія», 2005.- 400с.
4. Лайко П.А., Бабієнко М.Ф., Музика П.М., Бузовський Є.А., Гойчук О.І., Кулаєць М.М. Удосконалення інноваційної діяльності в АПК – вимоги часу // Економіка АПК.- 2007. – № 12. – С. 85-89
5. Лапин Н.И., Пригожин А.И., Сазонов Б.В., Толстой В.С. Нововведения в организациях. – М.: ВНИИСИ, 1984. – С.18
6. Рассудовский В.А. Правовое регулирование инновационной деятельности // Правовое регулирование предпринимательской деятельности / Сб. статей под ред В.В. Лаптева. М.: Институт государства и права РАН, 1995. – С. 37.
7. Слободчиков В. И. Инновации в образовании: основания и смысл // Электронный ресурс: <http://www.researcher.ru/methodics/nauka>
8. Dodgson M. and Rothwell R. (Eds.). The Handbook of Industrial Innovations. – Aldershot: Brookfield, 1994.

Надійшла до редакції 10 листопада 2008 р.

УДК 330.341.1 (075.8)

*Ус Г.О., кандидат технічних наук, доцент
Східноєвропейський університет економіки і менеджменту*

ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СТРУКТУР І ПОТЕНЦІАЛУ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Проаналізовано інноваційні організаційні структури та інвестиційний потенціал регіонів і України в цілому, виявлено їх вплив на розвиток базових галузей економіки. Надані рекомендації щодо формування організаційних структур на основі потенціалу інноваційного розвитку Черкаського регіону.

Ключові слова: *інновації, інвестиції, організаційні структури, інноваційні структури, інноваційний порт, інноваційний потенціал, інноваційно-інвестиційний розвиток, інноваційна активність, іннотери.*

ВСТУП

В умовах зростаючої конкуренції активна інноваційна діяльність на підприємствах дедалі більше визначає успіх підприємницької діяльності. Нові ідеї і продукти, нові технології та організаційні рішення виводять підприємства з кризових ситуацій і гарантують їм фінансову стабільність. Забезпечення інноваційної складової інвестицій є принципово важливим з огляду на потребу у прискореному опануванні сучасних чинників конкурентоспроможності, які мають переважно інноваційну спрямованість. Управління нововведеннями є серцевиною підприємницької діяльності, необхідною умовою успішного бізнесу, тому що нововведення сприяють підвищенню якості і зниженню собівартості продукції, забезпечують ефективну присутність підприємств на ринку товарів і послуг. Одночасно виникає необхідність разом з традиційними оргструктурами формуються нові такі, як технопарки, науково-технічні центри (комплекси), інкубатори, різного роду об'єднання (союзи, асоціації), тимчасові трудові колективи.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Проаналізувати інноваційні організаційні структури та інноваційний потенціал регіонів і України в цілому. Виявити їх вплив на розвиток базових галузей економіки. Розробити рекомендації щодо формування організаційних структур на основі потенціалу розвитку Черкаського регіону. Метою статті є формування найбільш дієвих організаційних структур інноваційного розвитку Черкаської області.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інновації є рухомою силою економічного розвитку. Вони вдосконалюють виробництво і водночас змінюють сферу обігу, ведуть до створення кращих за своїми властивостями виробів, технологій, приборків.

Незважаючи на увагу, що приділяється зарубіжними науковцями різноманітним аспектам інноваційної сфери, вона потребує подальших досліджень. Як зазначає Е. Тоффлер, «жодна з проблем, з якими стикається американський бізнес, не є більш важливою і менш вивченою, ніж проблема нововведень» [1]. Необхідність вивчення закономірностей інноваційного розвитку тим більше важлива тепер, коли людська цивілізація вступила у новий етап свого розвитку – інформаційне суспільство, основу життєдіяльності якого складають процеси виробництва, розповсюдження і використання інформації. При цьому мова йде не про інформацію взагалі, а перш за все інформацію, яка втілена в знання законів розвитку природи і суспільства, принципів їх практичного застосування.

Концепція інноваційної системи досліджується у працях вітчизняних фахівців, які стверджують, що забезпечення її розвитку можливе при достатньому рівні економіки країни. Національну інноваційно-інвестиційну систему провідні економісти визначають як сукупність інститутів різних форм власності та видів діяльності, що забезпечують організацію фінансування, розробки та впровадження наукових ідей.

Інноваційна діяльність держави є одним із головних напрямів розширення та збільшення капітальних інвестицій, впровадження нових технологій на підприємствах на основі науково-технічного прогресу, що зумовлює регулювання розвитку економіки, істотне підвищення її ефективності. Світовий досвід та практика реалізації інвестиційних пріоритетів свідчить, що нестача обсягів фінансування створює додаткові труднощі для результативного формування інноваційної моделі розвитку національної економіки.

Інноваційна модель передбачає формування потенціалу інноваційного розвитку та створення відповідних організаційно-економічних форм. Стеченко Д.М. [2] зазначає, що перспективність створення в Україні інноваційних структур типу технополісів, технопарків, наукових інкубаторів дає державі реальні можливості цілеспрямовано впливати на розвиток базових галузей економіки країни, забезпечувати економне використання державних ресурсів, стимулювати ініціативу місцевих органів виконавчої влади з реалізації регіональних економічних програм. Інноваційна структура об'єднує дослідження, розробки та виробництво і на основі розвиненої підприємницької діяльності забезпечує реалізацію високих технологій, виробництво конкурентоспроможної продукції, відпрацювання найефективніших організаційних механізмів економічного розвитку. Матеріальною базою інноваційної структури є територія з розвиненою господарською, виробничою і соціальною інфраструктурою, об'єкти якої орієнтовані на масове впровадження нових технологій, машин, матеріалів.

Також автор пропонує при класифікації інноваційних структур виділити такі їх види:

- парки (технопарки, агротехпарки, інноваційні, рекреаційні, наукові парки тощо);
- інкубатори(інноваційні, технологічні, інкубатори інноваційного бізнесу тощо);
- центри (технологічні, інноваційні, територіальні тощо);
- поліси (технополіси, курортполіси, рекреаційні зони, адміністративні райони інтенсивного науково-технічного розвитку тощо);
- фонди (державні, регіональні, місцеві, галузеві, приватні інноваційні, фонди активізації нових ідей тощо) [2].

Інноваційне підприємство (інноваційний центр, технопарк, технополіс, інноваційний бізнес-інкубатор тощо) – підприємство (об'єднання підприємств), що розробляє, виробляє і реалізує інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги, обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70 відсотків його загального обсягу продукції і (або) послуг [3].

Гальчинський А.С., Геєць В.М., Кінах А.К., Семиноженко В.П. [4] вважають, що створення загальнонаціональної мережі технопарків та розробка концепції інноваційного порту, започатковує основи загальнонаціональної інноваційної мережі. Інноваційний порт – це сучасна структурно-територіальна складова української економіки, головним завданням якої є адаптація зовнішніх технологій та розробка і трансферт внутрішніх технологій.

Перший етап – «втілення» – це організація спеціальної загальнонаціональної інноваційно-технологічної системи, до складу якої будуть входити технологічні і інноваційні науково-виробничі зони, технопарки, технополіси та техноінкубатори.

Другий етап – «сегментування» – це етап створення інноваційних портів, іннотерів (інноваційних територій) та економічних інноваційних груп, як базових елементів адаптації та впровадження новітніх високотехнологічних потоків та структур, орієнтованих на залучення закордонних приватних інвестицій. Інноваційні порти стануть своєрідними «технологічними коридорами», через які українська економіка приєднається до глобальної світової економіки. Вони стають ефективним каналом проведення етапу «сегментування», сучасною структурою української економіки. Поєднання її з технопарками, техноінкубаторами, провідними виробництвами, інноваційними й інвестиційними банками та науково-технічними дослідницькими центрами створює ефективну українську загальнонаціональну інноваційну структуру.

Третій етап – «експансія» – це етап створення загальнонаціональної inno- hi-tech мережі, що забезпечить адекватний зворотній зв'язок між всіма складовими національної instant-економіки. Ключовим фактором розвитку в сучасних умовах є ефективність інформаційно-комунікативних зв'язків між структурами та сегментами неоекономічної системи.

Науковці вважають, що базовим визначальним елементом нової національної стратегії включення України до світової глобальної гуманітарної економіки є формула «триох І» – інновації, інвестиції та інформаційні технології. Найбільш перспективними технологічними напрямками нового століття обіцяють стати гена інженерія, робототехніка і нанотехнології. В той час як роботи вже стали невід'ємними атрибутами повсякденного життя, мініатюрний наносвіт усе ще залишається для багатьох породженням уяви письменників-фантастів [4].

Комплексною характеристикою спроможності підприємства до інноваційної діяльності є його інноваційний потенціал. Існують різні погляди на це поняття. Одні автори роблять наголос на наявності ресурсів, інші на можливості їх використання. Але більшість керується так званим ресурсним підходом, тобто визначає інноваційний потенціал як сукупність ресурсів, виділяючи найчастіше такі його елементи, як кадрова, інформаційно-технологічна, організаційна й матеріально-технічна складові. Окремо можна виділити фінансові ресурси, які забезпечують умови реалізації інших елементів і виконують роль їх кількісної оцінки.

Фінансова складова інноваційного потенціалу забезпечує надходження коштів для виконання інноваційних процесів, створює стимули і умови для розробки інновацій, впливає на вибір тематики інноваційних проектів відповідно до потреб функціонування і розвитку самої інноваційної сфери, сприяє ефективному формуванню витрат на інновації, реалізує необхідну еластичність надходжень фінансових ресурсів відповідно до протікання інноваційного процесу.

Інноваційний потенціал складає ядро загального економічного потенціалу підприємства, органічно входячи до його складових і визначає потенційну можливість підприємства щодо здійснення інноваційного розвитку. Його слід розглядати як складну динамічну систему генерування, накопичення і трансформування наукових ідей та науково-технічних результатів в інноваційні продукти, процеси [5].

Матеріально-технічні ресурси є речовинною основою інноваційного потенціалу, визначають його техніко-технологічну базу, впливають на масштаби й темпи інноваційної діяльності. Формування інноваційного потенціалу може бути ускладнене їх одержанням. Тому актуально, особливо в наших умовах, орієнтуватися на створення не матеріаломістких нововведень, що дасть змогу максимально комплексно використовувати наявну сировинну базу, нові види матеріалів, утилізацію відходів відповідно до екологічних вимог, що висуває суспільство до виробників.

Кадрова складова інноваційного потенціалу може характеризуватися такими показниками, як загальна чисельність працівників, зайнятих в НДДКР, структурний розподіл чисельності персоналу за видами діяльності, за кваліфікаційними групами. Важливим фактором є ставлення робітників до інноваційних процесів, розвиток їх свідомого бажання вкладати свої знання й навички в інноваційну сферу.

Інноваційна діяльність спрямована, в першу чергу, на подолання технічного відставання, переорієнтацію виробничого потенціалу на створення конкурентоспроможних промислових виробництв, розвиток яких залежить від рівня сприйнятливості підприємств до нововведень.

За предметним змістом у літературних джерелах виділяють чотири види нововведень:

- продуктів, спрямовані на виробництво й використання кінцевих видів виробів – засобів виробництва і предметів споживання;
- технологічні, спрямовані на створення й використання нових технологічних процесів для виробництва кінцевих видів виробів (продукції);
- соціальні, метою яких є створення й застосування нових економічних, організаційних та інших механізмів, що забезпечують функціонування основних структурних ланок;
- комплексні – органічна єдність кількох або всіх перелічених вище видів [6].

Проведений нами аналіз інноваційної діяльності в промисловості Черкаського регіону свідчить про наявні резерви й існуючі недоліки у використанні інноваційного потенціалу. Причиною цього є відсутність на території області сучасних організаційних структур, які б об'єднали дослідження, розробки та виробництво, і на основі розвиненої підприємницької діяльності забезпечили реалізацію високих технологій, виробництво конкурентоспроможної продукції, відпрацювання найефективніших організаційних механізмів економічного розвитку.

Результати статистичного спостереження інноваційної діяльності Черкаського регіону показали, що у 2007 році тільки 27 промислових підприємств області займалися інноваційною діяльністю, що становило 8,9 % із 305 обстежених промислових підприємств (у 2006 р. таких підприємств було 23 – 7,5%, у 2005р. було 29 – 9%). Аналіз кількості інноваційно активних промислових підприємств за видами економічної діяльності подано в табл.1.

За видами промислової діяльності найвищий рівень інноваційної активності спостерігався на підприємствах машинобудування, ремонту та монтажу машин і устаткування, де інновації здійснювали 11 підприємств (40,7% від загальної кількості, що займалися інноваційною діяльністю), у хімічній і нафтохімічній промисловості – 6, у виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 5, у легкій промисловості, целюлозно-паперовому виробництві, видавничій діяльності, виробництві іншої неметалевої мінеральної продукції, металургійному виробництві, виробництві готових металевих виробів, інших галузях промисловості – по 1. Аналіз кількості промислових підприємств, що впроваджували інновації, представлено в табл. 2.

Основними напрямками інноваційної діяльності були розробка і впровадження нових технологічних процесів та створення і освоєння технологічно нової, або значно удосконаленої продукції, та впровадження у виробництві. У 2007 р. впровадженням інновацій займалися 26 промислових підприємств. 57,7% підприємств (від загальної кількості промислових підприємств, що впроваджували інновації) здійснювали продуктові інновації.

Таблиця 1
**Кількість інноваційно активних промислових підприємств
за видами економічної діяльності (одиниць)***

	2004		2005		2006		2007	
	всьо-го	відсотків до загальної кількості підприємств	всьо-го	відсотків до загальної кількості підприємств	всьо-го	відсотків до загальної кількості підприємств	всьо-го	відсотків до загальної кількості підприємств
Вся промисловість	29	9,3	29	9,0	23	7,5	27	8,9
Добувна промисловість	–	–	–	–	–	–	–	–
Добування паливно-енергетичних корисних копалин	–	–	–	–	–	–	–	–
Переробна промисловість, з неї:	29	10,7	29	10,4	23	8,6	27	10,2
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	6	4,9	7	5,6	4	3,4	5	4,4
Легка промисловість	–	–	–	–	–	–	1	4,2
текстильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів з хутра	–	–	–	–	–	–	1	5,0
виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	–	–	–	–	–	–	–	–
Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	–	–	–	–	–	–	–	–
Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	1	9,1	–	–	–	–	1	8,3
Виробництво коксу, продуктів нафтопереробки	–	–	–	–	–	–	–	–
Хімічна та нафтохімічна промисловість	6	42,9	7	46,7	5	31,3	6	35,3
хімічне виробництво	6	46,2	7	50,0	5	35,7	6	42,9
виробництво гумових та пластмасових виробів	–	–	–	–	–	–	–	–
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	–	–	–	–	–	–	1	6,7
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	2	20,0	3	21,4	2	11,8	1	5,0
Машинобудування	13	25,0	11	21,6	11	23,9	11	26,8
виробництво машин та устаткування	9	33,3	7	28,0	5	23,8	5	27,8
виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	2	10,5	2	11,8	5	35,7	6	46,2
виробництво транспортних засобів та устаткування	2	33,3	2	22,2	1	9,1	–	–
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	–	–	–	–	–	–	–	–
Всього обстежених підприємств	290		321		307		305	

* За даними Статистичного щорічника Черкаської області за 2007 рік

Таблиця 2
Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації
(одиниць)*

	2000		2004		2005		2006		2007	
	всього-го	% до загальної кількості підприємств, що впроваджували інновації	всього-го	% до загальної кількості підприємств, що впроваджували інновації	всього-го	% до загальної кількості підприємств, що впроваджували інновації	всього-го	% до загальної кількості підприємств, що впроваджували інновації	всього-го	% до загальної кількості підприємств, що впроваджували інновації
Всього	38	х	24	х	17	х	21	х	26	х
впроваджували нові технологічні процеси	3	7,9	9	37,5	6	35,3	2	9,5	8	30,8
з них										
маловідходні, ресурсозберігаючі та безвідходні	3	7,9	6	25,0	4	23,5	1	4,8	5	19,2
освоювали виробництво нових видів продукції ¹	36	94,7	20	83,3	12	70,6	10	47,6	15	57,7
з них нові види техніки	2	5,3	7	29,2	6	35,3	7	33,3	8	30,8
здійснювали комплексну механізацію та автоматизацію виробництва	5	13,2	9	37,5	5	29,4	8 ²	38,1	10 ⁴	38,5
Реалізовували інноваційну продукцію ³	16	х	26	х	24	х	20	х	23	х

¹ В цій та табл. 15.12 з 2003р. – видів інноваційної продукції.

² З 2006 р. – витрачали кошти на придбання машин, обладнання, установок та інших основних засобів.

³ До 2003 р. – відвантажували інноваційну продукцію.

⁴ З 2007р. – витрачали кошти на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення.

*За даними Статистичного щорічника Черкаської області за 2007 рік.

Протягом 2007р. ними освоєно виробництво 37 найменувань інноваційної продукції, з якої 67,6% – нові види техніки (за 2007 р. впроваджено 22 види інноваційної продукції, з них 86,4% видів техніки 2005р. також 22 види, з них 54,5% видів техніки).

30,8% промислових підприємств здійснювали процесові інновації (створювали нові або значно удосконалювали виробничі процеси та впроваджували їх у виробництво), в результаті чого освоєно у виробництві 13 нових технологічних процесів, з яких 9 – маловідходні, ресурсозберігаючі (у 2006 р. впроваджено 3 технологічних процеси, у тому числі 1 ресурсозберігаючий, у 2005 р. – 8 техпроцесів, три чверті з них маловідходні та ресурсозберігаючі

У 2007 р. 37 % підприємств (від загальної кількості, що займались інноваційною діяльністю) придбали і впровадили у виробництво нові види машин, обладнання та програмне забезпечення. Обсяг витрат на їх придбання та впровадження становив 25293,9 тис. грн (у 2 рази більше порівняно з 2006 р.), або 59,1% загального обсягу інноваційних витрат.

Майже кожне третє інноваційно активне підприємство витратило кошти на дослідження і розробки, які є одним із необхідних напрямів інноваційної діяльності, обсяг яких становив 4613,0 тис. грн, або 10,7% проти 2739,6 тис. грн у 2006 р. (у тому числі внутрішні науково-дослідні розробки становили 3689,5 тис. грн, зовнішні – 923,5 тис. грн).

На придбання інших зовнішніх знань (нових технологій) підприємства витратили 8813,4 тис. грн (20,6%). Інші витрати становили 4094,4 тис. грн (9,6%). Розподіл обсягу фінансування інноваційної діяльності в промисловості Черкаського регіону наведено в табл.4.). Загальний обсяг інноваційних витрат наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Загальний обсяг інноваційних витрат у промисловості*

	2000		2004		2005		2006		2007	
	тис. грн.	відсотків до загального обсягу	тис. грн.	відсотків до загального обсягу	тис. грн.	відсотків до загального обсягу	тис. грн.	відсотків до загального обсягу	тис. грн.	відсотків до загального обсягу
Всього	4926,2	100,0	108201,5	100,0	53903,8	100,0	16092,4	100,0	42814,7	100,0
<i>у тому числі за напрямками</i>										
дослідження і розробки	612,4	12,4	1037,4	1,0	1132,1	2,1	2739,6	17,0	4613,0	10,8
внутрішні науково-дослідні роботи	x	x	x	x	x	x	x	x	3689,5	8,6
зовнішні науково-дослідні роботи	x	x	x	x	x	x	x	x	923,5	2,2
придбання нових технологій ¹	296,0	6,0	–	–	–	–	–	–	8813,4	20,6
підготовка виробництва для впровадження інновацій	224,3	4,6	2934,7	2,7	6333,2	11,8	586,8	3,6	x	x
придбання машин та обладнання пов'язані з упровадженням інновацій	3383,6	68,7	100188,7	92,6	42547,1	78,9	12563,5	78,1	25293,9	59,1
маркетинг, реклама ²	177,5	3,6	201,6	0,2	330,0	0,6	141,7	0,9	x	x
інші	232,4	4,7	3839,1	3,5	3561,4	6,6	60,8	0,4	4094,4	9,5

* За даними Статистичного щорічника Черкаської області за 2007 рік

Фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств відбувалось за рахунок різних джерел.

Найбільшу частку (75,1%) в обсязі фінансування на нововведення 17 підприємств (63,0% загальної кількості інноваційно активних) здійснювали за рахунок власних коштів (у 2006р. – 26,8%, у 2005р. – 11,4%).

За рахунок отримання кредитів (24,2%) здійснювали інновації два підприємства (у 2006 р. – 69,5%, у 2005 р. – 17,7%). Кредити на пільгових умовах підприємствами не використовувались.

Таблиця 4

Розподіл обсягу фінансування інноваційної діяльності в промисловості*

	2000		2004		2005		2006		2007	
	тис. грн	відсотків до загального обсягу	тис. грн	відсотків до загального обсягу	тис. грн	відсотків до загального обсягу	тис. грн	відсотків до загального обсягу	тис. грн	відсотків до загального обсягу
Всього	4926,2	100,0	108201,5	100,0	53903,8	100,0	16092,4	100,0	42814,7	100,0
у тому числі за рахунок										
держбюджету	74,7	1,5	–	–	1530,0	2,8	590,0	3,7	295,0	0,7
місцевих бюджетів	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
власних коштів	4851,5	98,5	102901,0	95,1	6152,7	11,4	4313,5	26,8	32152,1	75,1
коштів інвесторів										
вітчизняних	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
іноземних держав	–	–	–	–	36692,5	68,1	–	–	–	–
кредитів	–	–	5300,5	4,9	9528,6	17,7	11188,9	69,5	10367,6	24,2
інших джерел	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–

* За даними Статистичного щорічника Черкаської області за 2007 рік

Державну підтримку на розвиток інноваційної діяльності у розмірі 295,0 тис. грн, або 0,7% отримало одне підприємство з виробництва електричного, електронного та оптичного устаткування (у 2006 р. – 590,0 тис. грн, або 3,7%, у 2005 р. – 1530,0 тис. грн, або 2,8%).

Кошти місцевих бюджетів, позабюджетних фондів, вітчизняних та іноземних інвесторів, інших джерел підприємствами у 2007 р. не використовувались.

Загалом фінансування на інноваційну діяльність промислових підприємств становило 42,8 млн грн із загального обсягу фінансування найбільша частка коштів витрачалась на виконання технологічних інновацій у хімічній і нафтохімічній промисловості – 52,3% від загального обсягу і машинобудуванні, ремонту та монтажу машин і устаткування – 39,9%. Водночас фінансування здійснювалось на підприємствах у виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 7,5%, у виробництві іншої неметалевої мінеральної продукції – 0,2%, у целюлозно-паперовому виробництві, видавничій діяльності – 0,03%, та у інших галузях промисловості – 0,1%. Обсяг реалізованої інноваційної продукції подано в табл.5.

Таблиця 5

Обсяг реалізованої інноваційної продукції*

(тис. грн)

	2000 ¹	2001 ¹	2002 ¹	2003	2004	2005	2006	2007
Всього	172448,2	164328,1	415210,0	19263,1	67031,5	103495,3	162307,0	511354,0
У тому числі принципово нової ²	3065,6	7608,3	215298,2	12825,7	60467,1	85190,1	72293,8	397821,7
Із загального обсягу поставлено на експорт	37271,7	2898,2	46796,0	3442,0	4023,3	5197,5	81802,5	355706,5

¹ До 2003 р. – обсяг відвантаженої інноваційної продукції.

² З 2007 р. – продукція, що є новою для ринку.

* За даними Статистичного щорічника Черкаської області за 2007 рік.

Основним напрямком діяльності для більшості інноваційно активних підприємств, а саме 23, була поставка на ринок нової продукції (у 2006 р. таких підприємств було 20, у 2005 р. – 24). Обсяг реалізованої інноваційної продукції (робіт, послуг) у звітному році становив 511,4 млн грн, або 4,1% загального обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) промисловими підприємствами області (у 2006 р. – 162,3 млн грн, або 1,9%, у 2005 р. відповідно: 103,5 млн грн, або 1,5%).

Серед видів промислової діяльності 340,4 млн грн або 66,6% загального обсягу реалізації інноваційної продукції припадає на підприємства хімічної і нафтохімічної промисловості, 102,5 млн грн (20,1%) – виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, 64,7 млн грн (12,6%) – машинобудування, ремонту та монтажу виробництва готових металевих виробів, 0,6 млн грн (0,1%) устаткування, 3,0 млн грн (0,6%) – металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів 0,6 млн грн (0,1%) – легкої промисловості, 0,1 млн грн (0,02%) – виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції.

Обсяг інноваційної продукції, поставленої на експорт, збільшився проти попередніх років і становив 355,7 млн грн, або 69,6% загального обсягу реалізованої інноваційної продукції (у 2006 р. – 81,8 млн грн (50,4%), у 2005 р. – 5,2 млн грн (5%)). Інноваційну продукцію за межі країни реалізовували 10 підприємств.

Близько 4% обсягу інноваційної експортованої продукції було реалізовано в країни СНД (у 2006 р. – 23,3%, у 2005 р. – 93,8%).

Аналіз приведених даних свідчить про зростання, але невисокий рівень інноваційної активності промислових підприємств Черкащини. Порівняно з попереднім роком збільшилась кількість впроваджених нових технологічних процесів та освоєння у виробництві інноваційної продукції, збільшились витрати на технологічні інновації та обсяг фінансування інноваційної діяльності, та збільшились обсяги реалізації інноваційної продукції, у тому числі за межі України.

ВИСНОВКИ

Подолання інноваційної стагнації потребує розробки нових підходів і принципів формування стратегічної політики. Інноваційний розвиток підприємства робить його більш конкурентоспроможним по відношенню до інших. Реалії сьогодення потребують від керівників підприємств і організацій, від кожної людини усвідомлення важливості реформування суспільства на інноваційній основі. Ресурси екстенсивного зростання вичерпано, і в даних умовах забезпечити процвітання підприємства може лише впровадження новітніх технологій та нововведень.

Однією з важливих складових, одночасно спрямовуючим вектором і джерелом розвитку є інноваційний потенціал. Інноваційний потенціал – це поняття увійшло в економічну науку як складна багаторівнева категорія, що потребує застосування комплексного та системного підходу до її вивчення. Це порівняно нова категорія, яка має важливе як теоретичне, так і практичне значення, потребує розробки нових принципів її дослідження та аналізу. Підміна поняття „інноваційний потенціал” його складовими частинами (науковим, інтелектуальним, науково-технічним, творчим) веде до неповного його розуміння, а значить обмежує можливість його формування, використання й розвитку на благо всьому суспільству. До розгляду сутності інноваційного потенціалу потрібно підходити як до економічної категорії, яка є ієрархічно організованою системою понять, що знаходиться в різній мірі наближення до сутності потенціалу. Виявлена структура інноваційного потенціалу, сформована його класифікація, яка дозволила ідентифікувати цю категорію та розглянути її з різних боків застосування.

Інноваційний потенціал характеризує можливість використання виробничою системою власних, позикових та куплених інноваційних ресурсів, а також організаційних форм взаємодії учасників інноваційної діяльності. Використання інноваційного потенціалу як об'єкту управління дозволяє формувати плани, організаційні форми і проекти застосування різних інноваційних ресурсів з включенням їх в програми розвитку, підтримувати оптимальний баланс системи інноваційних ресурсів, збільшувати можливості використання фінансових ресурсів в інновації і знизити ризик в процесі використання інновацій.

Результати проведеного в даній статті аналізу інноваційної діяльності підприємств промисловості Черкаського регіону свідчать про низький рівень використання інноваційного потенціалу і відсутність сформованих організаційних структур, які були б орієнтовані на пріоритетний розвиток наукомістких виробництв. Для підвищення рівня використання інноваційного потенціалу пропонується запровадити на території Черкаського регіону такі інноваційні організаційні структури:

Інноваційний центр розвитку бізнесу «Тарасова земля», в основу його формування покласти принцип спільного використання інтелектуальних, матеріальних і фінансових ресурсів;

Інноваційний бізнес-інкубатор для забезпечення розвитку інноваційної інфраструктури підприємств Черкаського регіону;

Кооперативний регіональний інвестиційний банк, капітал якого може бути сформований за рахунок вкладів пайовиків та акціонерів. Кошти банку у вигляді кредитів можуть використовуватись на розвиток інноваційної діяльності;

Акціонерний венчурний холдинг за участю зацікавлених підприємств області.

Таким чином, створення запропонованих інноваційних структур можуть бути елементами створення іннотерів (інноваційних територій).

SUMMARY

In the article the analysis of innovative organizational structures and investment potential of regions and Ukraine is executed on the whole, their influence is exposed on development of base industries of economy. Given recommendations in relation to forming of innovative organizational structures on the basis of potential of innovative development of the Cherkasy region.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Тоффлер Э. Третья волна. М.: ООО "Фирма "Издательство АСТ", 1999, -261с.
2. Стеченко Д.В. Інноваційні форми регіонального розвитку: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2002. – 254 с.
3. Закон України «Про інноваційну діяльність» м. Київ, 4 липня 2002 року.
4. Інноваційна стратегія українських реформ / Гальчинський А.С., Геєць В.М., Кінах А.К., Семиноженко В.П. – К.: Знання України, 2004. – 338 с.
5. Іванілов О.С., Таряник О.М. «Інноваційний потенціал підприємства», Економіка, фінанси, право. №12/2004р. – С.5-7.
6. Черваньов Д.М., Нейкова Л.І. Менеджмент інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України. – К.: Т-во «Знання», КОО, 1999. – 514 с.
7. Статистичний щорічник Черкаської області за 2007 рік: / За ред. В.П. Приймак. Головне управління статистики у Черкаській області. – Черкаси, 2008. – С. 551.
8. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Черкаській області» / за ред. М.Г. Литвина. Головне управління статистики у Черкаській області. – Черкаси, 2008. – С. 264.

Надійшла до редакції 5 вересня 2008 р.

УДК 638.1:339.13

Левандовська А. В., ст. викладач

Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ВИРОБНИЦТВА І РЕАЛІЗАЦІЇ МЕДУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Проведено економічну оцінку виробництва і реалізації меду сільськогосподарськими підприємствами Черкаської області. Визначені напрями підвищення ефективності виробництва і реалізації меду в регіоні.

Ключові слова: бджільництво, мед, товарний мед, бджолині сім'ї, продуктивність бджолиної сім'ї, сільськогосподарські підприємства виробники меду, реалізація меду, економічна оцінка.

ВСТУП

Одним із пріоритетних завдань розвитку сільського господарства повинно стати досягнення стабільного та ефективного функціонування агропромислового комплексу, зорієнтованого на задоволення внутрішніх та експортних потреб країни в продукції сільського господарства і продуктах її переробки. Структурна перебудова аграрного виробництва, передбачає раціональний розвиток окремих галузей сільського господарства, у тому числі бджільництва, яке тісно пов'язано з розвитком інших споріднених галузей.

Державною програмою створення сприятливих умов для стабілізації та розвитку тваринництва на період до 2010 року в галузі бджільництва передбачено:

- збільшення чисельності бджолосімей, обсягів виробництва меду та іншої продукції бджільництва;
- оптимізація мережі племінних заводів, племінних пасік та бджолорозплідників;
- удосконалення технологій використання медоносних ресурсів та підвищення запилення бджолами ентомофільних рослин сільськогосподарського призначення.

Проте, це не можливо здійснити без попереднього всебічного аналізу процесів, які відбуваються в бджільництві на регіональному рівні. Крім того, вступ України до Всесвітньої торговельної організації вимагає всебічного аналізу наших можливостей та перспектив на світовому ринку меду.

Вагомий внесок у розвиток бджільництва і розробку технології розведення та утримання бджіл внесли в різні періоди О. М. Бутлеров, Н. М. Кулагін, Г. А. Аветисян, Л. І. Боднарчук, В. А. Гайдар, І. І. Корабльов, Г. А. Кожевников та ін. Дослідженням економічних аспектів виробництва і реалізації меду та інших продуктів бджільництва, ефективності галузі в цілому присвячені праці Л. І. Боднарчука [1], К. І. Ємеця [1], В. В. Мирося [2], Г. М. Приймака [3], А. І. Черкесової [1], С. А. Чехова [4]. Проте, питанням виробництва і реалізації меду в окремих регіонах приділена недостатня увага.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою написання статті є дослідження стану виробництва і реалізації меду сільськогосподарськими підприємствами Черкаської області, визначення основних проблем і перспектив розвитку галузі бджільництва в регіоні.

Реалізація поставленої мети зумовила вирішення таких основних завдань: дати економічну оцінку виробництву і реалізації меду сільськогосподарськими підприємствами Черкаської області; визначити основні проблеми і перспективи розвитку бджільництва;

надати пропозиції щодо підвищення ефективності виробництва і реалізації меду сільськогосподарськими підприємствами Черкащини.

Для аналізу стану виробництва і реалізації меду сільськогосподарськими підприємствами Черкаської області використано статистичний, монографічний та інші методи дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Бджільництво в Черкаській області має медово-запилювальний напрямок, тому бджоли використовуються переважно для запилення ентомофільних культур, підвищення врожайності та поліпшення якості плодів. Основу кормової бази бджільництва в більшості районів Черкащини становлять сільськогосподарські культури, а також природні угіддя: ліси, луки, пасовища. На пасіках отримують квітковий мед різних ботанічних сортів (з липи, білої акації, соняшнику, гречки, різнотрав'я тощо).

На сьогодні в області відсутні промислові пасіки та спеціалізовані господарства, які займаються виробництвом меду та іншої продукції бджільництва, розплідницькою справою, основу якої складає виробництво племінних маток і бджолопакетів. Для підтримки бджільництва в області працює КСП „Нектар” (колишня бджолоконтора), фахівці якої надають методичну і практичну допомогу бджолярам, проводять консультації та організують курси, одноденні семінари за участю спеціалістів ветеринарної медицини в районах. Для забезпечення бджолярів необхідними інвентарем, вощиною, обладнанням в районах області функціонують підпорядковані КСП „Нектар” бджолопункти. Бджолярами Черкаської міської спілки бджолярів створено Черкаську обласну спілку власників пасік „Рій”, при якій діє науково-консультативний центр. Для реалізації якісної продукції спілка має домовленість з Черкаською торговою палатою про проведення виставок меду [5, с. 18]. Правлінням спілки ведеться постійний моніторинг посівних площ медоносних культур, лісів та неорних земель області з оцінкою їхньої медопродуктивності; надається допомога власникам посівних площ ентомофільних культур в їхньому запиленні та організації кочування.

Питома вага Черкаського регіону у загальнодержавному виробництві меду протягом 1995-2007 років поступово зменшується, і становила у 2007 році 3,1 % (рис. 1).

Виробництвом меду в регіоні займаються сільськогосподарські підприємства різних форм власності, зокрема, державні, колективні, приватні підприємства та фермерські господарства (табл. 1). Проте, основними виробниками меду є господарства населення, що зумовлює зміни в системі організації та фінансування бджільництва, а також формування відповідної ринкової інфраструктури.

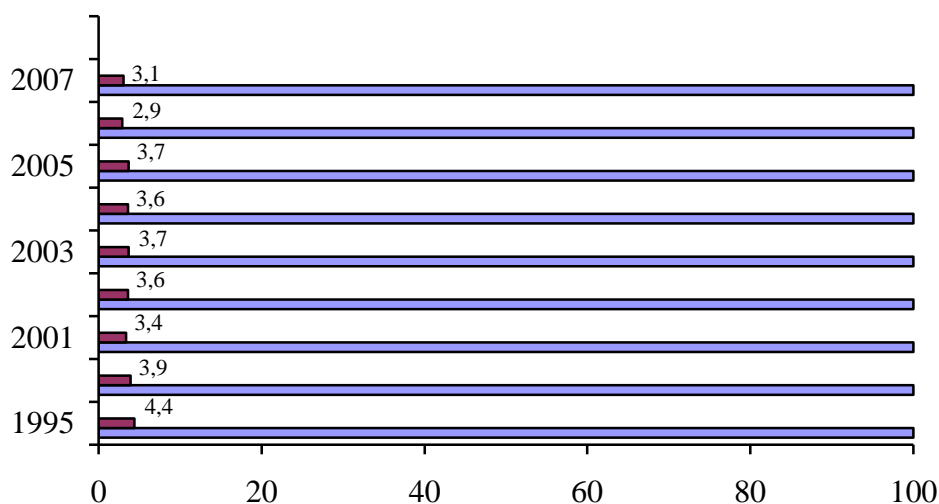

Рис. 1. Питома вага Черкаської області у загальнодержавному виробництві меду, %

Таблиця 1

**Структура виробництва меду різними категоріями господарств
Черкаської області**

Категорії господарств	Роки					2007 р. у % до 2003 р.
	2003	2004	2005	2006	2007	
Виробництво меду за категоріями господарств, тонн*						
Всі категорії господарств	1992	2084	2629	2179	2121	106,5
<i>у тому числі:</i>						
Сільськогосподарські підприємства, в т. ч.:						
- фермерські господарства	204	181	187	148	119	58,3
Господарства населення	10	8	7	6	6	60,0
Господарства населення	1788	1903	2442	2031	2002	112,0
Питома вага категорій господарств у виробництві меду, %						
Всі категорії господарств	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-
<i>у тому числі:</i>						
Сільськогосподарські підприємства, в т. ч.:						
- фермерські господарства	10,2	8,7	7,1	6,8	5,6	-
Господарства населення	0,5	0,4	0,3	0,3	0,3	-
Господарства населення	89,8	91,3	92,9	93,2	94,4	-

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Черкаській області[6]

*В тому числі мед, залишений на годівлю бджолам.

Аналіз обсягів виробництва меду за категоріями господарств показав наявність різних тенденцій. Так, протягом 2003-2007 років в усіх категоріях господарств виробництво меду збільшилося на 6,5 %, в тому числі, у господарствах населення – на 12,0 %. Зниження обсягів виробництва меду, протягом аналізованого періоду, на 119 т, або на 41,7 %, спостерігається в сільськогосподарських підприємствах.

На обсяги виробництва меду впливають багато факторів, найважливішими серед яких є: кількість бджолиних сімей і рівень їхньої продуктивності. Перший фактор відноситься до екстенсивного збільшення обсягу виробництва, а другий – до інтенсивного.

Протягом 2003-2005 років кількість бджолиних сімей у всіх категоріях господарств поступово збільшувалася, і на кінець 2005 року в Черкаській області налічувалося 187,3 тис. Протягом наступних двох років їх кількість поступово зменшувалася, і на кінець 2007 року становила 177,7 тис. бджолиних сімей, у тому числі 167,8 тис. у господарствах населення і 9,9 тис. у державних та недержавних сільськогосподарських підприємствах, або відповідно 94,4 % та 5,6 % (табл. 2).

Таблиця 2

Кількість та розподіл бджолиних сімей у різних категоріях господарств Черкаської області (на кінець року)

Категорії господарств	Роки					2007 р. у % до 2003 р.
	2003	2004	2005	2006	2007	
Навність бджолосімей за категоріями господарств, тис.						
Всі категорії господарств	182,3	185,1	187,3	183,3	177,7	97,5
<i>у тому числі:</i>						
Сільськогосподарські підприємства, в т. ч.	15,6	13,6	13,7	12,8	9,9	63,5
- державні с.-г. підприємства	1,2	1,3	1,2	1,6	1,2	-
- недержавні с.-г. підприємства	14,4	12,3	12,5	11,2	8,7	60,4
Господарства населення	166,7	171,5	173,6	170,5	167,8	100,7
Питома вага бджолиних сімей за категоріями господарств, %						
Всі категорії господарств	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-
<i>у тому числі:</i>						
Сільськогосподарські підприємства, в т. ч.	8,6	7,4	7,3	7,0	5,6	-
- державні с.-г. підприємства	0,7	0,7	0,6	0,9	0,7	-
- недержавні с.-г. підприємства	7,9	6,7	6,7	6,1	4,9	-
Господарства населення	91,4	92,6	92,7	93,0	94,4	-

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Черкаській області [6].

Проведені дослідження дозволяють стверджувати, що найбільша кількість бджолиних сімей зосереджена у Черкаському (15,2 тис. сімей), Звенигородському (14,1 тис. сімей), Золотоніському (12,2 тис. сімей) і Тальнівському (11,9 тис. сімей) районах. Найменша їх кількість налічується у Городищенському (5,3 тис. сімей), Кам'янському (5,3 тис. сімей) та Катеринопільському (6,4 тис. сімей) районах.

Кількість бджолиних сімей в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області у 2007 році порівняно з 2003 роком зменшилася на 5,7 тис. або на 36,5%, а скорочення кількості бджолиних сімей в сільськогосподарських підприємствах спостерігалось в усіх районах області.

Оскільки переважна більшість бджолосімей сконцентрована в господарствах населення, можна зробити висновок, що бджільництво в Черкаській області розвивається переважно за рахунок приватного сектору.

Щільність бджолиних сімей на 100 га сільськогосподарських угідь в Черкаській області у 2007 році становила – 12,2, у той час як у 2003 році їх налічувалося 12,5 сімей, або на 2,5 % більше. Максимальним за аналізований період цей показник був у 2005 році – 12,9 бджолосімей на 100 га сільськогосподарських угідь (рис. 2).

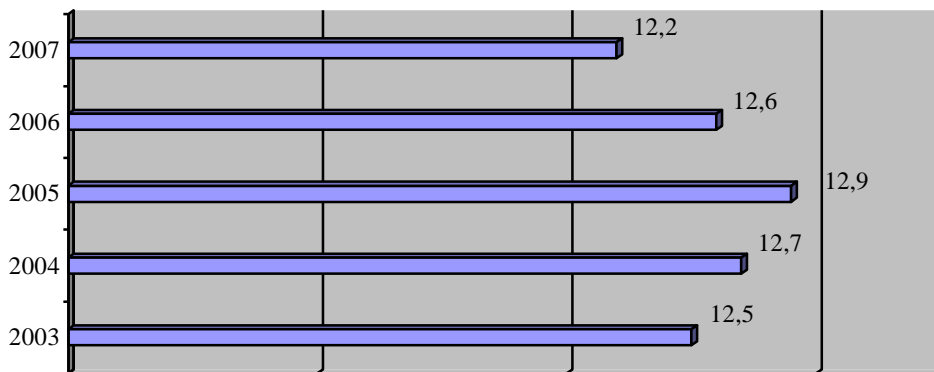

Рис.2. Динаміка щільності бджолиних сімей в Черкаській області (кількість сімей на 100 га сільськогосподарських угідь, шт.)

За період з 2003-2007 рр. підвищилась продуктивність однієї бджолиної сім'ї з 10,9 до 11,9 кг або на 9,2 %. Найвища продуктивність мала місце у 2005 році, і становила 14,0 кг меду на одну бджолину сім'ю (рис. 3).

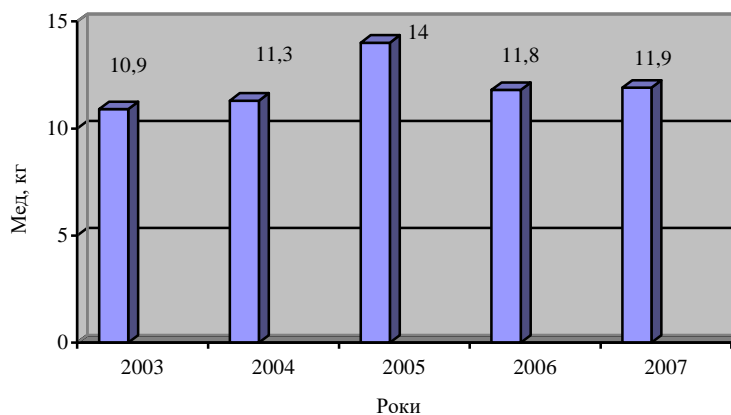

Рис. 3. Продуктивність однієї бджолиної сім'ї (кг меду) в Черкаській області

На нашу думку, низька продуктивність бджолиних сімей, це наслідок недостатньої кормової (медоносної) бази, негативного впливу на бджолину сім'ю умов зовнішнього середовища, а також не використання прогресивних методів утримання бджіл. Як найважливіший фактор ефективного ведення галузі, кормова база повинна постійно знаходитися у полі зору спеціалістів та бджолярів-любителів. Тільки належний її розвиток, постійне покращення забезпечать належний ріст, здоров'я та продуктивність бджолиних сімей, отримання високих медозборів та іншої продукції бджільництва.

Разом з продуктивністю протягом аналізованого періоду коливається і кількість товарного меду (відібраного) від однієї бджолиної сім'ї (рис. 4).

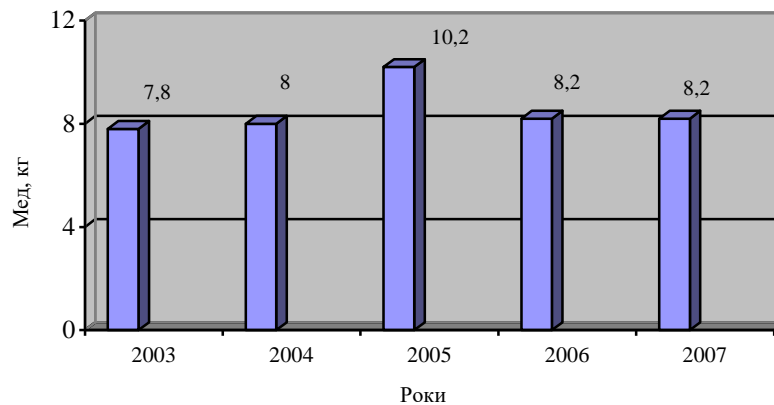

Рис. 4. Вихід товарного меду від однієї бджолиної сім'ї в Черкаській області, кг

У 2003 році від однієї бджолиної сім'ї відкачували 7,8 кг товарного меду, а у 2007 році – 8,2 кг. Найбільшу кількість товарного меду від однієї бджолиної сім'ї було відкачано у 2005 році. Аналізуючи виробництво меду за категоріями господарств Черкаської області, необхідно зазначити, що у 2007 році понад 11,1 кг меду від однієї бджолиної сім'ї одержували в державних сільськогосподарських підприємствах, 10,9 кг – у фермерських господарствах та 8,3 кг – у господарствах населення.

В ході дослідження реалізації меду сільськогосподарськими підприємствами, встановлено, що на внутрішній ринок найбільші обсяги продукції надходять в період з липня по жовтень, коли реалізується близько 70% товарного меду. Реалізація відбувається за різноманітними каналами: продаж населенню через систему громадського харчування, в рахунок оплати праці, пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв (часток), на ринку, переробним підприємствам та заготівельним організаціям тощо (табл. 3).

Таблиця 3

**Структура реалізації меду сільськогосподарськими
підприємствами Черкаської області, ц**

Канали реалізації меду	Роки					2007 р. в % до 2003 р.
	2003	2004	2005	2006	2007	
Продано всього	995	681	910	642	561	56,4
<i>у тому числі:</i>						
1) в рахунок оплати праці (включаючи продаж населенню через систему громадського харчування)	431	243	212	152	105	24,4
<i>питома вага каналу, %</i>	43,3	35,7	23,3	23,7	18,7	x
2) пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв (часток)	318	301	448	305	250	78,6
<i>питома вага каналу, %</i>	31,9	44,2	49,2	47,5	44,6	x
3) на ринку через власні магазини, ларки, палатки	115	68	126	65	64	55,7
<i>питома вага каналу, %</i>	11,6	10,0	13,8	10,1	11,4	x
4) переробним підприємствам	-	-	6	1	-	-
<i>питома вага каналу, %</i>	-	-	0,7	0,2	-	x
5) за іншими каналами	131	69	118	119	142	108,4
<i>питома вага каналу, %</i>	13,2	10,1	13,0	18,5	25,3	x

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Черкаській області [7]

З 2003 по 2007 р. обсяги реалізації меду за всіма каналами зменшилися на 434 ц або на 43,6 %. За цей період дещо змінилася структура каналів реалізації меду. Так, у 2007 році основна частка меду (44,6 %) видана населенню в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв (часток), на другому місці – продаж за іншими каналами реалізації (25,3 %), на третьому – продаж населенню через систему громадського харчування, а також видача меду в рахунок оплати праці (18,7 %). Це – негативне явищем, оскільки, по-перше, проблеми збуту меду підприємства перекладають на населення, перед яким постає питання реалізації надлишків; по-друге, на ринку з'являється велика кількість продавців, які продають свою продукцію за зниженими цінами

Необхідно зазначити, що зниження обсягів реалізації меду спостерігається в кожному районі Черкаської області, а сільськогосподарські підприємства Канівського і Чигиринського районів протягом 2003-2007 років мед взагалі не реалізовували.

Здійснюючи економічну оцінку виробництва і реалізації меду сільськогосподарськими підприємствами Черкаської області, необхідно відмітити, що в останні роки відбулися значні зміни у

динаміці витрат на виробництво. Так, у 2004 році повна собівартість одного центнеру меду становила по Черкаській області 1096,95 грн, у 2007 році вона склала – 1589,52 грн, тобто виросла майже у півтора рази. Ціна реалізації становила 950,53, та 934,69 грн відповідно.

Рівень збитковості виробництва меду знизився з (-13,4%) у 2004 році до (-41,2%) у 2007. Негативним фактором також є збільшення питомої ваги збиткових підприємств, які виробляють і реалізують мед (із 43,9 % у 2004 році до 65,4 % у 2007 році).

Виробництво меду в цілому по Черкаській області було збитковим (табл. 4). Разом з тим спостерігається значна різниця в рівні ефективності виробництва меду по районах Черкаської області. Прибуток від виробництва 1 ц меду в 2007 році коливається в межах від 165,49 грн у Катеринопільському районі до (- 3810,65 грн) у Черкаському районі. Значний розбіг спостерігається і за рівнем повної собівартості 1 ц від 529,55 грн в Катеринопільському районі до 4724,45 грн у Черкаському.

Таблиця 4

**Ефективність виробництва і реалізації меду
сільськогосподарськими підприємствами
Черкаської області в 2007 році**

Назва району	Виручка від реалізації 1 ц, грн	Повна собівартість 1 ц продукції, грн	Прибуток від реалізації 1 ц, грн	Рівень рентабельності, %
Черкаська область	934,69	1589,52	-654,83	-41,2
Умань	1881,19	2970,3	-1089,11	-36,7
Городищенський р-н	951,74	1643,6	-691,86	-42,1
Драбівський	1101,81	2049,36	-947,55	-46,2
Жашківський	1152,77	1561,28	-408,51	-26,2
Звенигородський	1010,75	3032,26	-2021,51	-66,7
Золотоніський	1092,6	1642,24	-549,64	-33,5
Кам'янський	872,73	3181,82	-2309,09	-72,6
Катеринопільський	695,04	529,55	165,49	31,3
Корсунь-Шевченківський	1177,3	1962,21	-784,88	-40,0
Лисянський	1521,91	1706,38	-184,47	-10,8
Маньківський	1149,32	1447,96	-298,64	-20,6
Монастирищенський	974,88	1928,48	-953,60	-49,5
Смілянський	1063,71	1495,84	-432,13	-28,9
Тальнівський	1076,46	1563,43	-486,97	-31,2
Уманський	1053,35	1021,7	31,65	3,1
Христинівський	1020,61	1864,57	-843,96	-45,3
Черкаський	913,8	4724,45	-3810,65	-80,7
Чорнобаївський	728,65	1264,9	-536,25	-42,4
Шполянський	853,01	1490,23	-637,22	-42,8

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Черкаській області [7]

Виробництво меду є рентабельним лише у Катеринопільському (31,3%) та Уманському (3,1%) районах. В інших районах виробництво меду є збитковим.

ВИСНОВКИ

За результатами аналітичної оцінки виробництва і реалізації меду сільськогосподарськими підприємствами Черкаської області можна зробити такі висновки:

1. Бджільництво є важливою галуззю сільськогосподарського виробництва та невід'ємною складовою агропромислового комплексу Черкащини. Розведенням бджіл в Черкаській області займаються сільськогосподарські підприємства, серед яких: державні, кооперативні, господарські товариства, підсобні сільськогосподарські підприємства та фермерські господарства, що створені в умовах реформування. Значну питому вагу в загальній чисельності займають пасіки недержавних сільськогосподарських підприємств (8,7 %), а основна маса бджолиних сімей (94,4 %) зосереджена в господарствах населення. Збільшення у 2007 році порівняно з 2003 роком обсягів виробництва меду в усіх категоріях господарств на 6,5 % відбулося за рахунок нарощування обсягів виробництва у господарствах населення.
2. На сьогодні, в Черкаській області, як і в більшості регіонів країни медоносних ресурсів не вистачає навіть для утримання існуючої кількості бджолиних сімей, про що свідчить середня медопродуктивність однієї бджолиної сім'ї – 11-14 кг.
3. Переважна більшість сільськогосподарських підприємств реалізують мед за вигідною для них ціною населенню в рахунок орендної плати за землю, майнові паї тощо.
4. Упродовж 2003-2007 років виробництво меду в більшості сільськогосподарських підприємствах Черкаської області є збитковим.

Одержані результати дослідження виробництва і реалізації меду в регіоні дають можливість запропонувати наступні заходи:

- з метою збільшення продуктивності бджолосімей, заповнення безвзяtkового періоду, використовувати поукісні, пожнивні посіви гірчиці, гречки, фацелії та інших скоростиглих медоносів. Із закінченням взятку такі посіви можна використати на корм худоби, для одержання насіння або як сидерат. Вищезазначені заходи дозволять частково вирішити проблеми раціональної годівлі тварин, підвищити родючість ґрунтів, а також одержати додаткові кошти від реалізації насіння;
- під час озеленення населених пунктів, водойм, доріг, закладання та ремонту лісосмуг, доцільно віддавати перевагу деревам і чагарникам, які є хорошими медоносами (акація, липа, шипшина,

обліпіха, верба). Це дозволить зменшити вплив водної та вітрової ерозії, одержувати лікарські рослини, збагатити навколишнє середовище та підвищити збір меду;

- поряд із виробництвом основної продукції бджільництва – меду, необхідно приділити увагу розширенню виробництва воску, маточного молочка, пилку, бджолоїної отрути, прополісу та інших продуктів бджільництва. Це дозволить одержати додаткові прибутки та збільшити рентабельність галузі;
- впроваджувати нові технології виробництва медових сумішей із вмістом пилку, маточного молочка, що дозволить розширити використання меду як лікарського засобу (для харчування, лікування і профілактики захворювань дорослих та дітей);
- пропагувати на державному рівні цілющі властивості меду та інших бджолопродуктів з метою оздоровлення нації;
- поліпшувати розплідницьку справу, основу якої складає виробництво племінного матеріалу – маток і бджолопакетів, що дозволить підвищити ефективність галузі бджільництва.

Вирішення цих проблем дасть змогу забезпечити потреби переробних підприємств у сільськогосподарській сировині, а населення не лише цінним, поживним та лікувальним продуктом харчування – медом, а й іншою продукцією бджільництва. Без радикальних змін у галузі бджільництва Україна не в змозі вийти на світовий ринок меду, для якого характерна висока конкуренція і динамізм.

SUMMARY

The economic evaluation of production and realization of honey is conducted by the agricultural enterprises of the Cherkassy region. Certain directions of increase of efficiency of production and realization of honey in a region.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Боднарчук Л. І., Черкесова А. І., Смець К. І., Мельник-Писаренко Т. В. Методика розрахунку економічної ефективності бджільництва в різних категоріях господарствах. За заг. ред. Боднарчука Л. І. / Інститут бджільництва ім. П. І. Прокоповича. – К., 2003. – 19 с.
2. Мирось В. В., Хабарика І. Г. Бджільництво: Навч. посібник / ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. – Х., 2007. – 278 с.
3. Приймак Г. М. Собівартість продукції бджільництва. // Пасіка. – 2008. – № 9. – С. 20-21.
4. Чехов С. А. Продукція бджільництва. // Ціни, витрати, прибутки агро-виробництва та інфраструктура продовольчих ринків України / За ред. О. М. Шпичака. – К., 2000. – С. 210-218.
5. Ярошенко А., Сокіл Л. та ін. Проблеми бджолярів Черкащини потребують негайного вирішення // Бджільництво. – 2006. – № 5. – С. 17-18.

6. Тваринництво Черкащини. Статистичний збірник. – Черкаси: Головне управління статистики у Черкаській області, 2007. – 161 с.
7. Реалізація сільськогосподарської продукції за січень-грудень 2007 року (заключні данні). – Черкаси: Головне управління статистики у Черкаській області, 2008. – 158 с.
8. Бюлетень про фінансово-господарську діяльність сільськогосподарських підприємств за 2007 рік. – Черкаси: Головне управління статистики у Черкаській області, 2008. – 78 с.

Надійшла до редакції 6 жовтня 2008 р

УДК 338.45:63:914

*Германенко Л.М., ст. викладач
Східноєвропейський університет економіки і менеджменту*

МЕТОДИКА РОЗРАХУНКУ ЗБАЛАНСОВАНОСТІ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ РЕГІОНУ

Проаналізовано збалансованість регіонального продовольчого ринку як важливої умови забезпечення продовольчої самодостатності регіону. Запропонована авторська методика оцінки збалансованості продовольчих ринків. Обґрунтовано можливість і доцільність практичного застосування запропонованої методики.

***Ключові слова:** продовольчий ринок, регіон, оцінка, збалансованість, сільськогосподарське виробництво, роздрібний продаж, споживання.*

ВСТУП

Збалансованість продовольчого ринку є основним критерієм і умовою продовольчої самодостатності будь-якого регіону. Досягнення оптимального балансу між об'ємними і структурними показниками попиту і пропозиції є основною метою в механізмі забезпечення продовольчої самодостатності. Проблеми дослідження продовольчого ринку займають достатнє місце у сфері уваги вітчизняних учених, особливо останнім часом. До них можна віднести: Суперсона В.І. [1], Бабенка А.А. [2], Сундука А.М. [3], Лайка П.А., Бабієнка М.Ф., Бузовського Є.А. [4], Одинцова М.М. [5]. Значним є внесок в дослідження проблем продовольчої безпеки продовольчого ринку, регіональних особливостей його розвитку Борщевського П.П., Березіна О.В., Данилишина Б.М., Долішнього М.І., Саблука П.Т., Чумаченка М.Г., Юрчишина В.В. і багатьох інших вітчизняних учених. Проте, як свідчить аналіз літературних джерел, питання оцінки збалансованості регіонального продовольчого ринку як важливої умови забезпечення продовольчої безпеки регіону є недостатньо дослідженим і потребує розробки відповідної методики її розрахунку.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завдання дослідження полягає у встановленні та оцінці ряду кількісних показників, які в достатньо повній мірі характеризують стан регіональних продовольчих ринків, та розробці методики розрахунку сукупного (загального) показника збалансованості продовольчого ринку регіону. Метою даної роботи є визначення ступеня регіональної ідентичності продовольчого ринку і оцінка його в цілому як збалансованого або розбалансованого у порівнянні з загальнонаціональним, та виявлення причин наявних диспропорцій.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Автори цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року відзначають, що «аграрний сектор забезпечує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність країни, формує 17 відсотків валового внутрішнього продукту та близько 60 відсотків фонду споживання населення...Однак ситуація, що склалася в галузі на даний час, не дає змоги подолати негативні явища» [6, с. 3]. В зв'язку з цим, автори програми як один з шляхів вирішення проблеми справедливо вказують на необхідність «здійснення заходів щодо збільшення ємності ринку продукції сільського господарства та продуктів його переробки з урахуванням потреб населення, його купівельної спроможності і максимальних можливостей експорту» [6, с. 6]. Вітчизняний продовольчий ринок в кількісному вимірі ще не досяг високого рівня розвитку як внаслідок недостатньої для цього платоспроможності населення, так і внаслідок об'ємно-структурної невідповідності товарної пропозиції попиту.

Збалансованість регіонального продовольчого ринку означає досягнення відповідних пропорцій в обсягах сільськогосподарського виробництва, грошових доходів населення. Вона передбачає мінімізацію різниці між рівнями роздрібного продажу і сільськогосподарського виробництва, досягнення науково обґрунтованих фізіологічних норм харчування, нівелювання не обумовлених об'єктивними чинниками відмінностей в попиті на продукти харчування.

Показник ступеня збалансованості регіонального продовольчого ринку за своєю суттю є найважливішою характеристикою ефективності роботи місцевої влади по регулюванню процесів і відносин, пов'язаних із забезпеченням продовольчої самодостатності регіону. Але сам по собі факт збалансованості попиту і товарної пропозиції не можна вважати достатньою умовою ефективного ринку. Такою умовою є розвинений попит і розвинена товарна пропозиція, які не тільки здатні задовольнити мінімальні, як правило, фізіологічні норми споживання, але і свідчать про інтелектуальний рівень людини, її цивілізованість.

Пропонована авторська методика оцінки ступеня збалансованості заснована на використанні ряду кількісних показників, які в достатньо повній мірі характеризують стан регіональних продовольчих ринків:

1. Середньодушовий обсяг виробництва сільськогосподарської продукції.
2. Середньодушовий обсяг роздрібного продажу продуктів харчування.
3. Ступінь задоволення науково обґрунтованих фізіологічних норм харчування.

Виділені показники не можна однозначно відносити до показників попиту або показників товарної пропозиції. Наприклад, зростання об'ємів сільськогосподарського виробництва – це не тільки показник потенційного збільшення товарної пропозиції, але і показник, що характеризує формування, а також підвищення попиту населення, оскільки це забезпечує збільшення кількості робочих місць, заробітної плати і, в кінцевому підсумку, доходів населення. В свою чергу, зростання роздрібного продажу, як свідчення збільшення споживчого попиту, призводить до стимулювання зростання товарної пропозиції і є підтвердженням його якості.

Наукова логіка пропонованої методики розрахунку показника збалансованості заснована на загально визнаному твердженні, що такий стан передбачає мінімізацію різниці між попитом і пропозицією товарів, тобто чим вище збалансованість, тим співвідношення попиту і пропозиції ближче до 1,0. І навпаки, чим більше абсолютне відхилення такого співвідношення від одиниці, тим менш збалансованим є ринок.

Алгоритм розрахунку показника збалансованості регіонального ринку включає відповідні дії і врахування наступних чинників.

1. Середньодушові об'єми виробництва сільськогосподарської продукції. Це розрахункові відносні показники, що характеризують товарну пропозицію на продовольчому ринку. Для оцінки стану регіонального ринку цей показник рекомендується застосовувати у вигляді співвідношення середньодушових обсягів виробництва в регіоні і в Україні в цілому. Він відображає ступінь пропорційності, яка повинна за інших однакових умов прагнути до одиниці. При питомій вазі населення Черкаської області в чисельності населення країни 2,9% (на 01.01.2007), її питома вага в загальному обсязі виробленої сільськогосподарської продукції склала 5,3%. Безумовно, всі регіони за своїм внеском у створення валового продукту не можуть бути однакові з різних, у тому числі і суб'єктивних, причин. Проте, в даному випадку йдеться про оцінку збалансованості продовольчого ринку як однієї з ланок в механізмі забезпечення продовольчої самодостатності. І якщо існує таке співвідношення (1,85) у виробництві, яке є основним джерелом формування товарної пропозиції, то і співвідношення інших параметрів повинно бути відповідним. Наприклад, по купівельній спроможності населення. Основний індикатор такої здатності –

наявний дохід – є нижчим, ніж середньоукраїнський. За 2006 рік наявний дохід у розрахунку на одну особу населення Черкаської області склав 6796 грн, по Україні – 7888, тобто 86,2%.

2. Середньодушові показники продажу продовольчих товарів населенню. Це прямий показник попиту населення, який існує на продовольчому ринку і виражається в конкретних покупках. Для оцінки внутрішньо- і міжрегіональної збалансованості розрахуємо співвідношення цього показника по Черкаській області і по Україні. У 2006 році населення Черкаської області придбало продовольчих товарів у розрахунку на 1 особу на суму 636 грн, в Україні в середньому – 1062 гривні [8, с.281], тобто співвідношення становить 59,8%. Для порівняння можна відзначити, що лише в Луганській, Івано-Франківській і Хмельницькій областях цей показник нижчий. Проте, якщо в цих областях низький попит компенсується надходженнями з господарств населення, то для Черкаської області це характерно в значно меншій мірі.
3. Важливим показником, який свідчить, наскільки регіональне або національне сільськогосподарське виробництво за своїми обсягами і складом відповідає попиту населення на продовольчі товари, є співвідношення роздрібних продажів з розрахунку на одного жителя і середньодушових обсягів сільськогосподарського виробництва. Він не є інтегральним показником, який характеризує стан ринку, тому що деяка частина продовольчих товарів надходить з інших регіонів. Але його економіко-управлінська і політична сутність характеризує наявні ніші або резерви для розвитку сільськогосподарського виробництва, а також стан національної продовольчої безпеки. З 2000 по 2006 р. продаж продовольчих товарів населенню України на одного жителя збільшився з 304 до 1062 гривень, тобто в 3,5 рази, середньодушове виробництво сільськогосподарської продукції – в 1,3 рази [9, с.44], а співвідношення цих показників в 2006 році дорівнювало 0,52. У Черкаській області таке співвідношення в 2006 році становило 0,17, що значно менше, ніж по Україні в цілому.
4. Синтетичним показником, який характеризує кінцеве споживання, що складається з різних джерел, є співвідношення середньодушових обсягів споживання населенням продуктів харчування і науково обґрунтованих фізіологічних норм харчування. Оптимальним є варіант, коли таке співвідношення дорівнює одиниці, а відхилення в ту або іншу сторону (яке свідчить про недоїдання або переїдання) однаково небажані.

Співвідношення цього показника в регіональному і національному вимірі характеризує територіальну збалансованість попиту. Його порівняння з основним параметром товарної пропозиції – об'ємами сільськогосподарського виробництва – достатньою мірою дає уявлення про баланс попиту і пропозиції на продовольчому ринку.

Вибір саме цих параметрів зроблений з логічних і економіко-управлінських міркувань. Сільськогосподарське виробництво характеризує обсяг, структуру, динаміку і інші параметри товарної пропозиції, оскільки є його основною частиною, що визначає економічну кон'юнктуру на регіональному і національному ринках. Показники роздрібного продажу продовольчих товарів характеризують розвиненість попиту, його об'ємні, структурні і динамічні параметри. Це інтегрований показник попиту населення на продовольчому ринку.

Виходячи з прийнятих для розрахунку параметрів, введемо наступні позначення:

$$1. K_{сгв} = \frac{O_{сгвр}}{O_{сгвз}}, \quad (1)$$

де $K_{сгв}$ – коефіцієнт співвідношення середніх на одного жителя обсягів сільськогосподарського виробництва в регіоні ($O_{сгвр}$) і середніх на одного жителя обсягів сільськогосподарського виробництва в цілому по країні ($O_{сгвз}$) протягом оцінюваного періоду;

$$2. K_{пр} = \frac{O_{прр}}{O_{прз}}, \quad (2)$$

де $K_{пр}$ – коефіцієнт співвідношення середніх на одного жителя обсягів продажу продовольчих товарів в регіоні ($O_{прр}$) і середніх на одного жителя обсягів продажу продовольчих товарів в цілому по країні ($O_{прз}$);

$$3. K_{пп} = \frac{O_{прр}}{O_{сгвр}}, \quad (3)$$

де $K_{пп}$ – коефіцієнт співвідношення середнього на одного жителя показника роздрібного продажу продовольчих товарів в регіоні ($O_{прр}$) і середнього на одного жителя показника сільськогосподарського виробництва в регіоні ($O_{сгвр}$);

$$4. K_{соп} = \frac{O_{сопф}}{O_{сопн}}, \quad (4)$$

де $K_{соп}$ – коефіцієнт співвідношення середніх на одного жителя обсягів фактичного споживання основних продуктів харчування населенням регіону ($O_{сопф}$) і середніх на одного жителя обсягів споживання основних продуктів харчування по фізіологічних нормах харчування ($O_{сопн}$).

Ступінь збалансованості регіонального продовольчого ринку можна визначити за формулою:

$$K_3 = 1 + \frac{\sum_{i=1}^n |1 - K_i|}{4}, \quad (5)$$

де K_3 – сукупний (загальний) показник збалансованості продовольчого ринку регіону;

K_i – показник збалансованості i -го приватного параметра;

n – кількість приватних параметрів (в пропонуваній методиці $n=4$.)

Абсолютний вираз кількісних показників у формулі 5 узято для визначення абсолютного відхилення відібраних для оцінки чотирьох параметрів: співвідношення обсягів сільськогосподарського виробництва, середньодушових показників продажу та їх співвідношення і показників фактичного і нормативного споживання. Якщо підсумовувати розміри відхилень не в абсолютному виразі, а з дійсними знаками (+, -), то вони можуть взаємопогашатися і тим самим необ'єктивно відображати існуючу ситуацію. Наприклад, якщо відхилення одного показника від одиниці, як індикатора ідеальної збалансованості (якщо i буває, то в невеликих тимчасових інтервалах) становить +0,25, другого +0,10, третього (-0,25), а четвертого (-0,10), то арифметично така сума дорівнюватиме нулю (0), тобто показники нейтралізуються. З економіко-управлінських позицій це свідчить про відсутність відхилень, тобто збалансованість ринку, де коефіцієнт дорівнює одиниці (1,0). Але насправді кожний з параметрів незбалансований і незбалансованим є ринок в цілому. Тому розмір відхилень від ідеального варіанту буде представляти собою не арифметичну суму $(0,25+0,10 - 0,25 - 0,10)$, а алгебраїчну, тобто $|+0,25| + |+0,10| + |-0,25| + |-0,10|$ або 0,70. Це реальний і об'єктивний показник відхилення від бажаного стану, що виражається одиницею, а отже, і загальний показник збалансованості ринку буде дорівнювати

$$0,70$$

$$1 + \frac{0,70}{4} = 1,175.$$

В таблиці 1 представлені ранги регіонів України за параметрами збалансованості їх продовольчого ринку, що визначені на підставі розрахунку наведених показників.

Таблиця 1

Ранги регіонів України за параметрами збалансованості продовольчого ринку

	$K_{ств}$	$K_{пр}$	$K_{шт}$	$K_{соп}$	K_z
Автономна Республіка Крим	22	9	7	25	8
області					
Вінницька	5-6	18	21-22	2	19
Волинська	8	7	12	8-9	11-12
Дніпропетровська	19	2	2-3	14-15	4-5
Донецька	25	12-13	2-3	10-13	7
Житомирська	13	17	14	10-13	13
Закарпатська	23	5	1	7	1-2
Запорізька	17	6	8	24	6
Івано-Франківська	20	25	15-17	1	15
Київська	3	8	19	19-20	23
Кіровоградська	1-2	15-16	24	23	24
Луганська	24	23	9	18	16

Львівська	21	4	5	4	1-2
Миколаївська	12	21	18	3	14
Одеська	18	3	6	14-15	3
Полтавська	4	11	20	6	20-21
Рівненська	14	14	11	21-22	11-12
Сумська	11	12-13	13	19-20	9
Тернопільська	10	19	15-17	16-17	17
Харківська	16	1	4	10-13	4-5
Херсонська	7	20	21-22	21-22	22
	$K_{сгв}$	$K_{пр}$	$K_{пп}$	$K_{соп}$	K_3
Хмельницька	9	24	23	10-13	20-21
Черкаська	1-2	22	25	8-9	25
Чернівецька	15	15-16	10	16-17	10
Чернігівська	5-6	10	15-17	5	18

Оцінка отриманих параметрів ступеня збалансованості регіональних продовольчих ринків на основі розрахованих значень сукупного показника K_3 дозволяє зробити такі основні висновки.

ВИСНОВКИ

1. За своєю економічною і управлінською суттю збалансованість ринку не свідчить про його розвиненість і ефективність, і отриманий показник не передбачає тісної кореляції між його значеннями і названими характеристиками. Збалансованість означає рівновагу ринку і мінімізацію відхилень від розрахункових або загальноприйнятих норм (середньоукраїнські параметри, нормативні показники). Чим менше за абсолютними значеннями ці відхилення, тим більш збалансованим є ринок, а діяльність ринкових структур спільно з органами регіонального управління за досягненням встановлених об'єктивно наявних характеристик можна визнати результативною. Збалансованість – це оптимальність, тобто кращий варіант в даних умовах, і отриманий сукупний показник збалансованості продовольчого ринку регіону характеризує саме цей стан.
2. Отримані значення коефіцієнта збалансованості свідчать, що серед українських регіонів найбільш незбалансовані регіональні продовольчі ринки в Черкаській і Кіровоградській областях. Як по Черкаській, так і по Кіровоградській областям така ситуація визначається найбільшою різницею між об'ємами сільсько-господарського виробництва і роздрібного продажу з розрахунку на одного жителя. Це найбільш незбалансований параметр продовольчого ринку. Незбалансованість продовольчого ринку є наслідком не стільки недостатньої товарної пропозиції (сільськогосподарське виробництво належить до найбільш розвинених), скільки недостатньо розвинутого попиту населення внаслідок його невідповідно низької купівельної спроможності.

3. Аналіз чинників, що визначають ступінь збалансованості регіональних продовольчих ринків, показав наявність достатньо тісного зв'язку між співвідношенням регіональних і середніх по країні середньодушових показників сільськогосподарського виробництва, з одного боку, і співвідношенням середньодушових рівнів продажу продовольчих товарів і обсягів сільськогосподарського виробництва з розрахунку на одного жителя, з іншого боку. Така залежність має обернено пропорційний характер: чим вищі відносні об'єми сільськогосподарського виробництва, тим менші щодо нього розміри покупок продуктів харчування. Так, Черкаська і Кіровоградська області мають найвищі показники сільськогосподарського виробництва на одного жителя, які в 1,84 рази перевищують середньоукраїнські. Але разом з цим, як вказувалося вище, найнижчим є співвідношення роздрібних продажів і сільськогосподарського виробництва.

Отже, розмір попиту на продовольчі товари визначається в першу чергу не сільськогосподарським потенціалом і можливою товарною пропозицією за рахунок внутрішніх джерел, а механізмом організації ввезення-вивезення і рівнем купівельної спроможності населення регіонів, які мають істотні регіональні відмінності.

SUMMARY

The role of regional food market balance is determined as an important condition of the regional food self-sufficiency providing. The author's method of estimation of regional food markets balance is offered. Possibility and expedience of practical application of the offered method are explained.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Суперсон В.І. Продовольча безпека України і її забезпечення на регіональному рівні. Дис. на здоб. вч. ступ. канд. ек. наук. Київ, 2006.
2. Бабенко А.А. Забезпечення продовольчої безпеки України в умовах реформування і регулювання аграрного сектора економіки. Дис. на здоб. вч. ступ. канд. ек. наук. Луганськ, 2006.
3. Сундук А.М. Економічна безпека України в регіональному вимірі. Дис. на здоб. вч. ступ. канд. ек. наук. Київ, 2006.
4. Лайко П.А., Бабієнко М.Ф., Бузовський Є.А. Продовольча безпека в Україні й у світі. // Економіка АПК. – 2004.– № 9. – с. 8-14.
5. Одинцов М.М. Прогнозування попиту і споживання продуктів харчування як чинник сталого розвитку продовольчого ринку регіону. // Економіка АПК. – 2007.– № 4. – с. 145-149.
6. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, затверджено постановою КМУ від 19.09.2007 р. № 1158. // Економіка АПК. – 2007.– № 11. – с. 3-57.
7. Короткий статистичний довідник «Черкащина у цифрах – 2007». За ред. В.П. Приймак / Держ. комітет статистики України. Головне управління статистики у

- Черкаській області. – Черкаси, 2008. – 152 с.
8. Статистичний щорічник України за 2006 рік. За ред. Осауленка О.Г./ Держ. комітет статистики України – К., вид. «Консультант», 2007. – 550 с.
 9. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2006 рік / Держ. комітет статистики України – К., 2007. – 367 с.

Надійшла до редакції 11 листопада 2008 р

УДК 338.436

Самотуга О.О., викладач

Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

Досліджено особливості відтворення природних ресурсів в аграрній сфері. Розроблено рекомендації з економічного відтворення природного ресурсного потенціалу АПК.

Ключові слова: *природні ресурси, природно-ресурсний потенціал, АПК, відтворення, економічний механізм природокористування, екологічний комфорт.*

ВСТУП

Тенденції сучасного розвитку агропромислового виробництва в Україні пов'язані з недосконалістю економічного механізму природокористування, техніки, технологій. Це призводить до деградації природних ресурсів, зменшує можливість забезпечення виробництва сировиною, ускладнює технологічні цикли. Світовий досвід переконує, що сучасний розвиток аграрної економіки, незалежно від соціально-економічної орієнтації країн та способу виробництва, стає все більш екологічно орієнтованим, потребує збереження та відтворення природного ресурсного потенціалу АПК.

Стан природних ресурсів безпосередньо впливає на якість і тривалість життя населення. Співставлення економічного і екологічного комфорту як складових життєвого рівня свідчить, що якість навколишнього середовища виступає як пріоритетне споживче благо.

З розвитком різних форм власності в аграрному секторі вирішення питання відтворення природних ресурсів АПК має пріоритетне значення.

Ряд проблем у сфері економічного відтворення природного ресурсного потенціалу АПК потребують додаткових досліджень, розв'язання яких сприятиме розробці комплексного підходу до удосконалення організаційно-економічної системи відтворення природних ресурсів. Тому тема дослідження є досить актуальною.

В дослідженнях різних аспектів раціонального використання та відтворення природних ресурсів великий внесок зробили, насамперед, такі відомі вчені, як Б.М. Данилишин, Я.Б. Олійник, О.М. Царенко, Р.А. Іванух, Я.В. Коваль, В.Г. Сахаєв, С.К. Харічков, М.А. Хвесик, В.Я. Шевчук та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних положень та науково-практичних рекомендацій стосовно проблеми відтворення природних ресурсів в аграрній сфері економіки.

Для досягнення поставленої мети визначені наступні основні завдання:

- проаналізувати особливості відтворення природних ресурсів в аграрній сфері;
- розробити рекомендації з економічного відтворення природного ресурсного потенціалу АПК.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Достатній рівень природно-ресурсного потенціалу – один із найважливіших чинників ефективного розвитку агропромислового виробництва. Природний ресурсний потенціал аграрної сфери розглядається як комплексна система природних ресурсів, користувачами яких є підприємства агропромислового виробництва при існуючих технологіях та соціально-економічних відносинах, складова еколого-економічного потенціалу держави.

Агропромисловий комплекс належить до надто ресурсномістких, де використовується велика кількість трудових, матеріально-технічних, природних ресурсів. Їх кількісний та якісний склад, співвідношення між трудовими, матеріально-технічними і природними ресурсами з одного боку, та рівень як сумарної, так і поресурсної віддачі, з другого, визначають величину ресурсного виробничого потенціалу в конкретних природно-економічних умовах функціонування даного АПК, його окремих галузей, сфер, підприємств [1].

Складовими процесу відтворення сьогодні стало відтворення природних ресурсів, які використовують у процесі виробництва, та середовище проживання людей у цілому. Для постійного відтворення необхідне постійне відновлення природних ресурсів: поновлення родючості земель, лісних масивів, підтримання чистоти водних і повітряних просторів тощо.

У сільськогосподарському виробництві економічний процес відтворення незалежно від його суспільного характеру завжди переплітається з природним.

Тому раціональне управління в цій галузі вимагає знань і вміння використати не лише економічних законів, а й законів природи.

Тісний взаємозв'язок економічних процесів з природними зумовлює значний вплив останніх на результати господарської діяльності, що впливає на темпи відтворення [2].

Звідси можливість різкіших коливань темпів нагромадження порівняно з іншими галузями. Якщо в промисловості людина повністю може впливати на процеси виробництва, то в сільському господарстві така можливість обмежена, адже тут об'єктом діяльності людини є живі організми: рослини і тварини. Їх біологічні процеси протікають за певними законами природи і об'єктивно вимагають пристосування всього ритму виробництва до ритму природи: до природного проходження виробничого процесу. У сільському господарстві неможливо прискорити виробничий процес, як у промисловості. Це пояснюється тим, що предмети праці знаходяться під впливом природних процесів, протікання яких вимагає певного часу. При цьому процес праці переривається на час, необхідний для протікання біологічних процесів в предметах праці.

Наприклад, час виробництва озимої пшениці становить 10 міс., а робочий період місяць. Процес праці переривається в проміжках між сівбою, внесенням добрив, весняним боронуванням і збором урожаю. Звідси повільний оборот капіталу, зумовлений великою різницею між часом виробництва і робочим періодом.

Велика різниця між часом виробництва і робочим періодом зумовлює таку особливість, як сезонність виробництва і використання трудових ресурсів і техніки. У певних межах її можна згладжувати виготовленням інших продуктів, які мають неоднаковий час виробництва і робочий період. Йдеться про таке відтворення та організацію виробництва, що поєднує основні й допоміжні галузі, промислові підприємства і промисли залежно від економічних і природних умов.

На відтворення в аграрному секторі економіки суттєво впливає родючість землі. В сільському господарстві земля є головним засобом виробництва, при правильному використанні вона постійно відновлює свою родючість, більше того, якісно поліпшується. В результаті різниці в природних умовах, насамперед різної родючості землі, на відміну від інших галузей праця однакової кваліфікації та фондоозброєності дає різні результати, тобто продуктивність праці визначається тут передусім продуктивністю природних факторів.

Отже, за інших рівних умов темпи відтворення залежать від природи і родючості землі. Вплив природних факторів на результати виробництва можна обмежити розвитком продуктивних сил. Йдеться про економічну родючість, підвищення якої досягається через раціональне використання землі, систематичне впровадження нових технологій, досягнень науки і техніки, поліпшення культури землеробства тощо. Маючи таку властивість, як родючість, земля безпосередньо впливає на результативність виробництва, а та

обставина, що вона підвищується, передбачає підвищення темпів відтворення. Родючість ґрунтів, природні та біологічні процеси справляють значний вплив на спеціалізацію виробництва, на поєднання окремих галузей сільського господарства. Оптимальне поєднання їх характеризується відповідною технологією виробництва і, як наслідок, визначеним набором засобів і предметів праці. У зв'язку з цим напрям капітальних і виробничих витрат в господарствах різної спеціалізації неоднаковий. Через це однією з найважливіших особливостей відтворення в аграрному секторі економіки є те, що формування виробничого потенціалу цієї галузі здійснюється відповідно до природних і економічних умов, неоднорідність яких, наприклад, в Україні характерна не лише для ґрунтово-кліматичних зон Полісся, Лісостепу, Степу, а й для окремих областей і районів. Для кожного господарства відповідно до спеціалізації важливо встановити таку структуру засобів виробництва, яка б забезпечувала найбільший вихід валової та товарної продукції при низькій собівартості [3].

Визначення оптимального поєднання основних і допоміжних галузей, промислових підприємств і промислів вимагає формування відповідного виробничого потенціалу на основі досягнень науково-технічного прогресу з метою підвищення ефективності його функціонування, використовуючи ринкові механізми, що передбачає в сільському господарстві не просто використання техніки, а й створення системи машин. Остання повинна враховувати можливості й специфіку виробництва кожного виду продукції в їх поєднанні, виходячи з принципу максимального використання робочих машин, агрегатів транспортних засобів. Дуже важливо також забезпечувати максимальну кількість необхідних засобів виробництва в критичні строки з тим, щоб виконати всі роботи в оптимальний період і не допустити втрат врожаю внаслідок, наприклад, несвоєчасної оранки, боронування або затримки під час посіву чи збирання врожаю. Тому в сільському господарстві необхідна більш висока насиченість його засобами виробництва, більш висока фондо- і енергоозброєність праці.

У зв'язку з тим, що відтворення в аграрному секторі економіки обумовлене природними процесами, роботи технологічного циклу з вирощування сільськогосподарських культур і догляду за тваринами розподілені протягом усього року з інтервалами, які визначаються природою, причому природні фактори значно коригують календарні плани проведення сільськогосподарських робіт.

В даних умовах існує необхідність прийняття нестандартних рішень, враховуючи різноманітні фактори з тим, щоб забезпечити своєчасне проведення сільськогосподарських робіт, пристосовуючи ритм виробництва до ритму природи. Так, якщо в промисловості несвоєчасне виконання технологічних операцій впливає на затримку виготовлення продукту, то в сільському господарстві це призводить до прямих значних втрат втіленої в неї праці, а це позначається на

результативності функціонування підприємств та можливостях нагромадження.

Особливістю відтворення в аграрному секторі економіки є те, що частина продукту виробництва може бути використана безпосередньо для розширення виробництва як його умови, не набуваючи товарної форми. Частина продукту може ввійти в наступному періоді як засіб виробництва, також не набуваючи товарної форми. Це обумовлено тим, що виготовлений продукт, у тому числі й додатковий, не відрізняється за своєю споживною вартістю від засобів виробництва, які функціонують у процесі виробництва, що визначається характером споживної вартості: входить вона у виробництва як його умова в певному підприємстві, якому належить, чи буде реалізована. У зв'язку з тим нагромадження і розширене відтворення збігаються.

Можливість більш високих темпів відтворення в сільськогосподарському виробництві впливає з особливостей його матеріальної природи. При відповідному розвитку біологічних наук і промисловості продуктивність сільського господарства зростатиме відносно швидше, ніж у промисловості, оскільки в сільському господарстві поряд з людиною об'єктивно діють сили природи.

Суб'єкти ринкового господарства, які вкладають капітал в сільське господарство, значною мірою обмежені вибором – що виробляти, насамперед умовами природнокліматичних зон. Загальним правилом є зональна спеціалізація культур і поєднання відповідних напрямів рослинництва і тваринництва. У зв'язку з тим на питання, що виробляти, можна відповісти – виробляти ті продукти, для яких найсприятливіші умови відповідно до зональної спеціалізації і які мають найвищу врожайність. Наприклад, високі врожаї соняшнику, рицини, коріандру можна одержати в районах Степу України.

В Поліссі природні умови для їх вирощування непридатні. Тут доцільно вирощувати картоплю, льон, кукурудзу на зелений корм тощо. Вибір основних галузей необхідно вміло поєднувати з допоміжними, з галузями з переробки сільськогосподарської продукції, з промислами [4].

Земля як головний і обов'язковий засіб виробництва в аграрному секторі економіки обмежена в просторі. Обмеженість земельного фонду сільськогосподарського призначення і зростаючі потреби в продуктах харчування зумовлюють необхідність тільки інтенсивного типу відтворення.

Тим більше, що землі сільськогосподарського призначення постійно скорочуються. Ось чому інтенсифікація сільськогосподарського виробництва є безальтернативним перспективним напрямом його розвитку.

Виходячи з цього в процесі відтворення фонд нагромадження використовується для розширення виробництва інтенсивним шляхом, додатковими вкладеннями на одиницю земельної площі живої праці та

капіталу. Проте здійснення цих витрат можливе лише на основі науково-технічного прогресу.

Реалізація наукових і технічних досягнень, новітніх технологій в дуже обмежених розмірах може проходити на основі простого відтворення і впливати на продуктивність праці та ефективність виробництва. В своїй основі технічний і технологічний прогрес здійснюється в процесі нагромадження, є його неодмінною умовою: збільшення засобів виробництва, підвищення їх технічної досконалості і поліпшення технології використання забезпечують докорінні зміни умов виробництва, розвиток якісно нових продуктивних сил.

Додаткові вкладення праці й капіталу передбачають зміну технологічних способів виробництва, нову техніку і технологію. Щоб збільшити в значних розмірах капітал, необхідно винайти нові машини, нові системи рільництва, нові способи утримання худоби тощо, тобто головним для визначення економічної природи додаткових (послідовних) вкладень в землю є не кількісна їх сторона, а якісна, тобто не тільки те, які розміри засобів виробництва і праці вкладені в землю, а за яких умов ці вкладення здійснюються, на які технічні, технологічні й організаційні цілі.

Особливості відтворення в аграрному секторі економіки визначаються тим, що технічний прогрес не обмежується рамками машинної техніки. Рослини і тварини виступають як предмети праці і знаряддя праці, а земля є головним засобом виробництва. Тому одним з найважливіших напрямів розвитку цієї галузі є виведення високоврожайних культур і високопродуктивних тварин, впровадження у виробництво заходів, які забезпечують підвищення родючості землі, що становить сутність агротехнічного і зоотехнічного прогресу.

Підвищення технічної забезпеченості сільськогосподарського виробництва в поєднанні з використанням високоврожайних культур і високопродуктивних тварин є основою запровадження прогресивної технології виробництва. Ці напрями технічного прогресу мають тісний взаємозв'язок. Якість сільськогосподарських робіт визначається досконалістю техніки, що впливає на врожайність культур і продуктивність тварин. В свою чергу, нові, якісніші та врожайніші сорти культур вимагають досконаліших і ефективніших машин, які слід використовувати в процесі виробництва. Ця відповідність забезпечує максимальний ефект прогресивної технології виробництва, що є основою швидких і сталих темпів відтворення [5].

В даних умовах існує нагальна потреба у формуванні політики, спрямованої на збереження і відтворення довкілля для майбутніх поколінь, підвищення екологічної безпеки. Створення системи екологічно збалансованого управління розвитком суспільства дозволить стимулювати відновлення природних властивостей довкілля, створити умови для компетентного управління використанням природних ресурсів та управління розвитком продуктивних сил. Схема концептуальної моде-

лі відтворення природних ресурсів аграрної сфери зображена на рис. 1.

Оцінка природних ресурсів і середовища складає методологічну основу, за допомогою якої може бути сформульована система базових показників для економічної оцінки факторів природного середовища.

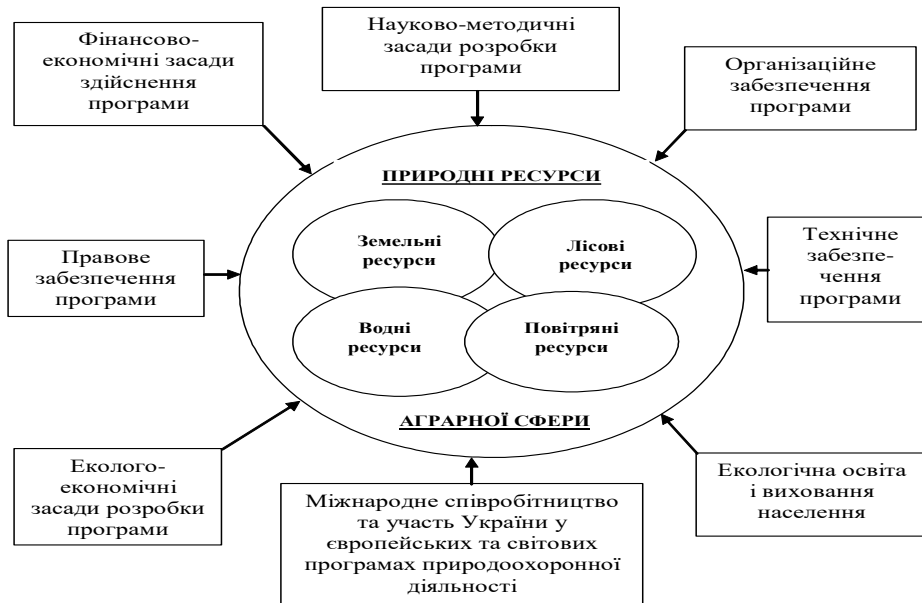

Рис. 1. Схема концептуальної моделі відтворення природних ресурсів аграрної сфери [1]

Показник витрат на відтворення природних ресурсів АПК характеризує витрати з освоєння цілинних земель (вирубка лісів, осушення боліт та ін.); показник витрат на підтримку стану відтворюваних природних ресурсів (екосистем) поєднує витрати на підтримку родючості ґрунтів (внесення необхідних речовин замість тих, що виносяться разом з врожаєм; вартість моніторингу ґрунтів, меліорації земель); витрати з моніторингу і профілактичного очищення дна і берегів річок; з моніторингу і санітарних рубок лісу; на утримання заповідників, заказників, національних парків та ін. Витрати із запобігання екологічного порушення (забруднення) природних ресурсів передбачають вартість очисних споруд для зменшення забруднення атмосфери і води; вартість полігонів щодо захоронення відходів; витрати на терасування і обваловування схилів земельних ділянок, укріплення берегів річок та ін.; витрати на ліквідацію наслідків екологодеструктивної діяльності – вартість робіт з дезактивації забрудненої території; витрати на рекультивацію порушених земель; вартість осушення підтоплених територій; вартість лікування тих, хто захворів через забруднення тощо; показник економічного збитку від порушення (забруднення) природних факторів, що характеризує втрати врожаю; втрати, пов'язані з

додатковою захворюваністю населення; збиток від підвищеного зносу основних засобів; втрати лісового господарства від зниження приросту деревини, усихання дерев тощо. Розроблена система показників дозволяє, в залежності від специфіки економічної сфери використання, отримати цілий спектр еколого-економічних оцінок, різних за формою, але які мають єдину методологічну основу.

Оцінка природних ресурсів є складним міжвідомчим завданням, що стає першочерговим в умовах ринкової економіки. Основні проблеми в цьому питанні виникають через відсутність узгодженої методології економічних оцінок ресурсів і процесів ресурсоспоживання, відповідної правової і нормативно-методичної бази. Розробку методів грошових оцінок природних ресурсів тривалий час стримувала недостатня обґрунтованість теоретичних розробок. Природні ресурси найчастіше розглядалися у відриві від проблем оцінки елементів національного багатства та їх відтворення. Саме відсутність єдиних методичних підходів щодо соціально-економічної оцінки природних ресурсів АПК не дозволяє їх враховувати і відображати в складі національного багатства країни. Тому головне завдання полягає в розробці загальної концепції економічної (вартісної) оцінки природних ресурсів, що дозволила б виробити єдину систему показників оцінки різноманітних природоутворюючих компонентів оптимальних з точки зору узгодження інтересів економіки і природокористування.

Система оцінки природного ресурсного потенціалу АПК є основою економічного регулювання використання, охорони і відтворення природних ресурсів, сукупність складових якого можна відобразити наступним чином:

$$ПРП_{АПК} = П_{зр} + П_{лр} + П_{вр} + П_{ра},$$

де $ПРП_{АПК}$ – природний ресурсний потенціал АПК;

$П_{зр}$ – потенціал земельних ресурсів;

$П_{лр}$ – потенціал лісових ресурсів;

$П_{вр}$ – потенціал водних ресурсів;

$П_{ра}$ – потенціал ресурсів атмосфери [1].

Відтворення природного ресурсного потенціалу АПК потребує впровадження економічних методів та елементів регулювання природокористування. Ефективність механізму раціонального використання та відтворення природних ресурсів можна досягти в результаті поєднання економічних та організаційних форм господарювання, спрямованих на досягнення мети – випуску максимального обсягу продукції при мінімальних витратах ресурсів та допустимого впливу на природне середовище.

Важливість проблеми підвищення ефективності використання, відтворення і збереження земельних ресурсів в Україні зумовлена не тільки наявною тенденцією поглиблення значних структурно-динамічних змін у використанні, відтворенні і охороні цього

найважливішого природного ресурсу, специфічними особливостями їх в країні, але й існуючою можливістю підвищення рівня їх віддачі. Регулювання цього процесу можливе за допомогою дії системи еколого-економічних важелів та стимулів через організацію, планування заходів щодо відтворення природних ресурсів аграрної сфери, що є складовими організаційно-економічного механізму, структура якого зображена на рис. 2.

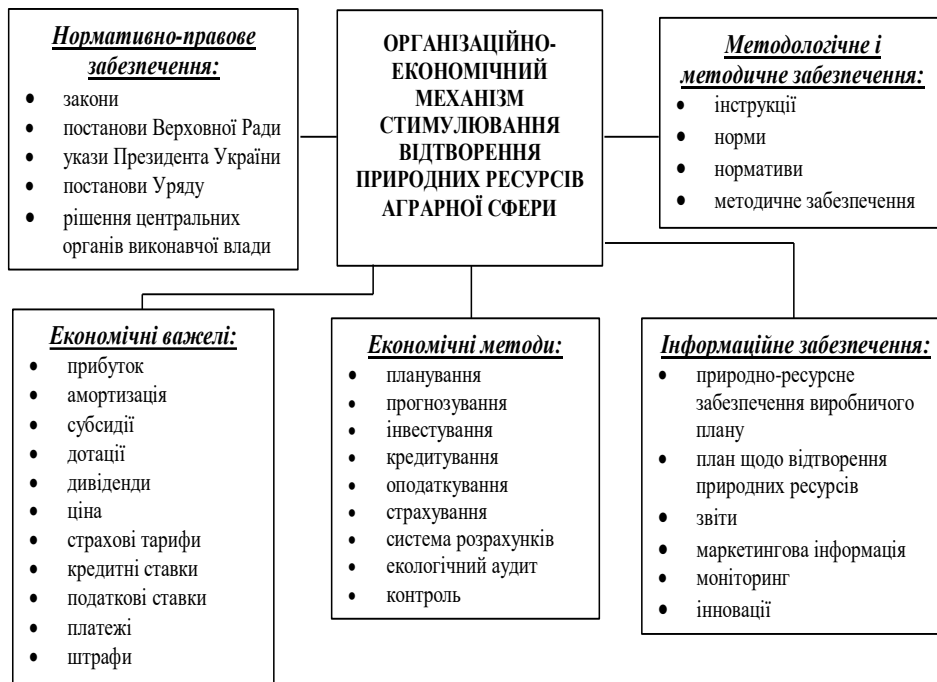

Рис. 2. Структура організаційно-економічного механізму стимулювання відтворення природних ресурсів аграрної сфери

Забезпечення стабільного надходження коштів на відтворення природного ресурсного потенціалу АПК потребує подальшого розвитку економічних важелів та методів. Дослідження показали, що запроваджені в Україні нормативи виплат за забруднення довкілля та використання природних ресурсів значно занижені й не носять у повному обсязі компенсаційний характер. Зарубіжний досвід переконує в необхідності широкого використання принципів як негативної (платежі, штрафи), так і позитивної (кредити, пільги, позики) мотивації відтворувальної діяльності. Формування повноцінної системи еколого-економічного регулювання природокористування є одним з визначальних напрямів державної політики.

Економічне регулювання відтворення природного ресурсного потенціалу АПК, що розглядається як управління фінансовими ресурсами природокористування за допомогою ринкових економічних

регуляторів, передбачає прийняття обґрунтованих конкретних заходів щодо економічного впливу на їх джерела. Види такого впливу різноманітні: фінансовий, кредитний, податковий, ціновий тощо. Тому постає питання вибору найбільш прийнятних для існуючих умов. Однак вирішення цього питання супроводжується труднощами у зв'язку з відсутністю інформації, необхідної для його обґрунтування.

Пропонується сформувати регіональний фонд відтворення природного ресурсного потенціалу АПК за рахунок бюджетних відрахувань, обов'язкового та добровільного страхування, екологічних податків та платежів, інвестиційної діяльності. Схема формування та використання коштів цього фонду зображена на рис. 3.

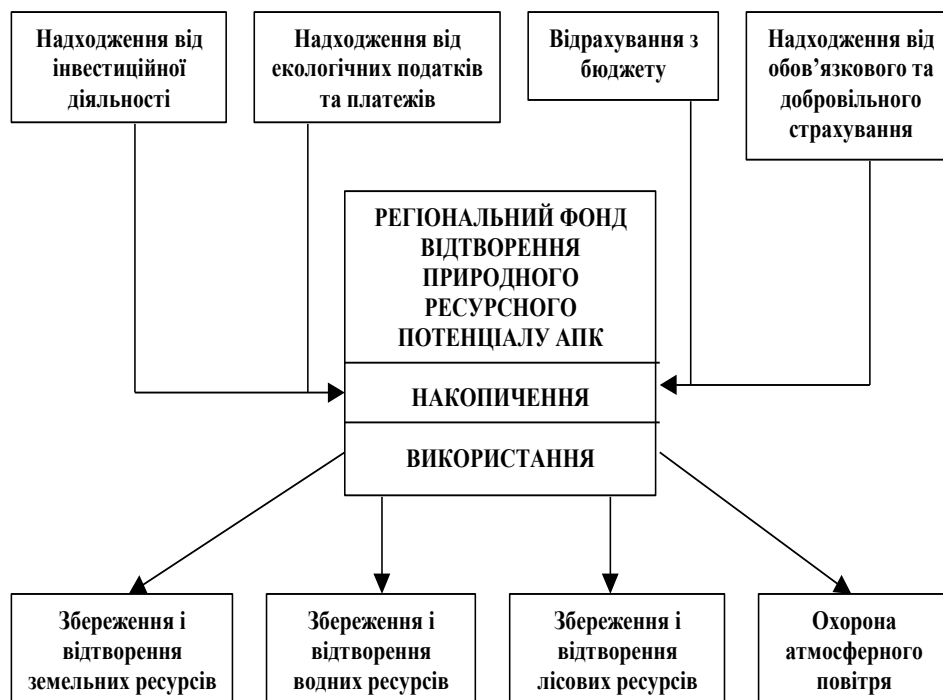

Рис. 3. Схема формування та використання коштів на відтворення природного ресурсного потенціалу АПК

Результати експертних оцінок свідчать, що на збереження і відтворення земельних ресурсів необхідно витратити 47% коштів фонду, близько 30% – на відтворення лісових ресурсів; 15% – на очищення водних ресурсів; 8% – на охорону атмосферного повітря.

Використання земельних ресурсів в Україні є платним, а плата за землю справляється у вигляді нарахування земельною податку для власників землі та землекористувачів, платежі від якого зараховуються на спеціальні рахунки бюджетних місцевих рад. Ці кошти доцільно використовувати виключно для фінансування раціонального використання родючості земель. Крім того, додатковими джерелами

стимулювання за підвищення ефективності землекористування можуть бути платежі в бюджет при вилученні малопродуктивних земель з сільськогосподарського обігу та кошти від сплати штрафних санкцій за користування землею.

Економічне стимулювання за покращення агроекологічного стану сільськогосподарських земель ґрунтується на методиці грошової оцінки землі. Мотивом економічного стимулювання землевласників та землекористувачів є підвищення балу агроекологічної оцінки угідь, який визначається при черговому агрохімічному обстеженні. Необхідною умовою проведення стимулювання є зростання всіх агрохімічних показників родючості ґрунту. Важелем господарського впливу на ефективність використання землі є еколого-агрохімічна її оцінка в балах; розмір штрафних санкцій за погіршення екологічного стану земель. У випадку якщо величина агроекологічного балу ґрунтів не змінилась при проведенні чергового агрохімічного обстеження, то стимулювання недоцільно проводити. Потрібно стимулювати розширене відтворення родючості ґрунту, бо воно мотивує власника землі та землекористувача до вкладання додаткового капіталу в охорону і відтворення родючості ґрунту.

Економічне стимулювання не повинно перевищувати розмірів штрафних санкцій при зміні агроекологічної оцінки в бік збільшення або зменшення. Наведений вище варіант економічного механізму раціонального використання та охорони земельних ресурсів сприятиме економічній зацікавленості землевласників та землекористувачів у підвищенні рівня родючості земельних угідь, зростанню величини агроекологічної оцінки в балах.

ВИСНОВКИ

Дослідження основних проблем економічного відтворення природного ресурсного потенціалу АПК дали змогу зробити такі висновки:

1. Стан природного ресурсного потенціалу – один із найважливіших чинників ефективного розвитку агропромислового виробництва.
2. За основними видами компонентів природних ресурсів і структурних елементів виробничого потенціалу АПК доцільно ввести показники раціонального використання ресурсів та їх відтворення. Вони можуть відображати відношення фактичного розміру ресурсів до максимально розрахованого розміру їх запасів з урахуванням можливого використання альтернативної сировини.
3. Розроблений алгоритм економічної оцінки системи відтворення природного ресурсного потенціалу АПК дозволяє визначити комплексний показник природно-ресурсного потенціалу території, що враховує наявність (обсяг і типи) природних ресурсів регіону; їх значення для стійкості природних систем, тобто раціональне використання і припустимі інтервали коливання запасів;

функціональну роль природних ресурсів і умов навколишнього середовища у формуванні господарської діяльності в регіоні (оптимальні напрями використання ресурсів у межах природно-ресурсного потенціалу з урахуванням процесів самовідновлення для відновлюваних ресурсів) у забезпеченні рівноваги і сталості еколого-економічного розвитку.

4. Удосконалення організаційно-економічного механізму стимулювання відтворення природного ресурсного потенціалу АПК полягає у розвитку економічних методів (планування, прогнозування, інвестування, кредитування, оподаткування, страхування, системи розрахунків, екологічного аудиту, контролю) та економічних важелів (механізму одержання прибутку, нарахування амортизації, одержання субсидій, дотацій, дивідендів, формування ціни продукції/послуг, страхових тарифів, кредитної та податкової ставок, платежів, штрафів тощо).
5. Розроблені рекомендації з економічного відтворення природного ресурсного потенціалу АПК обґрунтовують напрями практичного вирішення завдань еколого-економічного управління процесом відтворення природних ресурсів та його стимулювання через систему економічних регуляторів для заохочення підприємств-природокористувачів до запровадження екологічно безпечних технологій і господарювання; дотримання вимог екологічної безпеки; випуску екологічно чистої продукції; ефективного використання та відтворення природного ресурсного потенціалу аграрної сфери.

Встановлено, що комплексний підхід до відтворення, збереження, та зміцнення природного ресурсного потенціалу АПК сприятиме підвищенню ефективності функціонування аграрного виробництва, рівня життя громадян; покращенню фінансових результатів діяльності агропідприємств, їх конкурентоспроможності.

SUMMARY

The features of recreation of natural resources are probed in an agrarian sphere, recommendations are developed from the economic recreation of natural resource potential of agroindustrial complex in the article.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Борисова В.А. Відтворення природного ресурсного потенціалу АПК: економічні аспекти – Суми: Видавництво “Довкілля”, 2003. – 372 с.
2. Борисова В.А. Організаційно-економічний механізм стимулювання відтворення природного ресурсного потенціалу АПК // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: фінанси і кредит. – 2003. – №1. – С. 165-171.
3. Сахаєв, В. Г. Сталий розвиток і економіка природовідтворення / В. Г. Сахаєв, В. Я. Шевчук; Центр досліджень сталого розвитку. – К.: Геопринт, 2004. – 213 с.

4. Дорогунцов С.І., Пітюренко Ю.І., Олійник Я.Б. Розміщення продуктивних сил України. – К., 2000.
5. Б. М. Данилишин, С. І. Дорогунцов, В. С. Міщенко, Я. В. Коваль, О. С. Новоторов, М. М. Паламарчук Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України. – Київ, РВПС України. 1999. – 716 с.
6. Царенко О.М. Еколого-економічні проблеми розвитку агропромислового виробництва.- К.: Вища школа, 1998.–292 с.
7. Екологія: Підручник/С.І. Дорогунцов, К.Ф. Коценко, М.А. Хвесик та ін. -К.: КНЕУ, 2005. – 371с.
8. Харічков С.К., Іманова О.М. Право власності на об'єкти природно-ресурсного потенціалу // Творча спадщина Йозефа А. Шумпетера та трансформація сучасної економіки України: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. 23 квітня 2003 р. – Чернівці, 2003. – С. 72–82.

Надійшла до редакції 9 вересня 2008 р

УДК 330.322 (045)

Светлова Н.М., доцент

Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНЕ ГОСПОДАРСТВО В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Проведено аналіз заходів з реформи ЖКГ.. Виокремлені найбільш ефективні вектори злагоджених дій на регіональному і місцевому рівнях. Рекомендована удосконалена система інтеграції усіх функцій реалізації цінової і тарифної політики. Внесені основні пропозиції з реформування житлово-комунального господарства.

***Ключові слова:** теплові мережі, тарифи, інвестиційні проекти, реформування ЖКГ, єдина система управління ,інфляція ,бюджетний дефіцит, екологічна безпека, субсидії, дотації*

ВСТУП

Проблема реформування житлово-комунального господарства України гостро стоїть перед населенням, урядом та регіональною владою. Відмова держави від ролі замовника і підрядника, загальна фінансова нестабільність, зростання інфляції, бюджетний дефіцит, викликали потребу в проведенні житлово-комунальної реформи як невід'ємної частини стабілізації держави і пом'якшення соціальної напруги.

Для її проведення необхідна якісно нова фінансова і управлінська інформація про діяльність підприємств житлово-комунального господарства, на основі якої можна б було не тільки ухвалювати рішення по вдосконаленню управління, але й використовувати її для аналізу ситуації, що склалася в ЖКГ, в умовах реформування.

Проблеми житлово-комунального господарства зумовлені високим відсотком зносу основних фондів, у тому числі: знос об'єктів теплопостачання, енергопостачання, водопостачання, крім того більша

частина основних фондів повністю спрацьована. Незадовільними є фінансове, галузеве, неефективне технічне, матеріальне забезпечення (галузь збиткова), неефективне управління і дотаційний характер функціонування ЖКГ.

Монопольне положення підприємств галузі обумовлює до недостатньо ефективного використання наявних фінансових і матеріальних ресурсів, відсутності оперативної реакції на вимоги споживачів, шляхом прийняття адекватних економічних і управлінських рішень, повільного реагування підприємств ЖКГ на вимоги науково-технічного прогресу, відсутності особистої зацікавленості працівників в дотриманні і підвищенні показників якості, надійності і екологічної безпеки робіт (послуг).

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Провести аналіз заходів з реформи ЖКГ. Виокремлено найбільш ефективні вектори згаджених дій на регіональному і місцевому рівнях. Проаналізувати систему інтеграції усіх функцій реалізації цінової і тарифної політики.

Провести аналіз чинників, які перешкоджають позитивним змінам у житлово – комунальній сфері, та розроблено пропозиції щодо їх подолання і виходу системи житлово-комунального господарства з кризи.

Метою дослідження є розв'язання проблем житлово-комунального господарства в умовах інтеграційних процесів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В Україні 32% теплових мереж перебувають в аварійному стані, в багатьох регіонах взагалі не проводиться діагностика і огляд обладнання, комунікацій з метою мінімізації експлуатаційних витрат і втрат. Втрати теплової енергії і питної води в зовнішніх мережах становлять до 60%, а безпосередньо в житловому фонді – понад 30%, що приводить до зростання собівартості комунальних послуг, впливає на тарифи, затверджені органами місцевого самоврядування [1].

Однією з причин постійного зростання цін в ЖКГ України, є відсутність органу, який регулює тарифи на центральне опалення. Національна комісія регулювання електроенергетики встановлює єдині ціни на газ і електроенергію, що відпускаються населенню, але не регулює тарифи по поставках тепла. Антимонопольний комітет України не наділений повноваженнями контролю за встановленням тарифів на послуги ЖКГ. Функції за затвердженням і контролем тарифів на комунальні послуги законодавством покладено на органи місцевого самоврядування, які відповідають за їх обґрунтування.

Згідно Закону «Про теплопостачання», регулювати ціноутворення повинен, на наш погляд, здійснювати незалежний центральний орган. З моменту ухвалення закону, національна комісія з регулювання теплоенергетики так і не була створена. Її функції може виконувати

(національна комісія регулювання електроенергетики) НКРЕ, яка регулює тарифи для виробників електроенергії і тепла (теплоелектроцентралей і теплоелектростанцій), що на практиці складає лише 25% виробленого тепла.

Відсутність конкретної схеми розрахунку тарифів на поставку тепла і води – головний аргумент противників їх підвищення. Істотне підвищення тарифів на теплову енергетику викликане збільшенням витрат: на паливо – в 2,7 рази, на оплату праці з відрахуваннями – в 2,5 рази.

Висока собівартість комунальних послуг є наслідком того, що застосовується така система регулювання тарифів, коли до витрат додається фіксована норма рентабельності. Тарифи в 2005 році покривали в середньому по Україні 75% виробничих витрат, ціни на газ виросли в два рази, собівартість палива в теплову енергетику склала 46,7% (і 10% – електроенергія). В результаті вартість тепла повинна підвищитися не більше ніж в 1,5 рази [1].

Безконтрольне зростання тарифів не регулюється за допомогою єдиної методики їх розрахунків на державному рівні, з урахуванням реальної платоспроможності населення (мінімальна заробітна плата і прожитковий мінімум). В ЖКГ не має зваженої політики, направленої на створення дієвого конкурентного середовища, яка сприяла б розвитку іпотечного кредитування, по можливості відмовленню від бюджетних дотацій і створенню системи соціальних рахунків громадян, на які можна перераховувати дотації і субсидії по оплаті житлово-комунальних послуг у вигляді зменшення їх платежу.

Основною причиною повільного розвитку конкуренції на ринку послуг ЖКГ є великий вплив адміністративних, а не економічних важелів на підприємства, що займаються наданням житлово-комунальних послуг, в першу чергу, з боку місцевої адміністрації. Це, зокрема, знаходить відображення у відсутності розвинених договірних відносин на надання житлово-комунальних послуг в галузі (питання власності на об'єкти житлово-комунального господарства, соціальної, тарифної політики).

У галузі існують дві основні проблеми – величезні борги і технічна модернізація. На 1 січня 2006 року борг за поставлений газ по Україні досяг 2,25 млрд. грн., 2,5 млрд. грн. за електроенергію, і заборгованість продовжує зростати. Кредити під опалювальний сезон, під заставу тепломереж можуть слугувати поштовхом для приватизації більш ніж 900 теплокомуненерго, більшість з яких знаходиться в муніципальній власності [1].

В Україні тепломережі і водоканали повністю залежать від місцевої влади, яка затверджує тарифи. Власником може стати тільки близька до місцевої влади приватна структура (великих бізнесменів цей бізнес поки що не цікавить).

До останнього часу при будівництві житла витрати на подальшу їх експлуатацію і вартість спожитих при цьому енергоресурсів не враховувалися. Перевага надавалася дешевим матеріалам, які мали велику теплопровідність, і найпростішим будівельним технологіям. В

результаті вітчизняні будівлі в 2-3 рази поступаються зарубіжним за теплотехнічними властивостями. Не враховувалася і економія ресурсів, зокрема – води. Нормативи витрати води в Україні на людину – удвічі більші, ніж у зарубіжних країнах, а деякі нормативи перевищують зарубіжні аналоги в 5-10 раз, оскільки нормативна база, що сформувалася в епоху планової економіки, завищувала необхідні витрати. Об'єкти, які не обладнані приладами обліку не повинні прийматися в експлуатацію. Результати лічильників тепла показали, що реально споживається тепло на 15-20% менше встановлених норм. Лічильники окупаються в термін від 3 до 18 місяців, а встановлені на межах розподілу теплових мереж – від 10 днів до 2 місяців, залежно від діаметра труби [1]. Не менше ефективні лічильники води. При застосуванні квартирної лічильника споживання гарячої води на споживача скорочується і складає 40-60 л. на добу, а холодної – 50-100 л. Але запровадження лічильників гальмують монополісти, які не зацікавлені в обліку послуг комунального господарства. Крім того, раніше основний акцент ставився на будівництво, після чого будівлі не ремонтувалися десятками років, що скорочувало термін їх життя. Комунальні підприємства і споживачі не забезпечують економію енергоресурсів. Визначення справедливих комунальних тарифів неможливе без проведення реформи в житлово – комунальному господарстві. У будь-якому секторі економічної діяльності формування тарифів залежить від ціни ресурсів, заробітної плати і необхідних матеріалів, а збитки підприємств або ж їхні прогнозовані витрати в майбутньому не закладаються в тариф. Ціна ресурсів залежить і від посередників, через яких проходить їх придбання, розвиток конкуренції у сфері виробництва, збуту і надання послуг (ремонт, наладка, проектування), що потребує регулювання на державному рівні. При державному регулюванні тарифів, необхідно враховувати права муніципальних органів на встановлення тарифів для організацій муніципальної власності.

Модернізація і відновлення магістральних тепло- і електромереж потребують витрат. На стан основних фондів впливає не тільки інтенсивність оновлення, а й процес ліквідації матеріальних активів. Одним з важливих показників оновлення основних засобів є коефіцієнт оновлення основних фондів). По Черкаській області у 2007 р. він становив 4 (рис. 1) [2].

Оновлення основних засобів значною мірою залежить від інвестицій, що спрямовуються на капітальне будівництво і придбання машин та обладнання. У 2007 р. інвестиції в основний капітал по Черкаській області становили 4236,2 млн грн, а витрати на капітальний ремонт – 444,2 млн грн (табл. 2) [2].

В останні роки основним джерелом інвестицій в основний капітал Черкаської області є власні кошти підприємств та організацій. У 2007 р. за їх рахунок освоєно 61,8% від загальної суми капіталовкладень. Сума нарахованої за 2007 р. амортизації (зносу) в операціях з нерухомим майном становила – 2,7% або 178,3 млн грн. Досить високий ступінь зносу основних засобів за видом економічної

діяльності – операції з нерухомим майном – 40%. Слід зазначити, що обсяги щорічного введення в експлуатацію житла не перевищують площу старих та аварійних будинків. Так у 2007 р. забудовниками усіх форм власності по Черкаській області введено в експлуатацію 204,3 тис. кв. м загальної площі житла, з якої 151 тис. кв. м – індивідуальними забудовниками.

Коефіцієнти оновлення та ліквідації основних засобів

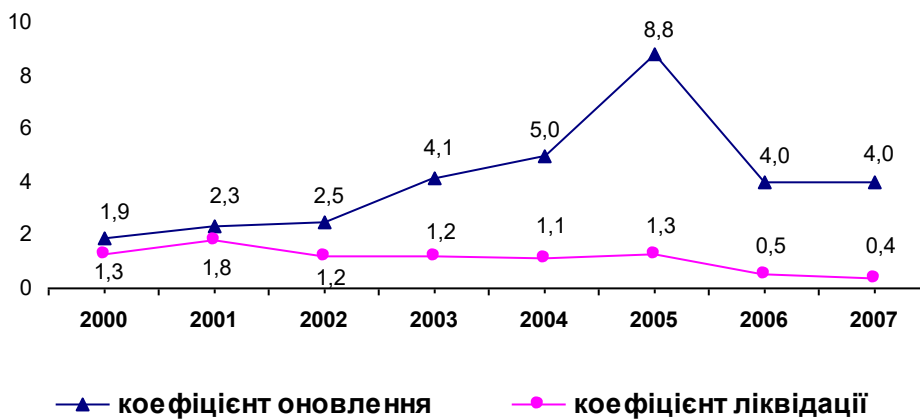

Рис. 1. Коефіцієнт оновлення та ліквідації основних фондів по Черкаській області у 2007 р.

Таблиця 2

Індекси інвестицій в основний капітал та коефіцієнти оновлення основних засобів по Черкаській області 2000 – 2007 рр.

	2000р.	2001р.	2002р.	2003р.	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.
Індекс інвестицій в основний капітал, % до попереднього року	89,0	113,2	129,9	158,5	224,0	68,4	144,3	111,5
Коефіцієнт оновлення основних фондів, %	1,9	2,3	2,5	4,1	5,0	8,8	4,0	4,0

Нерідко між постачальниками комунальних послуг створюються ланцюжки заборгованостей. Наприклад, водоканал заборгував енергозбуту, а теплокомуненерго – іншим організаціям. На нашу думку, на погашення заборгованості перед рештою постачальників, може бути наданий кредит тепломережі. Така схема не знімає з постачальника необхідність погашення процентних витрат, але за певних умов і готовності сторін дозволяє не просто розв'язати застарілі проблеми, але і створити умови для інвестицій в ці підприємства. Процес вирішення проблем стримується чинниками, як відсутність кредитної історії і ліквідного заставного забезпечення.

В реформуванні ЖКГ важливу роль можуть зіграти сучасні технології і єдина система управління, якщо її розглядати не лише як обліковий інструмент, а як засіб державної політики виходу з ресурсної кризи. Єдина система управління повинна забезпечити

принципово новий рівень прозорості ринку житлово-комунальних послуг, прозорість фінансових потоків учасників розрахунків [3]. Уніфіковані механізми контролю і управління створять принципову можливість регламентної заміни постачальників послуг для великих груп споживачів на різних рівнях – від будівлі до кварталу, району, області.

Міські і обласні адміністрації у будь-який момент часу матимуть можливість отримати оперативні дані про стан житлово-комунального господарства, про житлові фонди і аварійність мереж, про бюджетні асигнування, необхідні для соціальної підтримки населення, і іншу важливу інформацію. Єдина система управління зробить керованою саму реформу житлово-комунального господарства. Початком створення єдиної системи управління – персоніфікація відповідальності за ухвалення рішень і визначення структури центрів відповідальності в галузі. Для кожного з останніх формуватимуться цілі, складатимуться плани, аналізуватимуться результати, оцінюватиметься діяльність керівників і співробітників [3]. Єдина система розрахунків, яка буде знаходитися в центрі відносин між постачальниками і споживачами, може і повинна стати центром, інструментом для наведення порядку в галузі, гарантуючи керованість змін в господарстві на етапі реформування. Централізація розрахунків і зниження збутових витрат постачальників сприятиме підвищенню ефективності ЖКГ. Сьогодні більшість цих структур самостійно веде розрахунки і претензійну роботу з громадянами, багато разів дублюючи технологічно близькі функції.

Створення бази даних (територій, будівель, будинків і квартир) повинно стати хорошою основою для підсистеми реєстрації прав на нерухоме майно і операцій з ними, дати хороший імпульс для розвитку ринку нерухомості, зменшити адміністративні витрати учасників цього ринку. Впровадження нових підсистем сприятиме покращенню роботи механізму комплексного розвитку міського господарства і управління.

Консолідація комунальних розрахунків відповідає одній з основних цілей кредитно-грошової політики держави – управлінню інфляційними процесами. Останніми роками у комунальному господарстві локомотивом інфляції часто виступали тарифи. Скорочення збутових витрат за рахунок концентрації розрахунків і роботи з населенням в розрахункових центрах може з часом стати вагомим чинником тарифного регулювання.

ВИСНОВКИ

Проведені нами дослідження дали змогу зробити висновки і внести пропозиції.

1. Реформування житлово-комунального господарства можливе за умови створення дієвого конкурентного середовища серед підприємств галузі, розвитку іпотечного кредитування, відмови від бюджетних дотацій, формування справедливих тарифів завдяки скороченню збутових витрат.

2. З метою модернізації і відновлення комунальних мереж, необхідно проводити маловитратні організаційні заходи для створення необхідної нормативно-правової і методичної бази експлуатації інженерних мереж.
3. Запровадження сучасної технології та єдиної системи управління, яка сприятиме розширенню податкової бази і поліпшенню механізмів податкового адміністрування та зниженню податкового тиску.
4. Для поліпшення ситуації в сфері ЖКГ слід переглянути СніПи, удосконалити норми по теплозахисту, розробити вимоги, щодо оснащення новобудов і будинків, що пройшли капітальний ремонт приладами обліку.
5. Лічильники на гарячу і холодну воду повинні встановлюватися в кожному нову квартиру, а по обліку тепла – в кожному будинку, що будується або пройшов капремонт.
6. Необхідно створити механізм стимулювання енергозбереження, розробити норми, які дозволяти б підприємствам і організаціям ЖКГ направляти заощаджені кошти на відновлення основних фондів.
7. Основні напрями робіт в сфері енергозбереження – проведення маловитратних організаційних заходів щодо створення необхідної нормативної правової і методичної бази енергозбереження, ліквідація причин незадовільної експлуатації обладнання і інженерних мереж.
8. Проведення організаційно-адміністративних заходів дасть можливість підвищити енергоефективність комунально-побутового сектора, реалізувати швидкоокупні пріоритетні інноваційні енергозберігаючі проекти і технології, направлені на підвищення енергоефективності в житлово-комунальному господарстві, залучити інвестиції, зупинити темпи зростання тарифів (із збереженням пільг для соціально незахищених користувачів), створити конкурентне середовище, провести реструктуризацію боргів підприємств ЖКГ, оновити основні фонди.

SUMMARY

A thoroughly research was carried out and there were developed. Some suggestions on the system of integration of all functions according to the realization of price and tariff policy, which could balance population's interests and objects of the state regulation.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Загальнодержавна програма реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2004-2010 роки.
2. Статистичний збірник Черкаської області за 2000 – 2007 рр. м. Черкаси, 2001 – 2008 рр.
3. Управління по центрах відповідальності. Журнал «Управління компанією» №8-2005-08-16 Д. Лейкин.

Надійшла до редакції 1 жовтня 2008 р.

ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336 (075.8)

*Васенко В.К., доктор економічних наук, професор
Східноєвропейський університет економіки і менеджменту*

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ: СУТЬ І ЙОГО ПАРАДИГМА

Проведено аналіз економічних літературних джерел стосовно суті фінансового механізму. Виокремлені основні складові елементи (структура) фінансового механізму. Запропонована нова, більш удосконалена, парадигма фінансового механізму.

***Ключові слова:** парадигма, господарський механізм, фінансові відносини, фінансові інструменти, фінансові важелі, фінансові стимули, фінансові індикатори, фонди грошових коштів, ВВП, економічні інтереси.*

ВСТУП

Для впливу на процес відтворення кожна держава використовує певний господарський механізм. Склад і структура господарського механізму визначається рівнем розвитку економіки, відносинами власності, історичними та національними особливостями розвитку суспільства. Домінуючим елементом господарського механізму є його фінансовий механізм, який забезпечує правильну і раціональну організацію фінансів у державі, прибутковість суб'єктів господарської діяльності, реалізацію економічних інтересів учасників фінансових відносин.

Фінанси впливають на кількісні і якісні параметри будь-якого економічного явища чи процесу в суспільстві і на підприємстві, а також на кінцеві результати їх діяльності. Кваліфіковане управління фінансами забезпечує фінансовий механізм, що сприяє швидкій адаптації підприємств до роботи у конкурентному ринковому середовищі, трансформації їх діяльності відповідно до змін національного чинного законодавства та вимог світового господарства.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Провести аналіз вітчизняних і зарубіжних економічних літературних джерел стосовно суті фінансового механізму. Виокремити його складові елементи (структуру) сучасного

фінансового механізму. Запропонувати нову, більш удосконалену, парадигму фінансового механізму.

Метою статті є визначення складових фінансового механізму, що забезпечують його ефективне функціонування як на мікро-, так і макрорівні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проведений нами аналіз економічних літературних джерел України та країн СНД свідчить про те, що поняття «фінансовий механізм» у обіході використовується досить широко, але на сьогодні, єдиної думки щодо його визначення не існує. Різні автори наукових праць та фінансові менеджери не мають однозначного підходу до визначення поняття «фінансовий механізм», а тому в літературних джерелах панує розмаїття визначень і підходів вчених-економістів до його трактування.

У дослідженнях провідних західних вчених фінансовий механізм не виділяється як відокремлений об'єкт вивчення, але всебічним дослідженням підлягають фінансові методи впливу на підприємство, державу і суспільство.

На наш погляд, такий підхід не є виправданим, так як фінансовий механізм є одним із головних чинників, що забезпечує стабільність розвитку підприємства і держави в цілому, а від його структури залежить ефективність їх функціонування.

Російські вчені Л.А. Дробозіна [7] і В.М. Родіонова [8] фінансовий механізм визначають як спосіб організації фінансових відносин, що складається із елементів та інструментів впливу.

Ми вважаємо, що такий підхід, не повністю відображає суть фінансового механізму, а лише його одну сторону (складову) – фінансові відносини.

Другі російські вчені В.К. Сенчагов і А.І. Архипов [6] провели чітку структуризацію фінансового механізму і вважають, що фінансово-кредитний механізм має включати три підсистеми – фінансово-кредитне планування, фінансово-кредитні важелі, організаційні структури і правовий режим фінансово-кредитної системи.

Така структура фінансового механізму, на наш погляд, у тій чи іншій мірі дещо відображає чинники командно-адміністративного управління економікою.

Українські вчені В.М. Федосов, В.М. Опарін, С.Я. Огородник вважають, що фінансово-кредитний механізм включає такі складові – фінансово-кредитне забезпечення, фінансово-кредитне регулювання, організаційні структури, методи, інструменти, важелі впливу [9].

Ми не можемо погодитися з визначенням фінансового механізму даними авторами, так як воно не розкриває самої його суті і потребує певних доповнень.

С.В. Львовчкін у роботі «Фінансовий механізм макроекономічного регулювання» пропонує замість терміну «фінансово-кредитний механізм» використовувати «фінансовий механізм», тому що кредит є складовою фінансів. Кредитна система є частиною фінансового ринку, який включається до фінансової системи, а дії фінансів і кредиту мають єдиний механізм впливу [3].

М.М. Александрова, Н.Г. Виговська, Г.Г. Кірейцев вважають, що складовими фінансового механізму є – фінансове забезпечення (яке включає самофінансування, акціонерний капітал, кредитування, безповоротне фінансування); фінансове регулювання (податки, внески, позички, субсидії); система фінансових індикаторів і фінансових інструментів, які дають змогу оцінити вплив фінансового механізму [10, с. 19-20].

А.М. Поддєрьогін, М.Д. Білик, Л.Д. Буряк та інші автори підручника «Фінансовий менеджмент» вважають, що фінансовий механізм включає такі взаємопов'язані елементи як фінансові методи, фінансові важелі, правове, нормативне та інформаційне забезпечення. [11, с. 11-12].

Стосовно суті фінансового механізму А.М. Поддєрьогін, М.Д. Білик, Л.Д. Буряк та інші його визначають як систему управління фінансами підприємства, яка включає організацію фінансових відносин і грошових фондів з метою оптимізації їхнього впливу на кінцеві результати його діяльності [12, с. 20].

Таке визначення є цілком логічним проте, на наш погляд, не повністю відображає його економічну природу.

Автори навчального посібника «Фінанси» І.О. Петровська і Д.В. Клиновий визначають фінансовий механізм як «сукупність економіко-організаційних і правових норм і методів управління фінансовою діяльністю держави, що функціонують у процесі формування, розподілу і використання централізованих і децентралізованих фондів грошових ресурсів [4, с. 236]. До основних елементів фінансового механізму вони відносять – фінансове планування, фінансові важелі, фінансові показники, нормативи і ліміти, управління фінансами, фінансовий контроль і фінансове право [4, с. 31-32].

Якщо з першою частиною їх твердження можна в деякій мірі погодитися, то з другою частиною погодитися ніяк не можна. Структуру фінансового механізму потребує значних уточнень і доповнень новими складовими елементами – фінансові відносини, інструменти, стимули, нормативно-правове і інформаційно-методичне забезпечення.

Романенко О.Р у підручнику «Фінанси» визначає фінансовий механізм як «сукупність форм, методів і важелів фінансового впливу на соціально-економічний розвиток суспільства. Складовими елементами фінансового механізму є планування й прогнозування, управління фінансами, фінансовий контроль, фінансове забезпечення,

фінансове регулювання, фінансові норми, нормативи, ліміти, резерви, стимули й санкції, фінансове законодавство [5, с. 42].

З таким підходом до визначення суті фінансового механізму погодитися не можна, так як не сформульована чітка його структура.

Колектив авторів «Економічної енциклопедії» (відповідальний редактор Мочерний С.В.) визначають фінансовий механізм як «комплекс спеціально розроблених і законодавчо закріплених форм і методів створення та використання фінансових ресурсів для забезпечення економічного розвитку і соціальних потреб громадян. Фінансовий механізм – це по суті, методичні організаційні та правові положення і заходи, що визначають функціонування фінансів в економіці держави, їх практичне використання для досягнення визначених відповідними програмами цілей і завдань» [2, с. 817].

Зведення суті фінансового механізму лише до методичних, організаційних та правових положень і заходів, на нашу думку є недостатнім для визначення його суті, так як даний підхід не враховує економічні закони розвитку в умовах ринку, саморозвиток, самоорганізацію, самофінансування, конкуренцію, інтернаціоналізацію вартості, валютні операції та ін.

Тому, проведені нами дослідження, дають можливість зробити такі заключні висновки стосовно визначення суті фінансового механізму: «Фінансовий механізм – це складова господарського механізму, що являє собою комплекс спеціально розроблених і законодавчо закріплених форм, методів, важелів, інструментів, стимулів, за допомогою яких забезпечується здійснення розподілу, перерозподілу, контролю фінансів, створення, мобілізація й використання децентралізованих і централізованих грошових доходів, фондів і резервів з метою забезпечення економічного й соціального розвитку країни, потреб державних структур, господарських суб'єктів та населення».

Загалом, при визначенні суті фінансового механізму слід чітко усвідомлювати наукову суть самого поняття «механізм» у гуманітарних науках, що він є не внутрішнім пристроєм якої-небудь машини, а віддзеркалює спосіб, що визначає порядок певного виду діяльності, систему певних ланок та складових елементів, що виступають рухомою силою того чи іншого економічного процесу.

На наш погляд, фінансовий механізм як комплекс спеціально розроблених і законодавчо закріплених форм, методів, важелів, інструментів і стимулів повинен мати такі основні складові (структуру) – фінансові відносини, фінансові важелі, фінансові інструменти і фінансові стимули, нормативно-правове і інформаційно-методичне забезпечення (рис.1). Лише за такої оптимальної структури фінансовий механізм здатний забезпечити ефективність фінансової діяльності.

Проведені нами дослідження показують, що фінансовий механізм спрацьовує ефективно за умови, якщо функціонують усі його складові.

Уміло застосовуючи їх, держава може спрямовувати економічний і соціальний розвиток на своїй території відповідно до потреб суспільства, домагаючись при цьому високих результатів.

Рис. 1. Структура (складові елементи) фінансового механізму

Фінансові відносини нерозривно пов'язані з поняттям фінанси, що являють собою сукупність грошових відносин, пов'язаних із формуванням, мобілізацією, розміщенням і використанням фінансових ресурсів та з обміном, розподілом, перерозподілом, присвоєнням нової вартості, створеної на основі їх використання при формуванні ВВП, а за певних умов – і національного багатства.

Фінансові відносини включають – фінансову політику, фінансовий менеджмент і маркетинг, формування та використання фінансових ресурсів, розподіл і перерозподіл ВВП, інноваційно-інвестиційна діяльність, платіжні (розрахункові), валютні операції, кредитування, оподаткування, страхування, самофінансування, оплату праці, амортизаційну політику, операції з цінними паперами та ін.

Фінансові важелі – це конкретна форма здійснення процесів розподілу і перерозподілу створеної вартості, в основі яких лежать економічні інтереси держави, підприємств, організацій, населення. До них відносяться – ціни і тарифи, позичковий відсоток, валютний курс, ставка дисконту, орендна плата, прибуток, дивіденди, норми амортизації, види і ставки податків, види страхування та їх тарифи, нормативи відрахувань у цільові фонди, депозитний відсоток, форми і системи оплати праці, тарифні ставки і посадові оклади, земельна рента, митні тарифи, санкції, штрафи, пеня та ін.

Звичайно, що серед всіх фінансових важелів особливе місце займають податки і збори, за допомогою яких держава мобілізує кошти для виконання покладених на неї функцій, а також впливає на підприємницьку діяльність і стимулює її, сприяє інвестиційній активності, визначає пропорції нагромадження і споживання, забезпечує раціональне використання обмежених природних ресурсів тощо.

Інструменти фінансового механізму – це способи впливу фінансових відносин на господарський процес. Цей вплив здійснюється через управління рухом фінансових ресурсів і матеріальну відповідальність за ефективне використання грошових фондів. Інструменти фінансового механізму становлять його основу. До них відносяться – бюджетна політика, прогнозування, планування, фінансове регулювання, фінансовий аналіз і індикатори, фінансовий облік, фінансове забезпечення, банківські акцепти, казначейські білети, стабілізаційні фонди, види кредитів, хеджування, форфетування, пайові внески, види інвестицій, оренда, лізинг, факторинг, трансферт, фінансова підтримка, ліміти і резерви, фінансова санація, комерційні векселі, фінансовий контроль та ін.

Фінансові стимули – економічне спонукання, використання фінансових стимулів з тим, щоб виробники, споживачі, покупці, суб'єкти підприємницької діяльності, платники податків, другі учасники фінансових відносин поводитися належним чином, а особа, підприємство чи держава, що застосовують стимулювання, мали з цього вигоду.

До фінансових стимулів відносяться – податкові пільги, податкові канікули, митні пільги, пільги спеціальних (вільних) економічних зон та територій пріоритетного розвитку, субсидії, цільові дотації, експортні пільги, прискорена амортизація, пільгове кредитування, інвестиційні пільги, субвенції та ін.

Нормативно-правове і інформаційно-методичне забезпечення. Нормативно-правове забезпечення – це сукупність юридичних норм (нормативно-правових актів), що регламентують фінансові відносини. Під нормативно-правовими актами розуміють владний припис державних органів, які встановлюють, змінюють чи скасовують норми права (закони, кодекси, укази, постанови, інструкції та ін.).

Інформаційно-методичне забезпечення – це різного роду фінансово-економічна інформація (звітні бухгалтерські і статистичні документи, оперативна фінансова інформація, інформаційні банки, дані вибіркового спостереження тощо) та методичні розробки, необхідні для управління фінансовим механізмом та економічними процесами.

ВИСНОВКИ

Незважаючи на велику кількість визначень суті фінансового механізму, проте єдиного підходу наукова думка ще не відпрацювала, а тому різні автори по-різному трактують його суть і виокремлюють складові елементи, що інколи не відповідають теоретико-методологічним підходам, що збіднює теорію і практику стосовно оптимальності та не дає можливості досягнути необхідної ефективності у фінансовій діяльності.

Проведені нами дослідження дають змогу запропонувати нову, більш удосконалену структуру фінансового механізму з точки зору його оптимальності. Такими складовими фінансового механізму, на наш погляд, мають бути:

- фінансові відносини – як особлива, специфічна форма виробничих відносин;
- фінансові важелі – як конкретна форма здійснення процесів розподілу і перерозподілу ВВП;
- інструменти фінансового механізму – як конкретні форми і методи його реалізації;
- фінансові стимули – економічне спонукання до певної діяльності;
- нормативно-правове і інформаційно-методичне забезпечення як сукупність нормативно-правових актів, що регламентують фінансові відносини та інформації й методичних розробок для управління фінансовим механізмом та економічними процесами.

Структура фінансового механізму активно впливає на фінансову діяльність і за умов його відповідної оптимальності забезпечує досягнення високих кінцевих результатів. Фінансовий механізм – найбільш динамічна частина фінансової політики. Його зміни відбуваються у зв'язку з рішенням різних тактичних задач, і тому фінансовий механізм чуйно реагує на всі особливості поточної обстановки в економіці і соціальній сфері країни.

SUMMARY

It was analyzed the economical literary sources concerning the essence of the financial mechanism. It was singled out its principal constitutive elements (the structure). It was offered the new more improved paradigm of the financial mechanism.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Васенко В.К. Валютно-фінансовий механізм зовнішньоекономічної діяльності: Навчальний посібник. – Київ: «Центр навчальної літератури», 2004.- 216с.
2. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.3 / Редкол.: С.В. Мочерний (відповід. ред.) та ін. – К.; Видавничий центр «Академія», 2002. -952с.
3. Львовчкін С.В. Фінансовий механізм макроекономічного регулювання //Фінанси України.- 2000.-№12.- С.25-33
4. Петровська І.О., Клиновий Д.В. Фінанси (з елементами статистики фінансів). Навчальний посібник.- К.; ЦУЛ.-2002.- 300с.
5. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник.- К.; Центр навчальної літератури, 2004.- 312с.
6. Сенчагов В.К., Архипов А.И. Финансы, денежное обращение и кредит: Учебник для вузов. – М.; Издательство «Проспект».- 2007.- 675с.
7. Финансы: Учебник для вузов /Под ред. проф. Л.А.Дробозиной.- М.; Финансы, ЮНИТИ, 1999.- 527с.
8. Финансы: Учебник для вузов /Под ред. В.М. Родіоновой .- М.; Финансы и статистика, 1995.- 432с.
9. Фінанси зарубіжних корпорацій: Навч. Посібник /За ред. В.М. Федосова. К.;Либідь, 1993.- 247с.
10. Фінанси підприємств: Навчальний посібник: Курс лекцій /За ред. д.е.н., проф. Г.Г. Кірейцева.- Київ: ЦУЛ, 2002.- 268с.
11. Фінансовий менеджмент: Підручник /Кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін.- К.; КНЕУ, 2005.- 535с.
12. Фінанси підприємств: Підручник /Кер. авт. кол. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін.- 4-те вид., перероб. та доп.- К.; КНЕУ, 2002.- 571с.

Надійшла до редакції 2 вересня 2008 р

УДК 336.767.017.2

Шульга І.П., кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінанси і кредит
Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

ФІНАНСОВЕ ПОСЕРЕДНИЦТВО: СУТНІСТЬ, ФУНКЦІЇ ТА МЕХАНІЗМ ЗДІЙСНЕННЯ

Досліджено різні підходи зарубіжних та вітчизняних науковців до визначення поняття „фінансові посередники”, вивчено нормативну базу здійснення такого посередництва в Україні, та на їх основі вдосконалено дане поняття. Досліджено та систематизовано функції фінансових посередників, які виконуються ними на фінансовому ринку.

Ключові слова: фінансовий посередник, ринок, інвестиція, капітал, фінансові активи, диверсифікація, стимулювання, фінансування, моніторинг

ВСТУП

Диверсифікація напрямів розміщення капіталу і поглиблення спеціалізації в діяльності економічних суб'єктів об'єктивно посилюють

роль професійного посередництва на фінансовому ринку. Історично інститут фінансового посередництва виникає з моменту розподілу праці в сфері обслуговування кругообігу фінансових активів, поступово виокремлюючись у самостійний вид бізнесу. Оскільки сприяння розвитку будь-яких структур, запозичення чи залучення капіталу, його наступне інвестування, з метою отримання доходу, потребує спеціальних знань, послуги фінансових посередників є об'єктивно необхідними.

Основне призначення фінансових посередників полягає в фінансуванні економічної діяльності та забезпеченні ефективного перерозподілу капіталу у суспільстві. Завдяки цьому створюються сприятливі умови для ефективного функціонування реального сектора економіки та прискорення кругообігу капіталу в процесі господарської діяльності. Поряд з цим діяльність фінансових посередників сприяє активізації підприємництва, стимулює платоспроможний попит з боку населення та збільшує грошову масу в країні.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

В Україні інститути фінансового посередництва знаходяться в стадії становлення та розвитку. Трансформація законодавства про фінансові послуги до міжнародних стандартів сприяє розширенню функцій фінансового посередництва та його чіткій регламентації, підвищенню професіоналізму, прозорості їх діяльності тощо.

Саме тому метою даного дослідження є систематизація наукових підходів до розуміння фінансового посередництва, приведення їх до вимог чинного законодавства. Основними завданнями дослідження є:

- вивчити основні підходи до визначення поняття „фінансове посередництво”;
- систематизувати функції фінансових посередників;
- дослідити існуючі механізми надання послуг посередниками на фінансовому ринку.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Міжнародна та вітчизняна економічна термінологія і юриспруденція пропонують досить вільне тлумачення терміну "фінансове посередництво". У.Ф. Шарп, Г.Дж. Александер, В.Дж. Бейлі зазначають, що "фінансові посередники або фінансові інститути являють собою організації, що випускають фінансові зобов'язання (вимоги до себе) та продають їх як активи за гроші". З.Боді і Р.Мертон вважають, що фінансовими посередниками слід вважати фірми, "...головна функція яких полягає в забезпеченні клієнтів фінансовими продуктами і послугами з більшою ефективністю, чим вони могли б отримати від своїх безпосередніх операцій на фінансових ринках" [1, с. 94]. Дж. К. Ван Хорн наголошує, що "...фінансові посередники трансформують кошти таким чином, щоб забезпечити найбільшу привабливість

своїх цінних паперів для інвесторів", тобто "...приспосовують номінал і тип цінних паперів, які вони випускають, до побажань інвесторів" [2, с. 37]. О. Мертенс зазначає, що основним предметом діяльності фінансових посередників є торгівля фінансовими інструментами. У балансі будь-якого фінансового посередника частка матеріальних активів відносно незначна, і "ключовою ознакою, що відрізняє фінансовий інститут від будь-якої іншої організації, є те, що його активи майже виключно складаються з фінансових інструментів" [3, с. 51]. В. Міловидов пропонує досить ємне формулювання сутності фінансового посередництва, на його думку, фінансове посередництво включає:

1. Переміщення грошових ресурсів із традиційних чи малоєфективних сфер використання в нові, більш ефективні сфери шляхом: залучення нових грошових ресурсів з урахуванням схильності власників заощаджень і створення системи "вторинних зобов'язань"; інформування інвесторів про методи ефективного використання ресурсів; управління ризиками, які притаманні різним активам; страхування різних видів ризику і перерозподіл їх від одних економічних агентів до інших; спеціалізації операцій.
2. Стимулювання підприємницької активності і споживчого попиту на основі: покращання кредитування і розвитку безготівкових розрахунків; організація нових підприємств і участі в управлінні ними" [4, с. 20].

Мишкін Ф. акцентує увагу насамперед на боргових відносинах між контракторами угоди, вважаючи, що "фінансове посередництво – це переміщення коштів від кредиторів до позичальників" [5, с. 44].

Фактично ж такої точки зору дотримуються Р.Л. Міллер і Д.Д. Ван-Хуз, використовуючи розширені поняття первинних кредиторів і первинних позичальників, якими можуть виступати одні й ті ж економічні агенти залежно від ситуативних обставин [6, с. 96].

Вищенаведені визначення розуміння сутності фінансового посередництва зводяться, на жаль, переважно до кредитних відносин запозичення ресурсів, ігноруючи інвестиційний рух коштів. У зазначених та інших дослідженнях вказується, що фінансові посередники здійснюють непряме фінансування (емітуючи спеціальні власні вторинні зобов'язання), але таке твердження є справедливим тільки для небанківських структур (коли, наприклад, інвестиційні фонди і компанії випускають інвестиційні сертифікати, страхові компанії-поліси), а банки можуть реалізовувати як непряме, так і пряме фінансування.

На думку В.В. Корнева, „фінансові посередники – це спеціалізовані професійні оператори ринку – інвестиційно-кредитні установи, що пропонують і реалізують фінансові послуги як особливий товар на умовах провадження виключних і сегментованих видів діяльності” [7, с. 237-240]. При цьому перерозподіляються ризики і ресурси між постачальниками і споживачами фінансового капіталу,

між інвесторами/кредиторами та реципієнтами коштів у динаміці руху активів.

Українські науковці В.В. Зимовець та С.П. Зубик пропонують розглядати фінансове посередництво з двох точок зору: в широкому та вузькому розумінні даного поняття. Так, в широкому розумінні під терміном «фінансовий посередник», вони пропонують розглядати усіх операторів фінансового ринку, головним чином тих які виступають у ролі принципалів, тобто здійснюють операції з фінансовими активами інших емітентів, як правило – інструментами фондового ринку, самостійно, а не на підставі конкретних заявок клієнтів. У вузькому розумінні терміна «фінансовий посередник», до них належать інститути, суттєвими елементами діяльності яких є:

- залучення фінансових ресурсів шляхом розміщення власних фінансових інструментів (у тому числі виражених у формі цінних паперів) серед індивідуальних інвесторів;
- вкладання акумульованих таким чином коштів у різноманітні фінансові активи та формування в результаті цього диверсифікованого інвестиційного портфеля [8, с. 46-47].

Ходаківська В.П. зазначає, що фінансові посередники, як правило, – це великі структури, які „мають можливість отримувати прибуток за рахунок економії, що обумовлена зростанням масштабу операцій, здійснюючи аналіз кредитоспроможності потенційних кредиторів, розробку порядку надання позик і розрахунків за них, рівномірно розподіляючи ризики” [9, с. 63].

Черкасова С.В. під фінансовим посередництвом розуміє „діяльність з акумуляції та перерозподілу наявного у суспільстві вільного капіталу та реалізації фінансових операцій, що супроводжують ці процеси” [10, с. 56].

Фінансова енциклопедія розглядає фінансові посередники як „інститути, що спеціалізуються на наданні фінансових послуг та опосередковують діяльності рух фінансових ресурсів шляхом їх залучення та вкладення мобілізованих ресурсів у різноманітні фінансові активи” [11, с. 433].

У національній практиці проблема понятійного визначення і структуризації фінансового посередництва залишається актуальною і сьогодні. Незважаючи на те, що на офіційному рівні термін "фінансові посередники" вживається з першої половини 90-х рр., на даний час, на жаль, відсутнє однозначне тлумачення фінансового посередництва в національному законодавстві.

Так, Господарський кодекс України визначає фінансове посередництво як діяльність, що пов'язана з отриманням та перерозподілом фінансових коштів, крім випадків, передбачених законодавством (ч. 3 ст. 333). Фінансове посередництво є різновидом фінансової діяльності банків та інших фінансово-кредитних організацій [12, с. 206]. При цьому зазначений кодекс окремо виділяє фінансове посередництво у сфері операцій з цінними паперами.

Законом України „Про цінні папери та фондовий ринок” у ч. 1 ст. 16 регламентоване поняття „професійної діяльності на фондовому ринку”, під якою мається на увазі „діяльність юридичних осіб з надання фінансових та інших послуг у сфері розміщення та обігу цінних паперів, обліку прав за цінними паперами, управління активами інституційних інвесторів, що відповідає вимогам, установленим до такої діяльності цим Законом та законодавством” [13].

Законом України „Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” у ст. 1 встановлене поняття „фінансова установа”, під якою слід розуміти „юридичну особу, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг та яка внесена до відповідного реєстру у порядку, встановленому законом. До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг” [14]

Узагальнюючи вищенаведене, автором було встановлено основні ознаки фінансового посередництва (рис. 1).

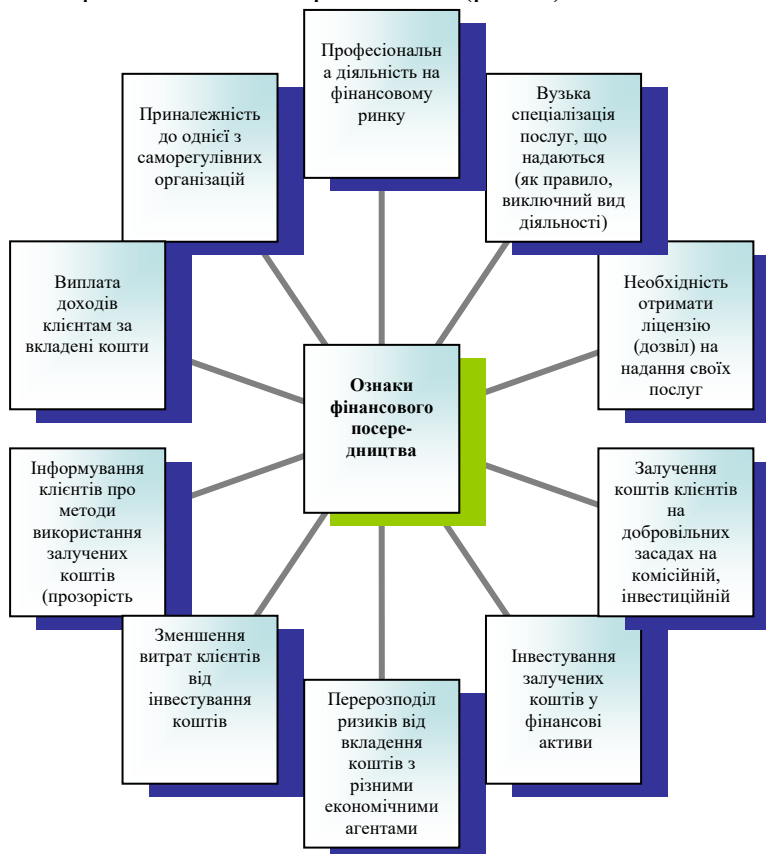

Рис. 1. Ознаки фінансового посередництва. Складено особисто автором.

Отже, на думку автора, **фінансове посередництво** – це професійна діяльність на фінансовому ринку, яка потребує отримання дозволу (ліцензії), спрямована на залучення коштів клієнтів на добровільних засадах на комісійній, інвестиційній або іншій основі, передбачає їх інвестування у фінансові активи з метою отримання прибутку і виплати його обумовленої частини клієнту.

Значення діяльності фінансових посередників проявляється в їх функціях, оскільки **функції фінансового посередництва** як зовнішній прояв його властивостей у системі економічних відносин впливають з унікальної ролі, яку покликано виконувати фінансове посередництво в економічному розвитку. Як уже зазначалося, ця роль полягає в ефективнішому розміщенні капіталів індивідуальних інвесторів, що забезпечує економічний розвиток.

Дослідивши функції фінансового посередництва, які визначають зарубіжні та вітчизняні науковці, пропонуємо здійснити їх поділ на дві групи:

- 1) функції фінансових посередників, які вони виконують на макрорівні;
- 2) функції фінансових посередників, які вони виконують на мікрорівні (рис. 2).

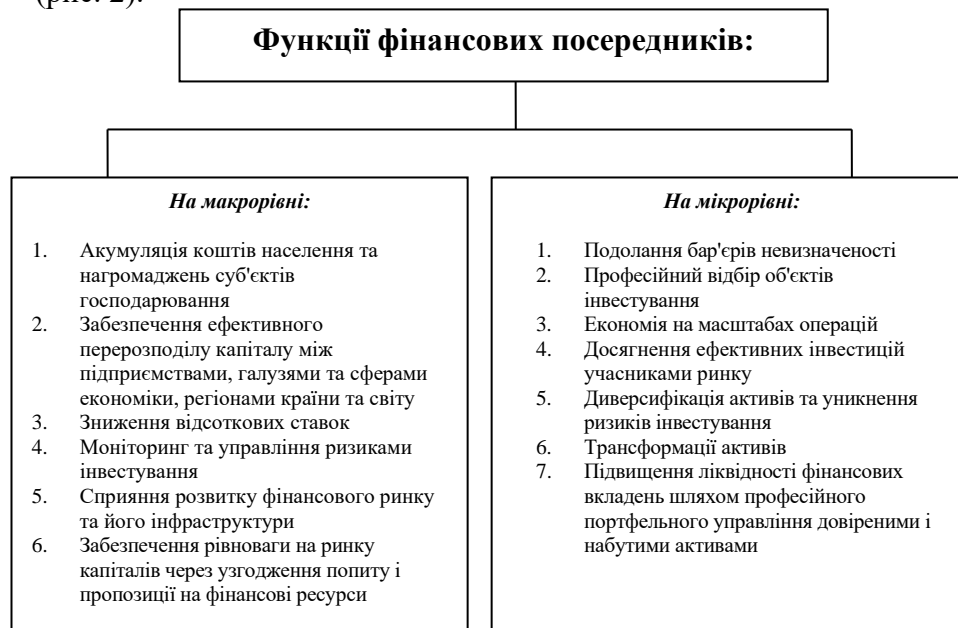

Рис. 2. Функції фінансових посередників, в залежності від рівня їх діяльності
Складено особисто автором.

Вказаний розподіл функцій фінансових посередників зумовлений їх визначальною роллю на рівні держави та на рівні населення і суб'єктів господарювання.

Основними функціями фінансових посередників на макrorівні є такі.

1. Акумуляція коштів населення та нагромаджень суб'єктів господарювання. Фінансові посередники шляхом проведення депозитних операцій, випуску своїх фінансових активів та розміщення на ринку фінансових активів позичальників забезпечують "збирання" вільних грошових ресурсів з метою їх подальшого спрямування на розвиток економіки. Ступінь реалізації цієї функції залежить від наявності на ринку привабливих фінансових інструментів та довіри до них з боку заощаджувачів.
2. Забезпечення ефективного перерозподілу капіталу між підприємствами, галузями та сферами економіки, регіонами країни та світу. Найголовнішим завданням фінансових посередників є спрямування руху вільного капіталу до найефективніших споживачів. Ефективний перерозподіл капіталу в умовах ринку досягається шляхом врівноваження попиту і пропозиції на вільні фінансові ресурси та визначення їх реальної ціни. У таких умовах економічні суб'єкти, що працюють ефективно, здатні задовольнити свої потреби в додатковому капіталі за ринковою ціною, а економічні суб'єкти, що працюють зі збитками, такої можливості не мають.
3. Зниження відсоткових ставок: розвиток системи фінансового посередництва сприяє розширенню пропозиції ресурсів на фінансових ринках, дедалі більша частка заощаджень надходить на ці ринки через фінансових посередників, що спричиняє зниження вартості залучення капіталів для реального сектора економіки. Зниження вартості залучення капіталів активізує попит на фінансові ресурси з боку реального сектора та стимулює інвестиційну діяльність.
4. Моніторинг та управління ризиками інвестування здійснюється для розв'язання проблеми «асиметричної інформації» й «морального ризику» протягом періоду інвестування. Для окремо взятого індивідуального інвестора витрати на моніторинг об'єкта інвестування є фіксованими і настільки значними, що це унеможливує виконання такої функції індивідуальними інвесторами самотійно. В міру нагромадження фінансовими посередниками інформації та вдосконалення процедур моніторингу граничні витрати на моніторинг у процесі інвестування скорочуються.
5. Сприяння розвитку фінансового ринку та його інфраструктури. Діяльність фінансових посередників сприяє розвитку ефективних фондового, грошового, валютного ринків та забезпечує формування попиту з боку інвесторів на ліквідні та прибуткові фінансові активи.
6. Забезпечення рівноваги на ринку капіталів через узгодження попиту і пропозиції на фінансові ресурси. За рахунок масштабів

діяльності і портфельного управління активами посередники гармонізують відносини між постачальниками і споживачами капіталу, ліквідують дисбаланс між пропозицією і попитом на вільні кошти, забезпечуючи при цьому ефективний розподіл і перерозподіл ресурсів на первинному і вторинному ринках.

Основними функціями фінансових посередників на мікрорівні є такі.

1. Подолання бар'єрів невизначеності (асиметричної інформації та морального ризику), які утримують індивідуальних інвесторів від вкладення фінансових ресурсів у «первинні зобов'язання» – позики або цінні папери підприємств реального сектора. Фінансові посередники розміщують зобов'язання власного випуску, які вважаються менш ризикованими через прозорість діяльності та високий рівень оглядовості фінансових посередників, яка забезпечується встановленими державою нормами регулювання. У рамках цієї функції фінансові посередники забезпечують подолання психологічних бар'єрів, залучаючи не схильних до ризику інвесторів до інвестиційних процесів.
2. Професійний відбір об'єктів інвестування. Власники заощаджень не можуть і не знають, як ефективно розміщувати свої кошти. Для цього потрібно провести аналіз інформації про об'єкти інвестування (позичальників, емітентів тощо) на предмет потенційної прибутковості й ризику вкладання коштів та професійний відбір найпривабливіших об'єктів інвестування. Фінансові посередники, виконуючи цю функцію, нагромаджують і аналізують інформацію про потенційні об'єкти інвестування; нагромаджені інформаційні ресурси використовуються багаторазово, в результаті чого вартість обробки і аналізу інформації для кожного окремо взятого індивідуального інвестора наближається до нуля.
3. Економія на масштабах операцій. Фінансові посередники в міру зростання активів і зобов'язань отримують дедалі ширші можливості для скорочення витрат на здійснення операцій з фінансовими активами. Кожен окремо взятий інвестор у разі ведення ним операцій на фінансових ринках самостійно змушений зазнавати значних транзакційних витрат у процентному відношенні до отриманих доходів, які змушують його швидше утримуватися від такої діяльності, аніж займатися нею. Фінансове посередництво робить ці витрати для індивідуальних інвесторів несуттєвими по відношенню до отриманих доходів.
4. Досягнення ефективних інвестицій учасниками ринку. Вільний капітал за участю фінансових посередників реалізує свою здатність до пошуку таких об'єктів вкладень, що здатні забезпечити більшу суму прибутку на одиницю інвестицій за визначеного рівня ризику.
5. Диверсифікація активів та уникнення ризиків інвестування. Інвестування у велику кількість фінансових активів (надання

кредитів великій кількості позичальників або придбання цінних паперів багатьох емітентів) забезпечує суттєве зниження ризиків інвестування для індивідуальних інвесторів. Реалізація функції диверсифікації активів забезпечує те, що ризик інвестування через фінансових посередників виявляється набагато нижчим, ніж ризики прямих інвестицій.

6. Трансформації активів, яка полягає в тому, що фінансові посередники забезпечують перетворення неліквідних активів на ліквідні (наприклад, неліквідних довгострокових позик на ліквідні короткострокові депозити); активів з великими номіналами в активи з малими номіналами.
7. Підвищення ліквідності фінансових вкладень шляхом професійного портфельного управління довіреними і набутими активами. Фінансові посередники пропонують клієнтам активи, які фактично є диверсифікованими портфелями активів. Не потребує доказів факт, що можливості індивідуального інвестування вужчі, ніж інституційного, при цьому ліквідність і ризики вкладень також різняться. В довгостроковому плані посередники універсально забезпечують ліквідність вкладень, регулюють інтереси інвесторів і компаній, що діють на відкритому ринку.

Окремим фінансовим посередникам притаманні й інші характерні лише для них функції, які залежать від специфіки їх діяльності та ринку, на якому вони працюють (рис. 3).

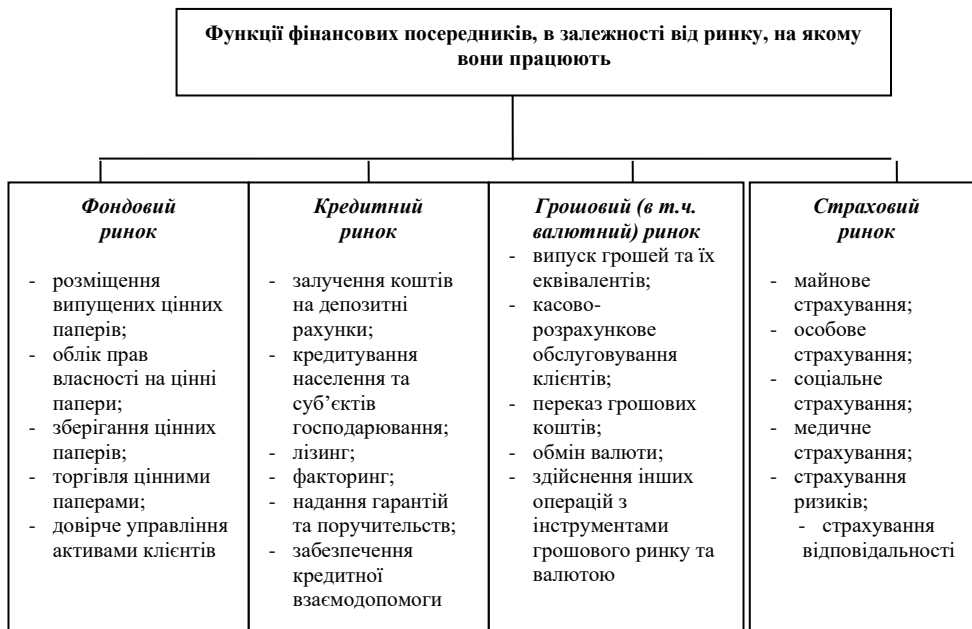

Рис. 3. Функції фінансових посередників, в залежності від ринку, на якому вони працюють

Складено особисто автором

Значення діяльності фінансових посередників знаходить своє безпосереднє вираження у процесах фінансування суб'єктів економічної діяльності. Така діяльність сприяє підвищенню ефективності функціонування економіки та її розширеному відтворенню.

Р.Л. Міллер і Д.Д. Ван-Хуз пропонують загальну схему, що пояснює взаємозалежні відносини між учасниками фінансового ринку (рис. 4).

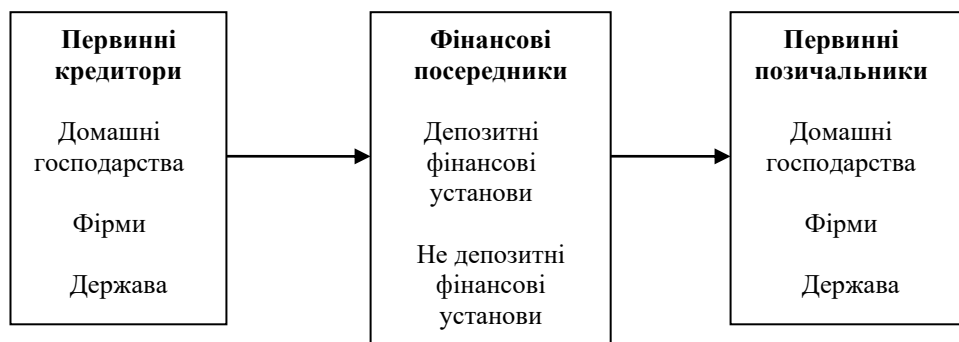

Рис. 4. Взаємозв'язок первинних кредиторів, первинних позичальників і фінансових посередників

При цьому фінансові посередники виконують роль каналів, по яких вільні кошти первинних кредиторів надходять до первинних позичальників. Фінансові посередники, в свою чергу, купують і продають фінансові активи, застосовуючи портфельні методи управління активами, тобто перерозподіляють ризики і фінансові потоки. Первинні кредитори в іншому випадку називаються спонсорами, які "...через мандат на управління передають деяку частину свого майна під зовнішнє управління (керуючим), які спеціалізуються на управлінні активами клієнтів" [6, с. 48]. В останньому цитуванні звернення до послуг фінансових посередників більш ніж очевидне.

Фінансування діяльності суб'єктів економічної діяльності за участю фінансових посередників може відбуватися за трьома схемами.

При *першій* фінансовий посередник здійснює розміщення випущених емітентом фінансових активів за винагороду. Посередництво забезпечує продаж фінансових інструментів позичальника у більш короткі строки та за найбільш реальною ціною. У результаті такої діяльності капітал, що був акумульований посередником внаслідок продажу фінансових активів на ринку, передається позичальнику. За надання послуг з розміщення пінних паперів фінансовий посередник одержує від емітента комісійну винагороду, що обчислюється у відсотках до вартості коштів, залучених внаслідок продажу цінних паперів.

Зазначену схему непрямого фінансування використовують у своїй діяльності комерційні банки, кредитні спілки, каси взаємодопомоги тощо.

При *другій* схемі посередник викуповує випущені фінансові активи емітента за фіксованою ціною з метою їх перепродажу на ринку. У такий спосіб емітент одразу одержує від посередника суму додаткових коштів, необхідних для ведення господарської діяльності.

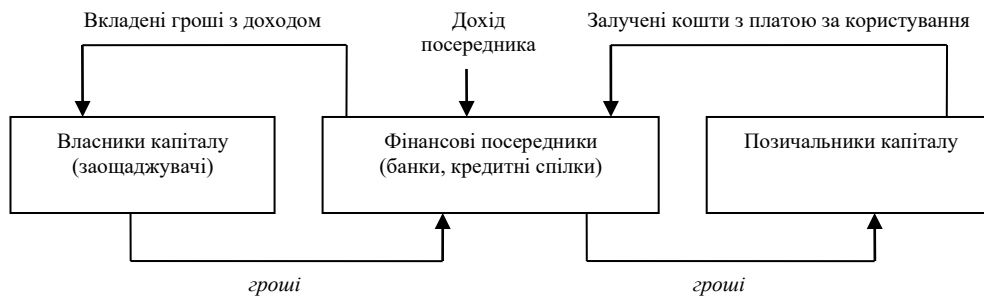

Рис. 5. Механізм непрямого фінансування через розміщення фінансових активів позичальника на ринку

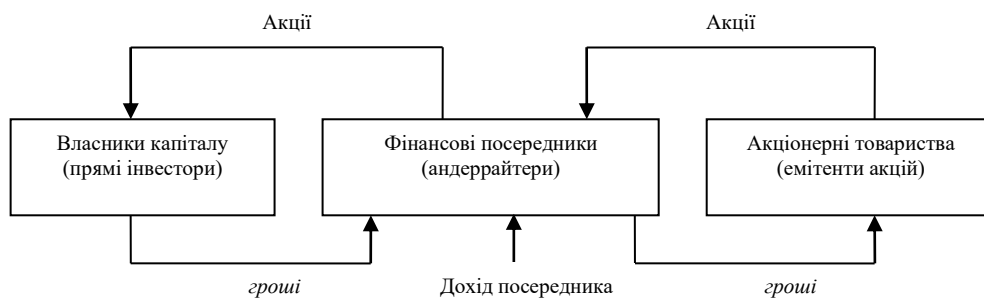

Рис. 6. Механізм непрямого фінансування через викуп випущених фінансових активів емітента за фіксованою ціною з метою їх перепродажу на ринку

Така схема опосередкованого фінансування використовується андеррайтерами (посередниками, що здійснюють розміщення цінних паперів емітента) та пов'язана з додатковим ризиком для даного посередника, що може виникнути при неправильній оцінці ним інвестиційної привабливості придбаних активів. За умови невеликого попиту на такі активи з боку інвесторів ціна їх продажу на ринку може виявитися меншою, ніж ціна їх придбання у емітента. При успішному перепродажі викуплених фінансових інструментів посередник самостійно спрямовує нарощену суму капіталу в обрані ним об'єкти інвестування.

При *третьій* схемі опосередкованого фінансування посередник виступає ініціатором залучення наявного на ринку капіталу і для цього випускає власні фінансові інструменти (акції, інвестиційні сертифі-

кати), які стають об'єктом торгівлі на ринку (рис. 7). Внаслідок продажу випущених фінансових активів посередник не тільки виконує функцію переміщення капіталу, а й забезпечує збільшення обсягу своїх фінансових ресурсів.

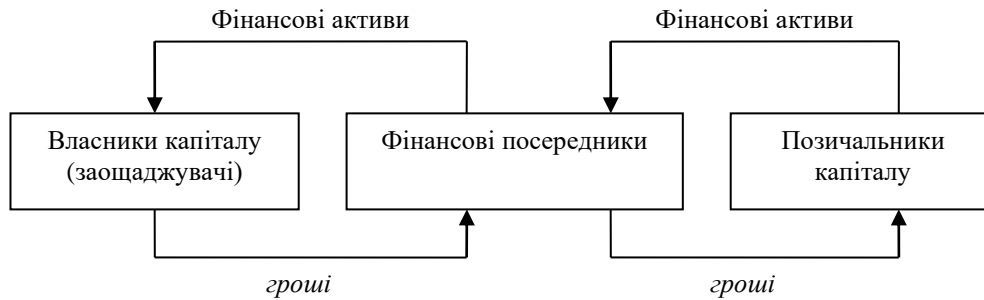

Рис. 7. Механізм непрямого фінансування шляхом випуску фінансовим посередником власних фінансових активів

Залучений в такий спосіб капітал посередник спрямовує у фінансові активи обраних ним позичальників, формуючи при цьому портфель фінансових інвестицій. Третя схема опосередкованого фінансування, на відміну від першої та другої, забезпечує одержання додаткових фінансових ресурсів відразу декількома позичальниками коштів. Такий механізм непрямого фінансування в Україні забезпечується інститутами спільного інвестування, які здійснюють випуск акцій та інвестиційних сертифікатів, і акумульований внаслідок розміщення цих інструментів капітал спрямовують інвестиційно-привабливі фінансові активи декількох емітентів.

Досліджені схеми непрямого фінансування через розміщення фінансових активів позичальника на ринку, викуп випущених фінансових активів емітента за фіксованою ціною з метою їх подальшого перепродажу на ринку та шляхом випуску фінансовим посередником власних фінансових активів дозволять більш глибоко зрозуміти особливості діяльності фінансових посередників на фінансовому ринку.

ВИСНОВКИ

1. В результаті проведеного дослідження терміну «фінансові посередники» було визначено основні ознаки, які характеризують діяльність фінансових посередників на фінансовому ринку та, на їх основі, запропоновано авторське визначення.

Фінансове посередництво – це професійна діяльність на фінансовому ринку, яка потребує отримання дозволу (ліцензії), спрямована на залучення коштів клієнтів на добровільних засадах на комісійній, інвестиційній або іншій основі, передбачає їх інвестування у фінансові активи з метою отримання прибутку і виплати його обумовленої частини клієнту.

2. У статті були систематизовані функції, які виконують фінансові посередники на макро- та мікрорівнях, а також на окремих сегментах фінансового ринку. Так на макрорівні фінансові посередники виконують такі функції: акумуляція коштів населення та нагромаджень суб'єктів господарювання; забезпечення ефективного перерозподілу капіталу між підприємствами, галузями та сферами економіки, регіонами країни та світу; зниження відсоткових ставок; моніторинг та управління ризиками інвестування; сприяння розвитку фінансового ринку та його інфраструктури; забезпечення рівноваги на ринку капіталів через узгодження попиту і пропозиції на фінансові ресурси

На мікрорівні – подолання бар'єрів невизначеності; професійний відбір об'єктів інвестування; економія на масштабах операцій; досягнення ефективних інвестицій учасниками ринку; диверсифікація активів та уникнення ризиків інвестування; трансформації активів; підвищення ліквідності фінансових вкладень шляхом професійного портфельного управління довіреними і набутими активами

Виходячи із специфіки діяльності фінансових посередників на різних сегментах фінансового ринку, були також встановлені специфічні функції, притаманні саме їм.

3. Досліджено механізм взаємодії суб'єктів фінансового ринку за участі фінансових посередників та була виявлена специфіка функціонування такого механізму за участі різних фінансових посередників.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Боди З., Мертон Р. Финансы.: Пер с англ. – М.: Изд. дом "Вильямс", 2000. – 592 с.
2. Ван Хорн Дж.К. Основы управления финансами. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 800 с.
3. Мертенс А.И. Инвестиции: курс лекции по современной финансовой теории. – К.: Киевское инвестиционное агентство, 1997.- 416 с.
4. Інноваційна стратегія управлінських реформ/ А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, А.К. Кінах, В.П. Семиноженко . – К.: Знання України, 2002.
5. Мишкин Ф. Экономическая теория денег, банковского дела и финансовых рынков. – М.: Аспект Пресс. – 1999. – 820 с.
6. Миллер Р.Л., Ван-Хуз Д.Д. Современные деньги и банковское дело. – М.: Инфра-М, 2000. – 856 с.
7. Корнеев В.В. Кредитні та інвестиційні потоки капіталу на фінансових ринках. – К.: НДФІ, 2003. – 376 с.
8. Зимовець В.В., Зубик С.П. Фінансове посередництво: навч. посібник. – К., 2006
9. Ходаківська В.П., Беляєв В.В. Ринок фінансових послуг: теорія і практика: Навчальний посібник.- К.: ЦУЛ, 2002. – 616 с.
10. Черкасова С. В. Ринок фінансових послуг: навчальний посібник для ВНЗ/ -Львів: Магнолія, 2008. – 496 с.
11. Фінансова енциклопедія / О.П. Орлюк, Л.К. Воронова, І.Б. Заверуха [та ін.]; за заг. ред. О.П. Орляк. – К.: Хрінком Інтер, 2008. – 472 с.
12. Господарський кодекс України. – Х.: ТОВ "Одісей", 2004. – 248 с.
13. Закон України "Про цінні папери та фондовий ринок" від 23.02.2006 р. зі змінами

та доповненнями // Голос України. – 14.04.2006 – № 69

14. Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" від 12.07.2001 р. // Відомості Верховної Ради України – 2002 - № 1.

Надійшла до редакції 20 жовтня 2008 р.

УДК 336.71

Осадча Т.І., ст. викладач

Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

ПЕРСПЕКТИВИ ВХОДЖЕННЯ ІНОЗЕМНОГО БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ НА УКРАЇНСЬКИЙ РИНОК

Досліджено проблеми залучення іноземного капіталу в економіку України проаналізовано динаміку входження іноземних банків на вітчизняний фінансовий ринок; виявлено позитивні та негативні аспекти їх діяльності в економічному просторі України, встановлено фактори можливого впливу та надано пропозиції щодо мінімізації ризиків, що супроводжують даний процес.

Ключові слова: рух капіталу; іноземний банківський капітал; рівень капіталізації; прибутковість капіталу; валютне регулювання; національна валюта; доларизація; структурні та кредитні ризики.

ВСТУП

Сучасний етап інтернаціоналізації економічних відносин характеризується поступовим вивільненням економічних процесів зі сфери державного впливу; світове господарство набуває нової якості – перетворюється на цілісну та структурно інтегровану систему [1, с. 445]. В такому контексті актуальним є визначення класичної економічної теорії, що капітал є абсолютно мобільним, а банки стають локомотивами економічних реформ.

Напрямок руху капіталу зумовлений максимально ефективним його використанням, реальними перспективами отримання найбільшого прибутку, тобто, пріоритетним є збільшення добробуту його власника. Мова іде про очевидні процеси перетікання капіталу, в тому числі банківського, в країни багаті на природні та трудові ресурси, що мають високий рівень науково-освітнього кадрового потенціалу суспільства.

В сенсі інтернаціоналізації економічних відносин, як вияву однієї з визначальних функцій капіталу, стрімке проникнення іноземного капіталу в національний банківський сектор – це виклик часу.

В умовах глобалізації фінансових ринків надмірна ізоляція призведе не лише до обмеження фінансових можливостей банківської

системи, але і до гальмування економічного розвитку країни в цілому. Присутність банків з іноземним капіталом у банківській системі України відповідає інтересам розвитку національної фінансової системи, сприяє залученню іноземних інвестицій та розширенню ресурсної бази соціально-економічного розвитку. Водночас існують досить серйозні фінансові та економічні ризики швидкого зростання частки іноземного банківського капіталу, пов'язані з можливою втратою суверенітету в сфері грошово-кредитної політики, можливим посиленням нестабільності, несподіваними коливаннями ліквідності банків, спекулятивними змінами попиту та пропозиції на грошово-кредитному ринку, можливим відпливом фінансових ресурсів. Тому вирішення питання про форми та масштаби розширення присутності іноземного банківського капіталу на ринку банківських послуг повинно бути підпорядковане стратегічним цілям соціально-економічного розвитку, підвищення національної конкурентоспроможності, економічної безпеки, зміцнення грошово-кредитної системи України.

Останнім часом питання впливу іноземного капіталу на розвиток банківської системи України все частіше хвилюють провідних вітчизняних економістів. Мотиваційна складова процесу входження іноземних банків на український фінансовий простір та спричинена ним економічна реальність потребує постійної уваги державних інституцій. Дослідження вказаної теми проводили В. Стельмах, В. Геєць, О. Василюшин [2], М. Кириченко [3], вказані процеси знайшли своє відображення в законодавчо – нормативних актах, а саме в Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про банки та банківську діяльність» [4].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завдання дослідження полягає в обґрунтуванні науково-методичних основ та концептуальних підходів щодо входження іноземного банківського капіталу на український фінансовий ринок, визначення нормативно-правових засад, які покликані регулювати ці процеси.

Враховуючи виокремлення позитивних та негативних впливів на економіку України, розробити пропозиції щодо мінімізації можливих ризиків.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Європейський досвід переконливо довів, що об'єктивними передумовами входження іноземного капіталу в національний економічний простір є наявність ряду важливих трансформаційних складових :

- макроекономічна стабілізація – дієвих реформ, пов'язаних зі стабілізацією рівня цін, валютного курсу, державної бюджетної системи;
- мікроекономічні реформи – створення ринкового середовища через процедури приватизації об'єктів державного сектору, ліберизація цін, відкритість економіки;
- реформування інституціональної структури економіки; внесення необхідних змін у законодавчу базу, запровадження ефективного механізму державного регулювання економіки.

Розвиток перерахованих процесів зі створенням необхідних економічних передумов поставив Україну у вигідне конкурентне становище, підкріплене очевидними перевагами: сприятливими природнокліматичними умовами, вигідним географічним положенням транзитної держави, високим трудовим потенціалом населення, значним науково-інтелектуальним ресурсом, виправданими амбіційними планами інтеграції до Європейського Союзу.

Підтвердженням суто теоретичних прогнозів став стрімкий ріст кількості банків з іноземним капіталом в Україні. Так за період 2003 – 2007 рр. загальна їх кількість зросла з 19 до 44, тобто більше ніж у два рази, в тому числі, зі сто відсотковим іноземним капіталом – з 9 до 18 [5]. Із загальної кількості зареєстрованих банків (198) частка банків з іноземним капіталом склала понад 22%. За даними НБУ найбільша частка в загальній сумі іноземного капіталу, що працює в Україні належить інвесторам з Австрії (21,2%), Росії (18,4%), Польщі та Нідерландів – понад 8% [6].

На нашу думку, це суттєво позначилося на активізації фінансового ринку, активи якого за відповідний період значно зросли та склали за 2007 р. 664,2 млрд грн, що більше у 4,2 рази порівняно з показником 2004 року, який складав 156,0 млрд грн (табл.1) [5, 6].

Таблиця 1

Показники входження іноземних банків на український фінансовий ринок

Показники	2004	2005	2006	2007
Загальна кількість зареєстрованих банків	181	186	193	198
Із загальної кількості банки з іноземним капіталом	19	23	35	44
Активи фінансового сектору, млрд грн	156,0	238,7	372,7	664,2

Головною стратегією проникнення іноземних банків на український ринок стало придбання вітчизняних банківських установ з розвинутою мережею підрозділів. Відправним пунктом у цьому процесі став викуп у 2005 році одного з найпотужніших системоутворюючих банків АППБ «Аваль» під час якого 93,5 відсоткова частка акцій банку була придбана за 1028 млн. доларів США

австрійською «Raiffeisen International Group». У 2006 році за 1160 млн доларів США було придбано 85,4% акцій «Укрсоцбанку» [6].

Трансформаційні процеси в українській економіці виявляли постійну потребу у розширенні ресурсної бази фінансування, з іншого боку низький рівень капіталізації та прибутковості банківського сектору, нагальна потреба залучення передових банківських технологій та менеджменту – все це сприяло створенню позитивного інвестиційного клімату з боку державних інституцій.

За досить короткий термін присутність іноземного капіталу в Україні позначилася на зниженні відсоткових ставок за кредитами, тому намітилася стійка тенденція нарощування обсягів кредитування, при чому в іноземних валютах кредити надавалися більш значними темпами і частка таких кредитів станом на кінець липня 2008 року склала 44,3% [6].

Значно поживався ринок споживчого кредитування населення. Саме за умов стрімкого зростання обсягів валютних кредитів, виданих фізичним особам, фахівці банківської сфери почали більш застережено розглядати ці процеси. Населення України, отримуючи заробітну плату у гривнях, ризикує при незначних коливаннях курсу національної валюти, низькому рівні доходів громадян, нестабільній внутрішній економічній ситуації втратити можливість у повній мірі обслуговувати свої кредитні зобов'язання в іноземній валюті.

Більш поглиблений аналіз останніх тенденцій діяльності іноземних банків в Україні виявив багато застережень з боку окремих провідних українських вчених [2,3]. Відкриття ринку внутрішніх банківських послуг за відсутності виваженої державної стратегії призводить до негативних тенденцій доларизації економіки країни, рівень якої на початок 2008 року склав 32,1% (табл. 2) [6,7].

Таблиця 2

Показники економічного впливу на фінансовий ринок України

Показники	2004	2005	2006	2007
Середньозважена ставка за кредитами, %	14,5	14,2	13,6	13,0
Частка кредитів в іноземній валюті, %	42,2	43,3	49,5	49,9
Рівень доларизації вітчизняної економіки, %	36,4	34,3	38,1	32,1

За умов активної регулятивної політики Національного Банку України процеси доларизації стабілізувалися, та був представлений на розгляд новий проект «Порядку регулювання валютних операцій, пов'язаних з імпортом і експортом фінансового капіталу».

Основним фактором привабливості вітчизняного банківського сектору стала реальна можливість отримання високих прибутків за умов прийнятних ризиків, але при цьому сприяння вирішенню проблем української банківської системи не входить до переліку інтересів іноземних банків.

Проявляючи зацікавленість переважно високоприбутковими галузями економіки – торгівлею, операціями з нерухомістю, галузями, пов'язаними з видобутком та первинною переробкою мінерально-сировинних ресурсів, зарубіжні банки постійно залишають поза увагою сегменти економіки, що нагально потребують залучення банківських кредитів – це, насамперед аграрний сектор, житлово-комунальне господарство, соціальна сфера. Такі підходи залишені без відповідного регулювання можуть загострювати і без того існуючі структурні ризики української економіки. Створення нерівних конкурентних умов через перерозподіл корпоративної клієнтської бази на користь іноземних банків послабить стійкість національної частини банківського сектору. Можливість оперативно вирішувати будь – які фінансові проблеми за рахунок материнських компаній, як позитив, за умов виникнення кризових станів перетворюється у негативні наслідки швидкого згорання діяльності та виведення кредитних ресурсів та банківських інвестицій за межі України.

ВИСНОВКИ

Проведені нами дослідження дали змогу виявити позитивні та негативні риси ,що характеризують процес входження іноземного банківського капіталу на український фінансовий ринок.

До позитивних рис зазначених процесів слід віднести :

- підвищення конкуренції на ринку банківських послуг, що дало змогу наростити обсяги кредитування та знизити рівень середньозважених кредитних ставок за усіма видами кредитів;
- впровадження міжнародного досвіду в усіх сферах банківської діяльності, зокрема передових телекомунікаційних технологій банківського обслуговування клієнтів різних категорій;
- підвищення рівня капіталізації у банківському сегменті українського фінансового ринку, що стало своєрідним каталізатором економічного зростання для всього державного сектору.

До негативних тенденцій проаналізованих процесів слід віднести:

- вільний доступ до іноземних кредитних ресурсів, стимулюючи зростання обсягів позичкових коштів населення у іноземній валюті спричиняє надмірну доларизацію економіки України;
- вибіркоче обслуговування клієнтів лише з високим рівнем платоспроможності перерозподілить клієнтську базу не на користь вітчизняних банків, значно посилюючи конкурентну напругу;
- довготривала стратегія здійснення спекулятивних операцій без надання повного спектру банківських послуг у визначальних секторах економіки суттєво загострює фінансові ризики.

Враховуючи національні особливості та наслідки тривалого періоду трансформації ринкових перетворень Національному банку України слід визначити основні механізми зваженого впливу на

діяльність іноземного банківського капіталу. До таких заходів пропонуємо віднести:

- збільшення частки іноземного банківського капіталу у банківській системі має відбуватися поступово – відповідно до створення сприятливих внутрішніх умов розвитку банківського сектора та підвищення конкурентоспроможності національного банківського капіталу;
- подальший розвиток сегменту банків з державним капіталом, які спеціалізуються на забезпеченні стратегічних соціальних, структурних та зовнішньоекономічних завдань економічного зростання (Ощадбанк, Укресімбанк).
- введення режиму обмеженої присутності іноземних банків у стратегічних сегментах ринку фінансових послуг через обмеження об'ємів кредитування, особливо фізичних осіб;
- встановлення жорстких умов до входження іноземних банків, що не мають високих міжнародних рейтингів з метою мінімізації спекулятивних операцій та запобігання операціям по відмиванню брудних грошей;
- підвищення рівня капіталізації вітчизняних банків через перспективу їх об'єднання;
- обмеження обігу готівкової іноземної валюти шляхом зниження відсоткових ставок за валютними депозитами, та через зниження тиску іноземної валютної маси на фінансовий ринок – зменшити рівень доларизації економіки.

SUMMARY

In the article investigational the problems of bringing in of foreign capital in the economy of Ukraine are analysed dynamics of including of foreign banks to the domestic financial market; found out the positive and negative aspects of their activity in economic space of Ukraine, the factors of possible influence are set and suggestions are given in relation to minimization of risks which accompany this process.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гальчинський А.С., Єщенко П.С. Економічна теорія. – К.: Вища школа, 2007.
2. Василишин О. Такі бажані валютні кредити // Економічна правда. – 2007 – 05.09.2007 // www.google.com
3. Кириченко М.М. Вплив іноземного капіталу на розвиток банківської системи України // Актуальні проблеми економіки – 2006 – № 6. // www.google.com.
4. Закон України « Про банки і банківську діяльність» // Відомості ВР – 2001. – № 5-6.
5. Грошово-кредитна та банківська статистика // Бюлетень НБУ - 2007. – № 8 – С. 180-184.
6. Грошово-кредитна та банківська статистика // Бюлетень НБУ - 2008. – № 2. – С. 178-179.
7. Статистика : [http : //www.bank.gov.ua](http://www.bank.gov.ua).

Надійшла до редакції 1 жовтня 2008 р.

ІНВЕСТИЦІЇ І РИНОК

УДК 330.322.011:338.43

*Дмитрук Б.П., кандидат економічних наук, професор
Східноєвропейський університет економіки і менеджменту*

УМОВИ, ЩО СПРИЯЮТЬ ЗАЦІКАВЛЕНОСТІ КРАЇН НОВИХ ЧЛЕНІВ ЄС В РЕАЛІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ В УКРАЇНІ

Виявлені теоретико-методологічні та прикладні засади зацікавленості нових членів ЄС в реалізації інвестиційних проектів в Україні. Проаналізовано тенденції надходжень інвестицій в економіку країни та причини, що негативно впливають на цей процес. Обґрунтовано умови, що сприяють плідній співпраці між Україною та країнами-сусідами членами ЄС.

***Ключові слова:** нові члени ЄС, реалізація інвестиційних проектів, економіка країни, країни-сусіди, розвиток торгівлі, експорт, диверсифікація структури експорту.*

ВСТУП

Іноземні інвестиції – один із основних факторів глобалізації та зростання національної економіки. Залучення іноземних інвестицій в Україну зумовлене, перш за все, посиленням і незворотністю процесів інтернаціоналізації економічної діяльності, зростанням взаємозалежності національних господарств, розширенням інтеграційних процесів на всіх рівнях, що унеможлиблює відокремленість країни від зовнішнього світу і сучасних загальносвітових тенденцій розвитку.

Проблема залучення іноземного капіталу в економіку України розглядається в працях багатьох науковців.

Серед основних слід відзначити вітчизняні дослідження П. Борщевського, С. Величко, М. Герасемчука, М. Дем'яненка, А. Музиченка, Л. Дейненко, С. Кваші, М. Кісіля, Д. Крисанова, М. Лобаса, І. Лукінова, А. Пересади, В. Савчука, В. Тригобчука та інших вчених. Серед іноземних дослідників, які вивчали ці проблеми слід виділити Д. Данінга, М. Маланоскі, Ю. Нінга, Д. Хендерсона, Ч. Хенді та інших. Проте кількість проведених досліджень з проблеми зацікавленості країн-членів ЄС в реалізації своїх інвестиційних проектів в Україні досить обмежена, що свідчить про актуальність теми дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Виявити теоретико-методологічні та прикладні засади зацікавленості нових членів ЄС в реалізації інвестиційних проектів в Україні. Проаналізувати тенденції надходжень інвестицій в економіку країни та причини, що негативно впливають на цей процес. Обґрунтувати умови, що сприяють співпраці між Україною та країнами – сусідами ЄС.

Метою статті є виокремлення оптимальних умов, що сприяють зростанню зацікавленості країн нових членів ЄС в реалізації інвестиційних проектів в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Україна – надзвичайно приваблива для вкладання інвестицій. Проте реальний обсяг іноземних інвестицій в Україні дуже малий. За даними Держкомстату України, загальний обсяг прямих іноземних інвестицій у галузі економіки становив в 1998 р. 2,7 млрд дол. [1] за потреби – 40 млрд (за деякими даними – 50 млрд) [2, 3, 4]. На 1 липня 2001 р. в економіку України вкладено 4,3 млрд дол., тобто по 85 дол. на кожного громадянина країни [5]. В.В. Роговий вважає, що потреба в іноземних інвестиціях збільшиться в 2010 р. – до 25-30 млрд [6]. За розрахунками ІАЕ УААН, лише для інвестування аграрного процесу в Україні потрібно інвестицій еквівалентних 150 млрд дол. США [7].

За даними Держкомстату станом на 1 січня 2007 р. в українську економіку загальний об'єм прямих іноземних інвестицій становив 21,7 млрд дол., на 1 січня 2008 р. – 29,5 млрд дол.. В розрахунку на кожного українця в економіку вкладено відповідно 455 та 505 дол. На початок 2007 р. нараховувалось 12,8 тис. підприємств, в які вкладалися прямі іноземні інвестиції. Третя частина цих підприємств (4447) знаходиться в Києві – 26% всіх іноземних інвестицій в Україну. В трійку лідерів за обсягом прямих іноземних інвестицій входять Дніпропетровська (11%) і Харківська (4,8%) області. За групою лідерів слідує Київська, Донецька і Одеська область.

Менше всього іноземних інвестицій вкладалось в Чернівецьку, Тернопільську і Кіровоградську області. На їх долю проходить лише по 0,2% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій в Україну.

Кожний десятий долар, вкладений в Україну, – інвестиції в її фінансові установи, перш за все в банки (2,4 млрд). На другому місці – оптова торгівля і посередництво (2,3 млрд). На третьому місці – компанії з операцій з нерухомістю (1,8 млрд), металургія (1,4 млрд), харчова і тютюнова промисловості (1,3 млрд).

В 2007 р. надходження іноземних інвестицій в Україну збільшилися. За дев'ять місяців їх обсяг становив 5,3 млрд дол., що на 70,5% більше, ніж за відповідний період 2006 р. Більша частина коштів вкладалася у фінансовий сектор – 30% від всієї суми інвестицій [8]. Це

пояснюється тим, що вже третій рік йде активний продаж вітчизняних банків іноземцям. Після купівлі в 2006 р. французькими банківськими групами двох великих українських банків («Укрсімбанк» і «Індустріально-експортний банк») прямі іноземні інвестиції Франції зросли майже в 10 разів. Через декілька років список банків, які можна буде купити іноземцям, скоротиться або зовсім закінчиться.

Значна частина інвестицій – це кредитні кошти. Проте сам факт того, що Україні дають в борг, означає, що довіра до економіки зростає. Позитивним є і той факт, що зростають інвестиції в основний капітал. При цьому цей процес не скорочувався під час виборчої компанії. В попередні роки під час виборів в країні наступала інвестиційна пауза. В 2007 р. Кабінет Міністрів намагався реформувати бухгалтерський облік і проводив підготовчу роботу по створенню податкового кодексу. Розробка проекту кодексу сприятиме спрощенню податкового обліку, проте ця спроба не увінчалася успіхом.

95% суми прямих іноземних інвестицій – кошти із країн дальнього зарубіжжя. Найбільшим інвестором України є Кіпр (табл. 1) [9].

Таблиця 1

Країни-лідери по прямих інвестиціях в Україну, млрд дол.*

№ п/п	Країна	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	На 01.07.2008 р.
1	Кіпр	1,03	1,50	3,01	5,94	8,30
2	Німеччина	0,63	5,50	5,62	5,91	6,75
3	Нідерланди	0,54	0,72	1,49	2,51	3,12
4	Австрія	0,34	1,42	1,60	2,07	2,41
5	Великобританія	0,89	1,15	1,55	1,96	2,24
6	Росія	0,45	0,79	0,98	1,46	2,10
7	США	1,15	1,37	1,41	1,43	1,45

* За даними Держкомстату України

Друге місце за сумою вкладених інвестицій займає Німеччина. Найбільша сума німецьких інвестицій це гроші, сплачені за «Криворіжсталь» (офіційним покупцем виступила «Мітал Стил – Німеччина»). До цього майже 10 років – до кінця 2005 р. – головним інвестором України були США (зараз вони займають 7-ме місце). На другому місці знаходився Кіпр. Це маленька, але офшорна острівна держава за 2006 р. вклала в українську економіку 3,01 млрд дол., в 2007 р. – 5,94, на 1 липня 2008 р. – 8,30 млрд дол.

Активно інвестували в Україну ще два офшорні інвестори – Британські Віргінські острови, які стабільно входять до десятки найбільших інвесторів України, і Аруба – держава в Карибському морі з територією в 193 кв. км. Об'єм прямих інвестицій (81,8 млн дол.), які «бізнесмени із Аруби» вклали в Україну, приблизно дорівнює сумі всього річного експорту із цієї країни.

Із наведеного вище можна зробити наступні висновки:

1) перший, гроші із Кіпру, Віргінських островів і Аруби – це

гроші, які були вивезені із України. Їх власники раніше боялися політичних потрясінь зараз заспокоїлися і відновлюють або розширюють свій бізнес в Україні;

2) другий висновок полягає в тому, що в Україні поки що зручніше, вигідніше і спокійніше працювати під вивіскою іноземного, а не вітчизняного інвестора.

Одним із основних засобів реформування і стабілізації економіки Черкаської області, як і країни в цілому, є інвестиційна діяльність. З метою активізації інвестиційних процесів в області діє ряд відповідних програм, серед яких: «Програма сприяння залученню інвестицій в економіку Черкаської області на 2006-2010 рр.» та «Програма розвитку виставкової діяльності області у 2007 р.». Програми спрямовані на формування сприятливого інвестиційного клімату, популяризацію економічного та інвестиційного потенціалу окремих підприємств та області в цілому з метою пошуку додаткових джерел фінансування і нарощування обсягів інвестицій. Запроваджено та щорічно проводяться інвестиційні форуми Черкащини.

З метою пошуку потенційних інвесторів облдержадміністрацією започатковано співпрацю з Центром інвестиційно-інноваційних програм Національного інституту стратегічних досліджень (м. Київ), Радою по вивченню продуктивних сил України НАН України. Налагоджується співпраця з Державним агентством України з інвестицій та інновацій.

Вивчаються пропозиції іноземних інвесторів щодо реалізації в області інвестиційних проектів, зокрема розміщення підприємства з виробництва мінеральної вати датського концерну «Роквул»; бельгійської компанії, яка зацікавлена в налагодженні спільного швейного виробництва; португальських та італійських компаній щодо житлового будівництва за рахунок інвестора; німецької компанії щодо перспективи розміщення в області виробництва сонячних батарей.

В області ведеться також робота з міжнародними організаціями: Європейською Комісією в контексті участі області в проекті «TACIS» «Сталий місцевий розвиток в Україні»; Європейським банком реконструкції та розвитку щодо впровадження проекту з модернізації систем теплопостачання у м. Черкаси.

За останні роки частка прямих іноземних інвестицій Черкаської області серед регіонів України, незважаючи на збільшення абсолютних показників, має тенденцію до зниження (табл. 2).

Станом на 01.01.2007 р. обсяг сукупного іноземного капіталу нерезидентів, в перерахунку на долари США, склав 124,5 млн дол., з них 119,3 млн дол. – прямі інвестиції. Обсяг прямих іноземних інвестицій на 1 особу населення області зріс за 2006 р. з 74 до 89 доларів США (загальноукраїнський показник з 358 до 455 доларів США). У наших європейських сусідів, колишніх країн соціалістичного табору, він значно вищий: Польщі – майже 3000 дол., Чехії – 6500 дол., Угорщині – майже 7000 дол.

Таблиця 2

Динаміка інвестицій в економіку України

На початок року	Сукупний капітал нерезидентів, млн дол. США		Частка Черкаської області, %
	Україна	Черкаська область	
2002	4555,3	54,7	1,2
2003	5471,8	83,3	1,5
2004	6794,4	97,8	1,4
2005	9047,0	122,3	1,4
2006	16890,0	99,1	0,6
2007	21607,3	116,3	0,5
2008	29489,4	174,9	0,6

У рейтингу регіонів України за обсягом іноземного капіталу в останні роки Черкащина посідала 15-18 місця. Її питома вага в загальнодержавному обсязі на протязі останніх років становила 0,5-0,6%.

Особливий і інтерес і практичну цінність для нашої країни представляє співпраця і залучення інвестицій з країн-сусідів, які з 2004 року стали новими членами Європейського Союзу.

В останні роки співпраця України з країнами-сусідами активно розвивається: зростає динаміка надходження інвестицій (табл. 3) з цих країн та стабільно збільшується товарообіг між ними.

Таблиця 3

Обсяг прямих іноземних інвестицій нових членів ЄС в економіку країни, млн дол.

Країна	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Польща	62,8	69,3	98,1	152,7	194,7	224,0
Угорщина	51,9	58,3	79,8	128,7	177,3	191,1
Естонія	4,6	5,7	15,0	16,5	26,2	28,4
Латвія	4,3	52,9	60,7	71,9	36,9	37,5
Литва	5,6	6,2	14,1	32,0	28,4	39,7

Ця тенденція важлива в тому відношенні, що навіть вступивши до ЄС ці країни залишаються ключовими партнерами України на Європейському ринку. Особливо це стосується Польщі, де в останні роки спостерігається позитивна динаміка торгових оборотів між нашими країнами. Економічний обмін з Україною – одна із самих динамічних сфер польської зовнішньої торгівлі. В останні роки ця тенденція зростання утримується, хоча більш швидкими темпами зростає український експорт в Польщу, ніж польський в Україну.

На увагу заслугоує не лише оцінка сьогоденного стану економічної співпраці в інвестиційній сфері. Розвиток і зміцнення взаємної співпраці у цій сфері є пріоритетною задачею на найближчі роки. Загальний обсяг польських інвестицій в Україну перевищив 224 млн дол. і в порівнянні з 21,6 млрд дол., інвестованих в Україну іноземними інвесторами в цілому – це невелика сума. Українські інвестиції у Польщі становлять біля 20,3 млн. дол. З метою

покращення ситуації необхідно більш інтенсивно діяти обом країнам. Так діють вже існуючі в Україні польські інвестори: «Кредит Банк Україна», банк «Пекао Україна», виробник меблів і Донецьку компанія «Форте», підприємство перев'язувальних матеріалів із м. Торунь, яке будує свою філію біля Києва та компанія «Кен – Пак», яка споруджує біля міста Вишгорода завод по виробництву тари і т.п. Зараз умови для інвестування в Україну поки що несприятливі, але вони поступово покращуються [7] і в подальшому інвестиційний клімат сприятиме вкладанню в українську економіку іноземних інвестицій.

Найбільш сприятливі умови для польсько-української співпраці складаються у банківсько-фінансовому секторі, виробництві хімічних виробів, матеріалів і будівельного обладнання, продовольчих товарів, легкових автомобілів і пікапів, електротехнічних і електронних пристроїв до виробництва обладнання для охорони навколишнього середовища тощо. Багато коштів інвестовано у будівництво торгової інфраструктури і послуг у вигляді маркетів та супермаркетів.

Членство Польщі та інших країн-сусідів України в європейському Союзі може суттєво позитивно вплинути на економічні відносини з нашою країною. Подальшій плідній співпраці між Україною та країнами-сусідами членами ЄС сприятимуть такі передумови:

1. Членство в ЄС створює кращі умови і можливості для реалізації планів цих країн і намірів – зокрема, у сфері міжнародної економічної співпраці. Із цього членства вони планують використати все, що зможе позитивно вплинути на співпрацю України із сусідами найбільш близьких нам країн. Перш за все, з Україною, Росією і Білорусією. Пропозиції по співпраці ставатимуть змістовнішими, цікавішими та зачіпатимуть більш ширші аспекти взаємних інтересів.
2. Уряди цих країн сподіваються на подальше надходження іноземних інвестицій. Це сприятиме покращенню виробничо-експортного потенціалу держав, фінансово-інвестиційних можливостей фірм цих країн, в тому числі з іноземним капіталом, збільшенню їх інвестиційних можливостей в країні і за кордоном. На значну частину цих інвестицій розраховує і Україна.
3. Ширше розвиватиметься співробітництво на рівні малих і середніх підприємств. Більш ефективно будуть реалізовуватись урядові програми та приватного бізнесу. Можна сподіватись, що в подальшому вони діятимуть як субпостачальники і суміжники, виробники багатьох інноваційних продуктів. У зв'язку з тим, що якраз ці підприємства домінують в торгівельно-економічних відносинах з Україною, можливості їх співпраці з українськими партнерами зростатимуть і покращуватимуться.
4. Активізується міжрегіональна співпраця влади, органів самоврядування і громадських організацій. В цьому криється величезний потенціал ініціатив і проектів виробничої, торговельної, інвестиційної та інших напрямків співпраці.
5. Отримає подальший розвиток банківсько-фінансова співпраця, що сприятиме спрощенню для експортерів та інвесторів системи

- регулювання взаємних інтересів, зміцнить довіру, ймовірність і своєчасність розрахунків між Україною та її партнерами.
6. Завдяки використанню фінансових коштів Євросоюзу, активніше розвиватиметься і модернізуватиметься транспорт і транспортна інфраструктура, в першу чергу України. Сформується транснаціональні транспортні кордони. Цьому, в значній мірі, сприятиме підготовка (і в Польщі, і в Україні) до проведення Євро 2012.
 7. В умовах зростаючої зовнішньої конкуренції на українському і інших східних ринках збільшиться потреба і необхідність у зміцненні позицій фірм країн-сусідів та інвесторів, шляхом інвестування в різні галузі економіки України, створюватимуться спільні підприємства і фірми, розвиватиметься і вдосконалюватиметься внутрішньогалузева кооперація.
 8. Виникнуть потреби в поглибленні і удосконаленні інноваційних моделей у нових ініціативах і в проектах співпраці, в зв'язку з чим зростатимуть капітальні ресурси на їх реалізацію.

ВИСНОВКИ

1. Членство країн-сусідів у Євросоюзі сприятиме розвитку торгівлі з цими країнами. Перед українськими підприємствами відкриються нові можливості виходу на їх ринки, що сприятиме збільшенню експорту промислових товарів, сільськогосподарської продукції, переробної, харчової промисловості та продукції інших галузей. Завдяки цьому Україна отримає можливість покращити і диверсифікувати структуру свого експорту.
2. Спроститься доступ до товарів із України на ринки країн-сусідів з урахуванням прийняття ними європейської системи тарифів та митних преференцій, які розповсюджуватимуться також і на Україну.
3. З моменту вступу нових членів в ЄС українські товари, які відповідатимуть технічним стандартам цих країн, зможуть вільно продаватися на єдиному європейському ринку, який охоплюватиме всі країни-члени Євросоюзу.
4. Поки в Україні не буде створено умов, при яких вітчизняні та іноземні підприємці зможуть успішно працювати, держава втрачатиме можливості економічного зростання, робочі місця, прибуток із податків таких підприємства, залишатиметься в тіні з усіма викривленнями, втратами, які несе тіньова економіка для господарської і фіскальної політики країни, а іноземні інвестиції будуть обходити її стороною.

SUMMARY

Teoretiko-methodological and applied new members principles of interest of EU in realization of investment projects in Ukraine are shined. Tendencies of investments into economy are analyzed the reasons which negatively influence this process are strange also. Conditions which promote fruitful cooperation between Ukraine and the countries-neighbours members of EU are proved.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Статистичний щорічник: Сільське господарство України за 1998 рік. – К., 1998.
2. Мельник О.О. Інвестиційний клімат в Україні // Фінанси України. – 1998. – № 8.
3. Верховодова Л., Воронова Т. Інвестиційне поле регіонів України // Моніторинг України. – 1995. – № 12.
4. Лазебник Л. Суперечності використання іноземного капіталу в Україні // Економіка України. – 1997. – № 1.
5. Зеркало недели. – 2001. – № 42. – 27 октября.
6. Посередник. – 1998. – № 1. – 15 березня.
7. Кодеська М.Ю., Ланчук Г.І. Україна в Європі // Агроінком. – 1999. – № 3-4-5.
8. Прищепа Е. Генераторы провала // Деловая столица. – 2007. – № 51 от 17 декабря. – С.4.
9. Аргументы и факты в Украине. – 2007. – № 9. – С.6.

Надійшла до редакції 5 вересня 2008 р.

УДК 336.714

Зачосова Н.В., викладач

Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

УЧАСТЬ ФІЗИЧНИХ ОСІБ У СПІЛЬНОМУ ІНВЕСТУВАННІ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМОК ПРИМНОЖЕННЯ ЇХ КАПІТАЛУ

Проаналізовано традиційні шляхи розміщення населенням вільних коштів з метою їх примноження. Розкрито основні причини необхідності популяризації послуг інститутів спільного інвестування на фінансовому ринку України. Обґрунтовано ефективність використання послуг ІСІ приватними інвесторами в якості альтернативного способу примноження власного капіталу.

***Ключові слова:** інститути спільного інвестування, компанія з управління активами, депозитарій, інвестор, корпоративні інвестиційні фонди, пайові інвестиційні фонди.*

ВСТУП

У процесі розвитку економіки України відбувається збільшення кількості громадян, рівень життя яких дозволяє їм відносити себе до так званого середнього класу. Частка мешканців обласних центрів із середнім рівнем доходу становить 55,2%, а з високим – 4,1% [5]. Їх прибутки є достатніми не лише для забезпечення щоденних потреб, але і для провадження в невеликих обсягах інвестиційної діяльності. Проте примножувати власні кошти шляхом фінансування їх у різні форми активів намагається лише незначна частина українців.

Стрімкий розвиток фінансових ринків настільки розширив напрямки та способи вкладення грошей, що без знань і досвіду стає важко зорієнтуватися в різноманітності інвестиційних альтернатив.

Серед основних напрямків інвестування можна виділити такі:

- розміщення фінансових ресурсів на банківський депозит;

- самостійне інвестування на ринку цінних паперів;
- вкладення грошових коштів до інституту спільного інвестування (ІСІ).

За даними соціологічних досліджень, пріоритетними напрямками зберігання заощаджень вважаються готівкові гроші, поточний рахунок або строковий депозит у банку. Менш привабливими громадяни вважають вкладення коштів у цінні папери, страхування життя, в інститути спільного інвестування та недержавні пенсійні фонди. Власниками цінних паперів є 6,4%, інвесторами інститутів спільного інвестування – 3,1%, вкладниками недержавних пенсійних фондів – 3,4%. Близько третини опитаних вважають, що найкраще вкласти заощадження у фінансові установи терміном на один рік, а близько половини респондентів найбільш ефективним напрямком вкладення коштів визнають строковий банківський депозит.

Результати соціологічних опитувань свідчать, що рівень обізнаності населення у питаннях існування та діяльності інститутів спільного інвестування залишається досить низьким. Зокрема, 69,3% респондентів нічого не знають про інститути спільного інвестування, 20,4% дещо знають про них, але гроші в них не вкладали, 5,6% багато знають про ці установи, але також не вкладали у них гроші, 3,1% – вкладають кошти в ІСІ, а 1,6% – вагалися з відповіддю [3].

Таким чином, стає зрозумілою необхідність та актуальність розгляду процедури інвестування коштів в ІСІ та розкриття її особливостей для осіб, які не мають спеціальної економічної чи фінансової освіти та навичок і досвіду інвестування.

Питання розвитку фінансового ринку та його інфраструктури покладені в основу предмета досліджень багатьох науковців, зокрема українських учених О.І. Барановського, Н.М. Внукової, П.І. Гайдуцького, А.С. Гальчинського, К.Ф. Ковальчука, В.П. Кудряшова, В.Д. Лагутіна, З.О. Луцишина, І.О. Лютого, І.І. Пузанова, А.П. Рум'янцева, В. Соболева, А.А. Ткача, Ю.М. Уманцева, А.С. Філіпенка та ін.

Проте наукових робіт, які б стосувалися діяльності та процесу функціонування таких специфічних та нетрадиційних для фінансового ринку України установ, як інститути спільного інвестування, на даний момент існує дуже мало. Тому ця тема потребує детального дослідження та подальшого вивчення.

Інвестиційні фонди як спосіб вкладення грошей давно поширені у США та Європі. Натомість українці поки що віддають перевагу банківським депозитам. Проте зиск від банківських вкладів слід скоректувати, врахувавши, що інфляція в Україні у 2007р. становила 16,6%, а ставки по депозитам у більшості випадків не перевищували 14-15%. Натомість зростання активів інститутів спільного інвестування (ІСІ), а відповідно і прибутковості їх цінних паперів в 2007 році становило 103,76% .

Виходячи із наведених даних, можна стверджувати про необхідність популяризації інститутами спільного інвестування своїх послуг серед широких мас населення України, а також про необхідність розгляду теми спільного інвестування з метою розширення можливостей примноження фізичними особами свого капіталу методами, відмінними від традиційних, проте недостатньо прибуткових за даних економічних умов депозитних банківських вкладів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є обґрунтування механізму спільного інвестування та його значення в якості джерела примноження капіталу населення в умовах розвитку фінансового ринку України.

Для досягнення поставленої мети вирішуються наступні завдання:

- проаналізувати традиційні шляхи розміщення населенням вільних коштів з метою їх примноження;
- розглянути причини необхідності популяризації послуг інститутів спільного інвестування на фінансовому ринку України;
- обґрунтувати ефективність використання послуг ІСІ приватними інвесторами в якості альтернативного способу примноження власного капіталу.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Перший інвестиційний фонд у світі було створено у серпні 1822 р. у Бельгії, через кілька десятиліть – у Швейцарії і Франції. Як масове явище вони почали розвиватися лише після другої світової війни, поступово складаючи конкуренцію банкам та іншим фінансовим інститутам. Найбільшого поширення інвестиційні фонди набули у Великобританії і США. Нині більше половини американських домогосподарств є вкладниками того чи іншого інвестиційного фонду. В Україні класичні з точки зору їхньої природи та функцій, інвестиційні фонди почали створюватись після прийняття Закону «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» у 2001 році [4].

ІСІ – це інвестиційні фонди, в яких акумулюються кошти інвесторів для подальшого отримання прибутку через вкладення їх у цінні папери інших емітентів, корпоративні права та нерухомість [1].

В Україні до ІСІ належать пайові та корпоративні інвестиційні фонди.

Пайові інвестиційні фонди (ПІФ) – це активи, що належать інвесторам на правах спільної часткової власності та перебувають в управлінні компанії з управління активами (КУА) і обліковуються окремо від результатів її господарської діяльності.

Пайовий інвестиційний фонд:

- не є юридичною особою, створюється КУА шляхом продажу (розміщення) інвесторам випущених нею інвестиційних сертифікатів фонду;
- при підписанні договорів купівлі або продажу активів фонду, КУА діє від свого імені;
- КУА веде облік результатів діяльності фонду окремо від власної господарської діяльності та інших ІСІ;
- мінімальний обсяг активів – 1250 мінімальних заробітних плат [4].

Корпоративні інвестиційні фонди (КІФ) – це юридичні особи, які створюються у формі відкритого акціонерного товариства, і проводять діяльність виключно із спільного інвестування [1].

Корпоративний інвестиційний фонд:

- юридична особа у формі відкритого акціонерного товариства (ВАТ);
- статутний капітал фонду формується за рахунок грошових коштів, державних цінних паперів та цінних паперів інших емітентів, допущених до торгів на фондовій біржі або торгово-інформаційній системі та об'єктів нерухомості, збільшення статутного капіталу здійснюється виключно за рахунок грошових коштів;
- не менше 70% середньорічної вартості активів повинно інвестуватися у цінні папери;
- може випускати і розміщувати (бути емітентом) тільки акції, може залучати кредити (позики), обсяг яких не перевищує 10% вартості активів фонду, і лише для викупу розміщених акцій фонду;
- управління фондом (відповідно, його активами) здійснює КУА на підставі договору, органи управління фонду – загальні збори акціонерів та наглядова (спостережна) рада [4].

Залежно від порядку здійснення діяльності ІСІ поділяються на три типи.

Відкриті – цінні папери такого фонду продаються та купуються інвесторами у будь-який час.

Інтервальні – цінні папери такого фонду можуть бути продані інвестору у будь-який час, а їхній викуп здійснюється на вимогу інвестора лише впродовж обумовленого у проспекті емісії терміну (інтервалу). Згідно закону такий інтервал повинен бути оголошений хоча б раз на рік.

Закриті – цінні папери такого фонду розміщуються у терміни, визначені проспектом емісії, вільно обертаються на ринку цінних паперів. Викупити цінні папери такого фонду можна після закінчення терміну дії. Фонд зобов'язаний викупити свої цінні папери після закінчення терміну дії фонду.

ІСІ можуть бути строковими або безстроковими. Строковий ІСІ – створюється на певний строк, зазначений у проспекті емісії цінних паперів цього ІСІ, після закінчення якого ІСІ припиняє свою діяльність. Безстроковий ІСІ – створюється на невизначений строк.

ІСІ закритого типу може бути лише строковим [8]. ІСІ також поділяються на два види: диверсифіковані та недиверсифіковані.

Диверсифіковані ІСІ – інвестиційні фонди, активи яких можна інвестувати в обмежене коло інструментів ринку капіталів, відповідно до встановлених законодавством нормативів. Недиверсифіковані ІСІ – інвестиційні фонди, щодо яких не існує жорстких вимог диверсифікації активів. Вони можуть здійснювати інвестиції у цінні папери, об’єкти нерухомості, корпоративні права, тощо.

Відкриті та інтервальні ІСІ – можуть бути лише диверсифікованими.

Венчурні інвестиційні фонди – це корпоративні або пайові недиверсифіковані інвестиційні фонди, активи яких більше, ніж на 50 % можуть складатися з корпоративних прав і цінних паперів, які не торгуються на фондових біржах. Ці фонди здійснюють виключно приватне розміщення емітованих ними цінних паперів, і провадять досить ризиковану інвестиційну стратегію, зокрема в інноваційні проекти. Фізичні особи не можуть бути учасниками венчурних КІФ та ПІФ, а також, недиверсифікованих ПІФ [4].

В останні роки в Україні кількість ІСІ постійно та стабільно збільшується. Цей факт свідчить про те, що інтерес громадян до інвестування зростає, вони більше не бажають просто зберегти свої кошти, вкладаючи їх у банк під відсоток, що ледве перебиває рівень інфляції у країні, але і намагаються примножити капітал, яким володіють. Зростання кількості інститутів спільного інвестування ілюструє таблиця 1 [2, 6, 7].

Про розвиток ринку спільного інвестування та результативність діяльності його основних інституційних учасників – ІСІ свідчать дані таблиці 2 [2,6,7].

Таблиця 1

**Динаміка розвитку інститутів спільного інвестування в Україні
у розрізі видів**

Період	Всього	Пайові інвестиційні фонди					Корпоративні інвестиційні фонди	
		відкриті	інтервальні	Закриті диверсифіковані	Закриті недиверсифіковані	Венчурні	Закриті недиверсифіковані	Венчурні
01.01.2003	6	-	2	-	-	3	-	1
01.01.2004	29	-	6	-	-	20	1	2
01.01.2005	105	1	17	1	6	68	4	8
01.01.2006	284	4	19	3	20	199	20	19
01.01.2007	519	10	25	3	29	377	42	33
01.01.2008	834	27	35	4	30	603	88	47

Таблиця 2

Динаміка розмірів активів інститутів спільного інвестування

Фонди	Активи на 01.01.2005, млн грн	Активи на 01.01.2006, млн грн	Активи на 01.01.2007, млн грн	Активи на 01.01.2008, млн грн
Відкриті	3,38	27,96	61,96	463,18
Інтервальні	24,03	31,27	37,07	241,82
Закриті (невенчурні)	88,72	341,08	1 077,82	2 414,9

Ріст розмірів активів ІСІ свідчить про їх прибуткову діяльність за останні кілька років. Результат аналітичного дослідження доходності різних типів фінансових інструментів, дані для якого були взяті за 2007 р., демонструє рис. 1 [2].

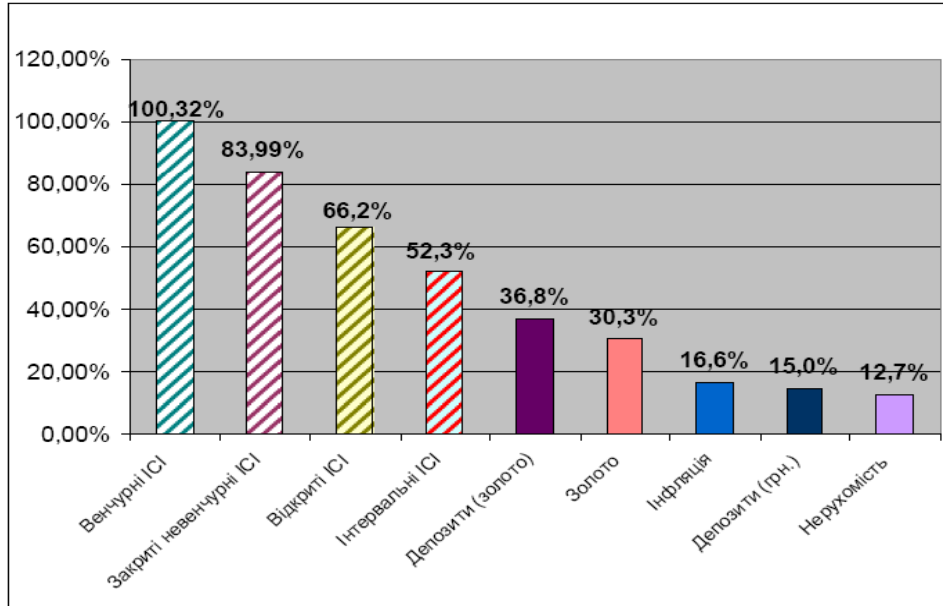

Рис. 1 Середня доходність різних типів фондів, золота, депозитів та нерухомості у 2007 р.

З огляду на те, що фізичні особи не можуть бути інвесторами венчурних ІСІ, найефективнішим способом примноження коштів для них може стати інвестування у закриті невенчурні інвестиційні фонди.

Статистичне опитування показало, що найбільш прийнятною сумою для вкладання в інститути спільного інвестування для опитаних є від 1 до 5 тис. грн., а очікуваний річний рівень прибутку від вкладання коштів в ІСІ – близько 30% [3]. Фінансові ж консультанти радять фізичним особам інвестувати не менше 10-30% щомісячного доходу, 50-60% з яких вкладати у банківські депозити, 10-20% – самостійно інвестувати у інструменти фондового ринку, не більше 10-30% виводити на ринки нерухомості та землі, 10-20% зберігати у золоті [5]. Самостійне інвестування за такою схемою потребуватиме значних ресурсів часу та високого рівня специфічних знань та навиків. Тому індивідуальному інвестору варто звернутися до спеціалізованої установи – інституту спільного інвестування, диверсифікований портфель інвестицій якого дозволить провести процедуру інвестування у всі зазначені види фінансових інструментів (рис. 2, 3, 4) [2].

Таким чином, забезпечується диверсифікація інвестиційного портфелю та знижується ризик втрати коштів для інвестора.

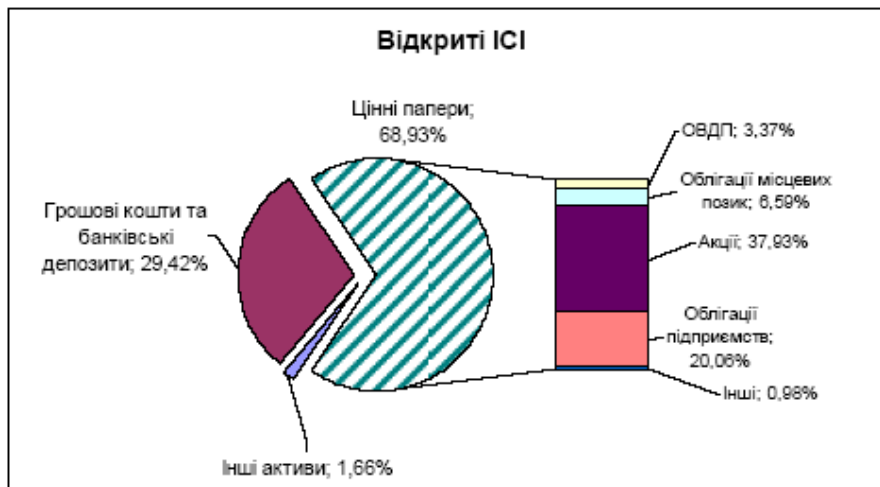

Рис. 2. Структура активів відкритих ІСІ у 2007 р.

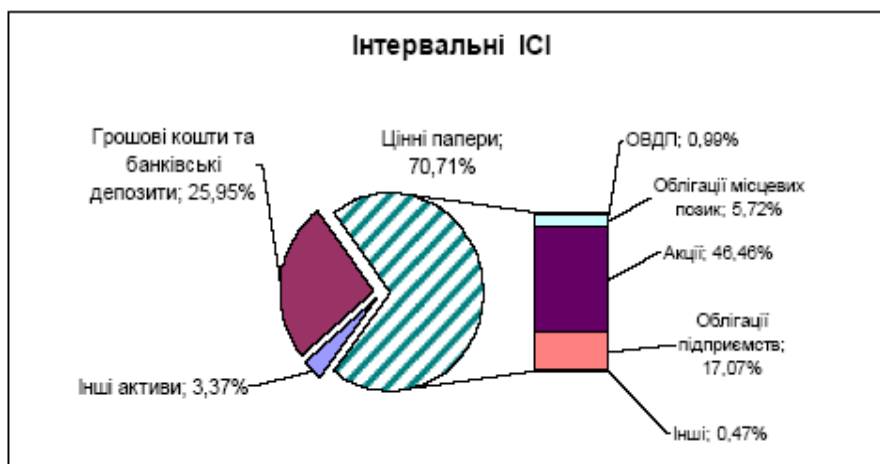

Рис. 3. Структура активів інтервальних ІСІ у 2007 р.

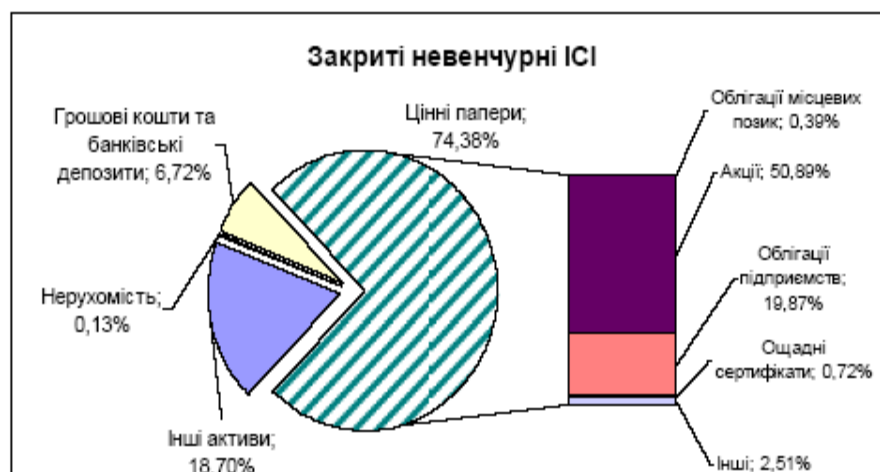

Рис. 4. Структура активів закритих ІСІ у 2007 р.

ВИСНОВКИ

Провівши всебічний аналіз ринку фінансових послуг України та розглянувши усі можливі варіанти інвестування населенням тимчасово вільних фінансових ресурсів, можемо навести позитивні та негативні сторони кожного варіанту вкладання грошових коштів у фінансові активи (табл. 3).

Таблиця 3

Особливості альтернативних напрямів інвестування грошових коштів населенням

Характеристика	Банк	Самостійне управління	Інститут спільного інвестування		
			Відкритий	Інтервальний	Закритий
Дохід	мінімальний	Залежить від кваліфікації інвестора	середній	середній	високий
Ризик	мінімальний	Залежить від кваліфікації інвестора	середній	середній	високий
Кваліфікація інвестора	нульова	висока	мінімальна	мінімальна	мінімальна
Оподаткування	не оподатковується	Дохід від продажу цінних паперів – мінус витрати на їхнє придбання – в межах 15%	Дивіденди, що сплачуються компанії по управлінню активами внаслідок розподілу прибутку інвестиційних фондів, оподатковуються за ставкою 5%. Інвестиційний прибуток від продажу цінних паперів фонду оподатковується за ставкою 15% (виникає лише з припиненням права власності інвестора на цінні папери фонду)		
Витрати	мінімальні	Комісійні брокеру + плата за торговий термінал + інші витрати	Виплата винагороди КУА, зберігачу, реєстратору, оцінювачу майна та аудиторю, інші витрати, пов'язані з управлінням Фондом. Їхня сума не може перевищувати 10% середньорічної вартості чистих активів Фонду.		
Ліквідність	висока	Залежить від об'єктів та обсягів інвестування	висока	низька	дуже низька

Отже, позитивною стороною процесу інвестування коштів у ІСІ можна вважати велику прибутковість, низьку ризикованість за рахунок диверсифікації шляхів розміщення фінансових ресурсів [3]. та ряд інших характерних для ІСІ ознак. Назвемо їх.

Для інвестування в ІСІ не вимагається володіти професійними навичками, достатньо просто вибрати фонд та КУА, що викликають довіру. Важливою для інвестора ІСІ є також можливість збільшити свої статки. Доходи від вкладання коштів у цінні папери Фонду, як правило, вищі ніж процент на банківському депозиті, оскільки у банку прибуток від операцій після виплати відсотків вкладникам

розподіляється між акціонерами банку, в той час як вкладник інвестфонду водночас є і його співвласником, тому отримує прибуток у повному обсязі за винятком лише обумовлених документами Фонду раніше комісійних для КУА та структур, що обслуговують ІСІ.

Зручність ІСІ і в тому, що багато фондів (зокрема відкриті ІСІ) дозволяють інвесторам забрати свої кошти у будь-який момент, продавши цінні папери фонду за ціною, яка відображає вартість його чистих активів у розрахунку на один сертифікат. На відміну від дострокового закриття банківського депозиту, в ІСІ інвестор у доходності не втрачає.

Наступна перевага – це податковий режим. Учасники ІСІ хоч і сплачують податки, але це відбувається тільки у момент отримання дивідендів або реалізації цінних паперів ІСІ. При цьому, застосовується одна з двох схем оподаткування, поданих у таблиці.

Крім цього, права інвесторів захищає Закон України «Про інститути спільного інвестування (пайові і корпоративні інвестиційні фонди)», згідно якого колективне інвестування підлягає жорсткому регулюванню з боку держави (Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку), а також аудитора і зберігача активів фонду [4].

Таким чином, активне використання послуг ІСІ з метою примноження власного капіталу повинне бути для громадян України звичною операцією, метою якої є стане досягнення фінансової незалежності та підвищення рівня життя населення.

SUMMARY

In the article the features of functioning of mutual funds as mediators between private investors and financial market of Ukraine are examined. Also the analysis of dynamics of their development and efficiency of operation is given for the period of the last few years. The necessity of popularization of services of institutes of the joint investing among the population of Ukrainian people is grounded.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди) – Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001, № 21.
2. Аналітичний огляд ринку спільного інвестування у 2007 році. – Українська асоціація інвестиційного бізнесу.
3. Проблемні питання діяльності ІСІ. – Цінні папери України, – № 11 (503) 20 березня 2008.
4. Матеріали сайту <http://www.uaib.com.ua>
5. Матеріали сайту <http://www.dengi-ua.com>
6. Ринок ІСІ у 2005 році. – аналітичний огляд Української асоціації інвестиційного бізнесу.
7. Розвиток ринку спільного інвестування у 2006 році. – аналітичний огляд Української асоціації інвестиційного бізнесу.
8. Ходаківська В.П., Беляєв В.В. Ринок фінансових послуг: теорія і практика. – К.: ЦУЛ, 2002 – 616 с.

Надійшла до редакції 26 вересня 2008 р.

ПРОБЛЕМИ МАРКЕТИНГУ

УДК658.8(075.8)

*Щербань В.М., кандидат технічних наук, доцент
Східноєвропейський університет економіки і менеджменту*

МАРКЕТИНГОВЕ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ: СУТЬ І ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ

Запропоновано більш удосконалені методологічні підходи до організації інноваційної діяльності сучасних виробничих систем в умовах продовження економічних трансформаційних перетворень в Україні. Визначено тенденції розвитку інноваційних процесів в умовах виробничих систем, які реалізують інноваційну політику. Розроблено пропозиції з маркетингового забезпечення процесу створення та реалізації конкурентоспроможних інновацій. за умов раціонального використання ресурсів та врахування реального ринкового попиту.

***Ключові слова:** маркетинг, управління, інноваційна діяльність, виробнича система, підприємство, новий товар, ресурси, методи моделювання попиту.*

ВСТУП

Маркетингове управління інноваційною діяльністю підприємств сьогодні є однією з актуальних проблем України, яка потребує всебічного вивчення і визначення найбільш оптимальних підходів до його застосування з метою забезпечення високої ефективності економічного і соціального розвитку.

Аналіз вітчизняних публікацій та літературних джерел свідчить про те, що ця проблема ще не повністю вивчена і вимагає значної деталізації й удосконалення відповідно до вимог сьогодення. Різні автори, визначаючи суть маркетингового управління інноваційною діяльністю, не дають комплексної оцінки значення цього процесу, а розкривають лише окремі його сторони. [1, 2, 3].

Так, наприклад, Н.В. Краснокутська – орієнтує на створення більш досконалих організаційних структур управління інноваційною діяльністю [2, с. 68-76].

У навчальному посібнику авторів Должанського І.З., Загорної Т.О. одним із шляхів подібного удосконалення є шлях оптимізації обсягів попиту на новий товар [4, с. 256].

Розробники іншого навчального посібника І.І. Цигилик, С.О. Кропельницька, О.І. Мозіль, І.Г. Ткачук наполягають на необхідності забезпечення виробництва нового товару необхідними ресурсами у тому числі організацією ефективної системи збуту [5, с. 43-47].

Звичайно такий підхід не може нас задовольняти і тому ми пропонуємо декілька методів оцінки та прогнозування попиту на новий товар, що визначає комплексний підхід до маркетингового управління інноваційною діяльністю.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основне завдання роботи полягає у проведенні аналізу стану маркетингового управління інноваційною діяльністю в умовах функціонування сучасних виробничих систем в Україні, у тому числі тих, що знаходяться на територіях вільних економічних зон. А також у розробці та обґрунтуванні певних пропозицій щодо удосконалення процесу інноваційної діяльності сучасних виробничих систем за умов використання маркетингових та ресурсозберігаючих технологій.

Визначити ефективність традиційних та нетрадиційних підходів до методів управління інноваційними процесами на сучасних підприємствах України.

Розробити пропозиції з маркетингового забезпечення організації та впровадження інноваційних розробок для створення сучасної конкурентоспроможної продукції за умов платоспроможного попиту та ресурсозберігаючих технологій.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Визначення перспектив збуту нового товару як на старому, так і на новому для фірми ринку, невід'ємно пов'язано з потенційним рівнем попиту на всі види товарів на даному ринку. Як відомо, існує вісім основних ситуацій, що характеризують стан попиту: негативний; відсутній; спадний; прихований; нерегулярний (той що коливається); повноцінний; надмірний; нераціональний. Проте, незалежно від виду попиту, завжди існує деякий обсяг споживання тих чи інших товарів. У зв'язку з цим, виникає необхідність у вивченні (або дослідженні) деяких показників, що характеризують поточну та перспективну ситуацію попиту на ті, чи інші групи товарів. До таких показників відносять: обсяг потреб населення на товари та послуги; структуру цих потреб; внутрішньогрупові пропорції в споживанні окремих груп товарів; якісні та цінові. Для оцінки наведених показників здійснюють прогнозування попиту такими методами, як нормативний, структурного і математичного моделювання, експертної оцінки тощо (1, с. 203-210).

Нормативний метод ґрунтується на використанні фізіологічних норм споживання окремих продуктів продовольчої групи і раціональних норм споживання непродовольчих товарів.

Метод структурного моделювання спирається на використання функціональної структури попиту, наприклад за середньодушевим доходом, встановленого на певний наступний період.

Метод математичного моделювання передбачає використання прийому екстраполяції прогнозування попиту за коефіцієнтом його власності. Для екстраполяції користуються середнім коефіцієнтом темпу росту, який розраховується за формулою:

$$K_p = \sqrt[n-1]{\frac{Y_n}{Y_1}}, \quad (1)$$

де K_p – коефіцієнт темпу росту;
 n – число показників динамічного ряду;
 Y_n – кінцевий показник ряду;
 Y_1 – початковий показник ряду.

Попит населення на товар чи групу товарів на i -й рік буде дорівнювати:

$$P_t = K_p^t \cdot Y_n, \quad (2)$$

Метод експертних оцінок ґрунтується на поєднанні глибоких наукових знань з інтуїтивним відчуттям, творчою фантазією і уявленням спеціалістів, які мають значний професійний, науковий і практичний досвід.

Прогнозування попиту ведеться за товарними групами, товарним асортиментом чи окремим товаром, у тому числі – новим (3, с. 38-50).

Прогнозування попиту можливе також, якщо знайдено статистичну модель, яка характеризує залежність між обсягом збуту товару та незалежними змінними, що впливають на його величину. Для вирішення завдань такого типу можуть бути використані два методи – кореляційний і регресивний аналіз.

Завдання кореляційного аналізу полягає у визначенні щільності зв'язку між збутом продукції та зовнішніми статистично значущими факторами, які впливають на збут. До факторів, які необхідні у реалізації цього методу відносяться – ціна, витрати на рекламу, витрати на стимулювання, рівень доходів населення тощо. Результати комерційного аналізу не залежать від форми динаміки попиту і дають змогу визначати щільність зв'язку між обсягом збуту та зовнішніми незалежними факторами:

- обсяг збуту – дохід споживачів;
- обсяг збуту – витрати на рекламу;
- обсяг збуту – ціна товару.

Цей метод дорогий тому що вимагає спеціальних комплексних досліджень щодо рівнів збуту за попередні роки.

Завдання регресивного аналізу – визначення форми залежності та побудова прогнозної моделі, що характеризує залежність збуту від факторів, які впливають на нього. Простіший варіант цього методу реалізують за моделлю парного регресивного аналізу, що заснований на використанні рівняння прямої лінії:

$$y = ax + b, \quad (3)$$

Цей аналіз може бути використаний для прогнозування місткості

ринків та обсягів збуту товару. З цього приводу “у” – буде характеризувати обсяг купівель конкретного виду товару (або одного найменування в одній асортиментній групі), “х” – рівень доходу на душу населення, “а” і “b” – коефіцієнти регресії.

Метод стандартного розподілу ймовірностей дає змогу визначити найімовірніший діапазон прогнозних оцінок збуту. Цей метод ґрунтується на результатах експертних оцінок.

Суть методу полягає у послідовному виконанні наступних дій:

- експертним шляхом визначають три види прогнозів збуту: О – оптимістичний; Н – найімовірніший; П – песимістичний;
- розраховують очікуване значення прогнозу збуту:

$$P_3 = \frac{O + 4H + P}{6}, \quad (4)$$

- розраховують стандартне відхилення:

$$C_B = \frac{O - P}{6}, \quad (5)$$

- визначають прогноз, щодо об’єму збуту:

$$V_3 = P_3 \pm 2C_B, \quad (6)$$

Одним із основних завдань у прогнозуванні попиту є розрахунок ринкового (споживчого) потенціалу. Такий розрахунок проводять за наступною послідовністю:

1. Визначають кількість виробничих і споживчих одиниць;
2. Розраховують показники виробничих потужностей і споживчих можливостей;
3. Оцінюють торговий потенціал фірми.

Об’єднуючи всі вказані етапи, рівень ринкового потенціалу визначають за такою формулою:

$$P = \begin{cases} P_B = \sum_{i=1}^n (P_i M_i + Z_i) + E - I, & \text{(попит перевищує пропозицію)} \\ P_{СП} = qT, & \text{(попит дорівнює пропозиції)} \\ P_{СП} = qT + \Delta D, & \text{(пропозиція перевищує попит)}. \end{cases} \quad (7)$$

де – P – потенціал ринку, од;

P_B – виробничий потенціал, од;

$P_{СП}$ – споживчий потенціал, од;

P_i – показник продуктивності потужностей і-го виробника, од. / од. потужності;

M_i – потужності і-го виробника, од. потужності;

Z_i – запаси готової продукції, од.;

E – експорт продукції, од.;

I – імпорт продукції, од.;

q – потреби одного споживача, од.;

T – кількість споживачів, од.;

ΔD – приріст попиту, од.

Для довгострокового прогнозування рекомендується також використовувати нормативний метод на основі норм споживання. Для цього на першому етапі розраховують обсяг споживання кожної групи товарів за формулою:

$$P_k = P_\phi \cdot I_k^n \cdot \sqrt[n]{\frac{N_n}{N_f}}, \quad (8)$$

де P_k – обсяг споживання товарів на k -й рік;

P_ϕ – фактичний обсяг споживання за базисний рік;

I_k^n – індекс зміни кількості населення за період, що прогнозується;

N_n – норма потреби на одну особу;

n – заданий строк досягнення норм споживання;

k – рік віддалення від базисного періоду.

На другому етапі визначається сума товарообороту з продажу кожної товарної групи на основі прогнозованого обсягу товарного споживання та очікуваної зміни цін.

Для забезпечення відповідного співвідношення між обсягами попиту та обсягами збуту необхідно здійснювати балансний моніторинг між попитом, потребами, виробництвом та збутом нового товару. Прогнозування збуту на основі схеми балансового моніторингу ринкового потенціалу залежить від дії двох груп чинників:

- контрольованих: ціни, канали розподілу, система просування, характеристики продукції, товарна політика фірми;
- неконтрольованих: стан економіки, темпи інфляції, процентні ставки, демографічні зміни, смаки споживачів, конкуренція, стан галузі.

При проведенні процесу прогнозування товарного ринку враховують вплив на цей процес наступних вимог (2, с. 350):

- системність оцінки впливу основних чинників;
- об'єктивність оцінок;
- чітке формування висновків;
- надійність методики оцінки достовірності прогнозу;
- плановий характер проведення;
- своєчасність проведення робіт.

Для кількісного визначення об'ємів виробництва і збуту можна використовувати методику сегментації ринку з врахуванням як основних критеріїв, так і виду маркетингової стратегії: недиференційований; диференційований та концентрований. Один із варіантів реалізації методу сегментації наведено у табл. 1. Кількісний показник обсягу виробництва товару за даною таблицею зводять у графі "Всього".

Таблиця 1

Визначення об'ємів виробництва товару за сегментами

Сегмент	Жінки, %	Чоловіки, %	Діти, %	Всього
Товар	Потреба, од.	Потреба, од.	Потреба, од.	

Варіант А				
Варіант Б				
Варіант "п"				

Для заповнення табл. 1 необхідно зробити наступне:

- визначити характеристики та вимоги споживачів по відношенню до товару (та його варіацій), який фірма планує виводити на ринок;
- зробити диференціацію споживачів за стилем споживання: суперноватори, новатори, консерватори, суперконсерватори, послідовники (у таблиці ця класифікація не наведена);
- розробити профіль груп споживачів;
- обрати один або декілька сегментів;
- розрахувати об'єм продаж за формулою:

$$V_{\Pi} = \frac{\text{Фактичний обсяг збуту}}{\text{Потенційний об'єм збуту}} \quad (9)$$

У разі, якщо фірма може порівняти обсяги у минулому періоді з обсягами збуту у поточному періоді, прогнозування об'ємів збуту на майбутнє можна зробити використовуючи наступну формулу:

$$V_{\Pi} = V_t \frac{V_t}{V_M}, \quad (10)$$

де V_{Π} – обсяг збуту, що прогнозується, од.;

V_t – обсяг збуту поточного періоду, од.;

V_M – обсяг збуту минулого періоду, од.

І нарешті, для загального аспекту, оцінку реального рівня продаж можна зробити за допомогою наступної формули:

$$V_P = Q_{\Pi} \times K_{m.d.} \times K_{\delta} \times K_B \times K_k, \quad (11)$$

де V_P – реальний рівень продаж;

Q_{Π} – ринковий потенціал сегменту;

$K_{m.d.}$ - максимальна частка ринку, на яку може розраховувати фірма;

K_{δ} – коефіцієнт, який враховує дифузю інформації про товар;

K_B – коефіцієнт, який враховує ступінь готовності покупців щодо купівлі нового товару;

K_k – коефіцієнт, який враховує ресурсні можливості фірми.

Після визначення прогнозного рівня продаж нового товару на цільовому сегменті ринку, можна зробити прогноз рівня валового доходу фірми. Розрахунок прогнозного рівня валового доходу фірми від реалізації нового товару виконують за формулою:

$$ВД\Phi = V_{\Pi} \times P, \quad (12)$$

де $ВД\Phi$ – валовий дохід фірми, грн;

$V_{п}$ – обсяг продаж нового товару у прогнозованому варіанті, од.;
 P – ціна одиниці товару, грн.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведено аналіз різних методів організації інноваційної діяльності та зроблено оцінку ефективності кожного із них. Розглянуто методи прогнозування перспектив збуту нового товару з метою визначення обсягів його виробництва залежно від наявних ресурсів та виробничих потужностей.

Подальший розвиток запропонованих моделей може бути спрямований у бік їх практичного використання для конкретних випадків організації виробництва нового товару. Підсумовуючи вище зазначене, можна зробити наступні висновки та рекомендації.

1. Методика прогнозування попиту в кінцевому аспекті спрямована на розробку процесу управління програмою (або маркетинговою стратегією) створення нового продукту.
2. Прогнозування попиту є необхідним маркетинговим процесом для створення нового товару за умов обмеженої наявності ресурсів.
3. Для забезпечення реального рівня попиту на конкретний продукт виробнику рекомендується розраховувати реальний рівень обсягу виробництва за використанням формули (11).
4. Для забезпечення ефективного співвідношення між рівнем попиту та рівнем збуту рекомендується здійснювати балансовий моніторинг ринкової ситуації.

SUMMARY

Methodological approaches are offered to organization of innovative activity modern production systems in the conditions of continuation of economic transformations to Ukraine. The tendencies of development of methods are certain by innovative processes on state and unstate enterprises. Suggestions are developed from the marketing providing and realization of competitive terms of the rational use of existent resources.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонюк Л.Л., Поручник А.М., Савчук В.С. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: Монографія. – К.: КНЕУ, 2003.-394 с.
2. Краснокутська Н.В. Інноваційний менеджмент: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2003. – 504 с.
3. Пашута М.Т., Шкільник О.М. Інновації : Понятійно-термінологічний апарат, економічна сутність та шляхи стимулювання. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 118 с.
4. Управління потенціалом підприємства. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 362 с.
5. Цигилик І.І., Кропельницька С.О., Мозіль О.І., Ткачук І.Г. Економіка й організація інноваційної діяльності: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 128 с.

Надійшла до редакції 6 жовтня 2008 р.

ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДИХ УЧЕНИХ

УДК 338.314

*Конєва І.І., здобувач кафедри фінансів
Сумського національного аграрного університету*

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГО-ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ЕКОНОМІКИ

Визначено поняття фінансового механізму управління інноваційним розвитком економіки. Проаналізовано особливості фінансового механізму управління еколого-інноваційним розвитком економіки.

***Ключові слова:** фінансовий механізм, інноваційний розвиток, екологія, екологізація, екосистема.*

ВСТУП

На сьогоднішній день надзвичайно актуальним є дослідження всіх аспектів розвитку інноваційної діяльності в умовах ринкових відносин, особливо враховуючи збільшення деструктивного навантаження на екосистему. Еколого-інноваційний розвиток економіки може відбуватися виключно за умови, коли процеси, які його супроводжують, будуть відбуватись за умови досягнення головної мети – задоволенню потреб суспільства з мінімізацією негативних явищ на навколишнє середовище.

Для досягнення цілей еколого-інноваційного розвитку економіки, в силу притаманних йому внутрішніх особливостей, формування адекватних механізмів управління таким розвитком стає стратегічним завданням. Важливе значення при вивченні всього складного комплексу управління еколого-інноваційним розвитком економіки і фінансового механізму зокрема набуває правильного розуміння і використання наукової термінології і понятійного апарату. Вийти з економічної кризи можливо лише за умови реалізації державної політики. Спрямованої на розвиток інноваційної моделі економічного зростання.

Вивченням цих проблем займалися такі українські економісти-науковці як Ілляшенко С.М., Крупка М.І., Лайко П.А. та інші.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основним завданням дослідження є: теоретичні, методологічні та практичні підходи до формування фінансового механізму управління еколого-інноваційним розвитком економіки.

Метою статті є визначення самого поняття процесу загального управління економічним розвитком, тому що його практично не виділяють в окрему категорію, а часто асоціюють з поняттям державного регулювання економіки. А також комплексного дослідження особливостей фінансового механізму еколого-інноваційного розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Інноваційний спосіб економічного розвитку, необхідність управлінського забезпечення викликав до життя нове поняття – «управління інноваційним розвитком економіки», що не має на сьогодні достатньої чіткості визначення, інноваційного характеру, так і інституційну забезпеченість ринкового механізму такого розвитку». Більше того, наголошують на соціально спрямованому управлінні інноваційним розвитком, невід'ємним. Але, більшість економістів вважає, що процес еколого-інноваційного розвитку економіки, маючи системний характер, потребує комплексного управління на основі задоволення критеріїв і вимог закономірностей системного розвитку. Згідно системного підходу, логічна схема, через яку розкривається зазначений аспект такого управління, будується на взаємодії суб'єкту управління з керованою системою – об'єктом за допомогою відповідного механізму управління (рис. 1).

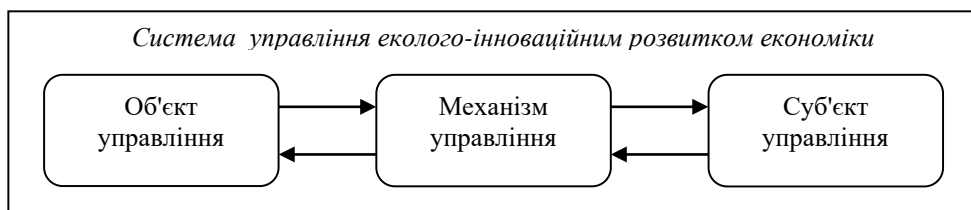

Рис. 1. Механізм управління в системі управління еколого-інноваційним розвитком економіки

Правомірність виокремлення фінансового механізму управління економікою, як самостійної категорії, ні в кого не викликає сумнівів, адже він реально існує і здійснює вплив на всі сторони суспільного буття. Особливо чітко такий вплив простежується в умовах ринкової економіки. Тому широкого характеру вітчизняні дослідження фінансового механізму управління в основному набули після переходу від адміністративно-командної економіки, де фінанси розглядалися в основному в аспекті державного фінансування розвитку економіки.

Суб'єктом управління, в даному випадку, є держава у вигляді всієї сукупності органів влади з їх функціями та завданнями, спрямованими на досягнення цілей еколого-інноваційного розвитку економіки. До об'єктів же відносяться: по-перше, всі ієрархічні рівні народного господарства від конкретного підприємства до макроекономічної системи, які функціонують у процесі еколого-інноваційного розвитку; по-друге, вся сукупність економічних відносин, явищ та процесів, що опосередковують такий розвиток. Взаємодія між суб'єктом та об'єктами управління здійснюється через встановлення цілей, засобів їх досягнення та контролю за результатами. Тобто мова йде про механізм управління.

Оскільки, від визначення основних цілей та засобів залежить ефективність всієї системи управління, то визначення певного механізму управління еколого-інноваційним розвитком, допоможе знайти шляхи його подальшого удосконалення.

Загальноживане визначення поняття фінансового механізму можна трактувати наступним чином – сукупність методів створення і використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різних потреб держави, суб'єктів господарювання і населення. В даному випадку фінансовий механізм виступає, насамперед, як система дій фінансових методів та важелів, направлених на управління фінансовими відносинами. Таким чином, фінансовий механізм, як економічна категорія, може розглядатися виключно в контексті управління економікою.

Виходячи з мети комплексного дослідження фінансового механізму еколого-інноваційного розвитку, виникає необхідність розгляду особливостей фінансового механізму також і в екологічному аспекті.

В даний час досліджені як загальні проблеми фінансового механізму, так і особливості його функціонування в різних галузях і сферах народного господарства, але все ще не склалося єдиної думки щодо ряду проблем загальнотеоретичного характеру про суть і функції фінансового механізму екологізації економіки. До специфіки фінансів природокористування відносять перш за все, вартісний характер опосередкованих ними відносин: утворення фондів; фінансове забезпечення екологічної політики; наявність фінансових показників санкцій, стимулів дії на процеси і явища. Саме ця думка дає можливість здійснювати пошук взаємозв'язків суспільства і природи на межі двох наук – фінансів і природокористування.

Існує визначення, що характеризує саме фінансовий механізм управління еколого-інноваційним розвитком економіки як систему дій фінансових методів та важелів на основі відповідного правового, інформаційного та нормативного забезпечення, направлених на найбільш ефективний розвиток еколого-інноваційного потенціалу

шляхом оптимального перерозподілу ресурсної складової такого потенціалу. При цьому, поняття фінансових методів та важелів застосовуються у їх загальнозживаному розумінні.

Фінансові методи – це способи впливу фінансових відносин на економічні процеси. Усі фінансові методи ми розділяємо на методи забезпечення еколого-інноваційного розвитку, що відображають способи забезпечення відповідних процесів необхідними фінансовими ресурсами, та методи регулювання інноваційного розвитку – способи цілеспрямованого впливу на хід таких процесів.

До методів фінансового забезпечення відносимо бюджетне фінансування наукових досліджень екологічного спрямування, кредитування впровадження екологічних інновацій у виробництво, інвестування та самофінансування реалізації екологічних інновацій. До методів регулювання – планування (в тому числі і програмування) процесів еколого-інноваційного розвитку, оподаткування виробництв з метою стимулювання реалізації екологічних інновацій, відповідне кредитне регулювання та екологічне страхування.

Фінансові важелі – це інструменти, що застосовується при використанні певного фінансового методу. В даному випадку розмежуємо бюджетні, податкові та кредитні важелі, а також виділяємо прибуток, як головний мотиваційний важіль стимулювання та інструмент оцінки реалізації еколого-інноваційного розвитку.

До основних бюджетних інструментів управління еколого-інноваційним розвитком відносимо бюджетні асигнування на еколого-інноваційні цілі, дотації суб'єктам, що займаються екологічно-орієнтованою інноваційною діяльністю. До податкових – податки та збори, в тому числі екологічного характеру, інноваційні та екологічні податкові пільги, штрафи та пені за порушення екологічного законодавства. До кредитних – кредити на еколого-інноваційні цілі, відсотки за даними кредитами, кредитне забезпечення та гарантії повернення кредитів на еколого-інноваційні цілі.

Як об'єкт фінансового управління, еколого-інноваційний розвиток економіки має подвійний характер, який визначається двоякістю самих інновацій і виражається в двох фазах інноваційного процесу, які переходять одна в одну. Не відступаючи від даної системної вимоги, в цілях формування адекватного фінансового механізму інноваційного розвитку в єдиному горизонтальному інноваційному процесі виділяємо прорив і дифузю, оскільки тут абсолютно різні взаємодії фінансів і інновацій.

В даний час досліджені як загальні проблеми фінансового механізму, так і особливості його функціонування в різних галузях і сферах народного господарства, але все ще не склалося єдиної думки щодо ряду проблем загальнотеоретичного характеру про суть і функції фінансового механізму екологізації економіки. До специфіки фінансів

природокористування відносять перш за все, вартісній характер опосередкованих ними відносин: утворення фондів; фінансове забезпечення екологічної політики; наявність фінансових показників санкцій, стимулів дії на процеси і явища. Саме ця думка дає можливість здійснювати пошук взаємозв'язків суспільства і природи на межі двох наук – фінансів і природокористування.

Для задоволення зростаючих потреб населення потрібно терміново вносити радикальні корективи до методів споживання і виробництва. Тому першочерговим завданням є швидше не чисто екологічні заходи, а повна трансформація економічної системи у напрямку задоволення зростаючих потреб без втрат для екології. Причому така трансформація повинна здійснюватися за допомогою ендогенних, внутрішньо властивих економічній системі механізмів, які одночасно не суперечать законам розвитку природи .

Єдино можливий спосіб вирішення такої задачі – це екологічно орієнтований інноваційний розвиток економіки, який опосередковується поступовою зміною технологічних укладів на макрорівні економічної системи та конкретних технологій виробництва на мікрорівні, а результатом якого є ріст ефективності еколого-економічної системи без додаткового залучення ресурсів. Таке твердження пояснюється наступним чином.

По-перше, можна сміливо стверджувати, що науково-технічний прогрес здатний пом'якшити вплив економічної діяльності людини на навколишнє середовище. Еколого-економічний розвиток на основі інновацій здатний, в деякій мірі, примирити зростаючі потреби з обмеженими природними ресурсами, з одного боку, за допомогою нових ресурсозберігаючих і природоохоронних технологій, з іншого – через формування нового екологічно орієнтованого попиту – нових потреб.

Так, багато зарубіжних дослідників, при вирішенні питання взаємодії довгострокового економічного розвитку і якості навколишнього середовища, технологічний прогрес вводять у виробничу функцію у вигляді ендогенної змінної разом з тією ж якістю навколишнього середовища. Це передбачає взаємозамінюваність даних змінних – чим більше технологічний прогрес, тим менше екологічних витрат, в тому або іншому вигляді, необхідно для досягнення бажаного рівня економічного розвитку.

По-друге, інноваційний процес – це єдиний у своєму роді процес, що об'єднує науку, техніку, підприємництво та управління. Науково-технічний прогрес, будучи невід'ємною частиною соціального прогресу унаслідок впливу практично на всі сторони життя суспільства, – це спосіб життя і діяльності інноваційного типу розвитку суспільства. Основа останнього – це безперервний процес пошуку, підготовки і реалізації інновацій, що дозволяють цілеспрямовано одночасно трансформувати і розвивати економіку.

Отже, інноваційний розвиток в достатній мірі відповідає вимогам якісних змін в характері функціонування сучасної економічної системи як в національному, так і в глобальному масштабі. Забезпечення розвитку економіки на основі екологічно орієнтованого інноваційного виробництва повинно стати вирішальним кроком у напрямку формування стратегії екологічно стійкого економічного розвитку. Але тут існує ряд проблем, які об'єктивно виникають з суті еколого-інноваційного розвитку економіки і виступають у відомому сенсі її вузловими пунктами.

ВИСНОВКИ

Екологічно стійкий розвиток економіки може відбуватися виключно на умові випереджаючої реалізації природно-ресурсної та інноваційної складових економічного потенціалу, де інновації забезпечують (і є відображенням) більш ефективного використання обмежених економічних ресурсів, зокрема, природних.

Інновації у всіх своїх проявах сприяють прискоренню переходу до стійких моделей економічного розвитку, що результується в скороченні витрат природних ресурсів та зменшенні забруднення довкілля.

Еколого-інноваційним розвитком економіки можна назвати такий тип економічного розвитку, що вирішує наявну суперечність такого розвитку з існуючими екологічними обмеженнями. Еколого-інноваційний розвиток економіки розуміється як процес розвитку еколого-інноваційного потенціалу економіки – забезпечення максимально можливого приросту економічного потенціалу за рахунок ефективного використання його ресурсної складової.

Економіка України характеризується багатоукладністю, в результаті чого завдаються збитки екологічній системі у вигляді все більш зростаючого обсягу вилучення природних ресурсів та забруднення навколишнього середовища. Крім розглянутих суто екологічних деструктивних наслідків, технологічна багатоукладність приводить і до перевитрат всіх економічних ресурсів, що негативно впливає на ефективність розвитку такої економіки.

Пріоритетному розвитку еколого-інноваційного потенціалу економіки перешкоджає нерозвиненість та неадекватність інституційного середовища, що свідчить про нагальну необхідність удосконалення фінансового управління таким розвитком.

Правомірне виокремлення фінансового механізму управління еколого-інноваційним розвитком економіки – системи дії фінансових методів та важелів на основі відповідного правового, інформаційного та нормативного забезпечення, направлених на найбільш ефективний розвиток еколого-інноваційного потенціалу шляхом оптимального перерозподілу ресурсної складової такого потенціалу.

Удосконалення фінансового механізму управління еколого-інноваційним розвитком передбачає забезпечення динамічної адаптивності такого механізму до особливостей об'єкту управління. Головні напрямки такого удосконалення: пошук і цілеспрямоване стимулювання пріоритетних напрямків економічного розвитку; здійснення фінансової підтримки довгострокових інвестицій в новітні, більш екологічні технології; формування податкової політики з урахуванням еколого-інноваційного характеру розвитку; відповідна реформа кредитної сфери; фінансове забезпечення розповсюдження еколого-інноваційних технологій.

Еколого-інноваційним розвитком економіки можна назвати такий тип економічного розвитку, що вирішує наявну суперечність такого розвитку з існуючими екологічними обмеженнями. Еколого-інноваційний розвиток економіки розуміється як процес розвитку еколого-інноваційного потенціалу економіки – забезпечення максимально можливого приросту економічного потенціалу за рахунок ефективного використання його ресурсної складової.

Правомірне виокремлення фінансового механізму управління еколого-інноваційним розвитком економіки – системи дії фінансових методів та важелів на основі відповідного правового, інформаційного та нормативного забезпечення, направлених на найбільш ефективний розвиток еколого-інноваційного потенціалу шляхом оптимального перерозподілу ресурсної складової такого потенціалу.

SUMMARY

In this article defines precisely the financial mechanism concept. The financial mechanism of management of the ecologic and innovative development of economy is clarified.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ілляшенко С.М. Формування ринку екологічних інновацій: економічні основи управління: [монографія] / С.М. Ілляшенко, О.В. Прокопенко; [за ред. д.е.н. С.М.Ілляшенка]. – Суми: ВТО “Університетська книга”, 2002. – 250 с.
2. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України / Крупка М.І.– Львів: Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 608 с.
3. Закон України "Про інноваційну діяльність" від 4.07.02 № 40-IV // Відомості Верховної Ради, 2002, № 36.
4. Лайко П.А. Удосконалення інноваційної діяльності в АПК – вимоги часу// Економіка АПК – 2007. – №12. – С. 85-90.

Надійшла до редакції 3 листопада 2008 р.

УДК 339.564.001.57

*Сорокун С.С., асистент кафедри менеджменту
Білоцерківський державний аграрний університет*

ЕТАПИ ПРОВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНІЙ СФЕРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ЗА ДОПОМОГОЮ ПОКАЗНИКА ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Виокремлені етапи оцінки зовнішньоекономічних відносин в аграрній сфері економіки України. Запропонована більш удосконалена методика економетричної моделі для оцінки експортного потенціалу та математична модель впливу різноманітних факторів на експортний потенціал.

***Ключові слова:** глобалізація, експорт, імпорт, експортний потенціал, багатофакторна регресійна модель, динамічні ряди, математичне сподівання, лінійна регресія, інтервал довіри.*

ВСТУП

Ключове завдання зовнішньоекономічної стратегії України – забезпечення відповідно до світових стандартів та критеріїв оптимальних параметрів відкритості української економіки, дотримання яких сприятиме економічній безпеці держави, забезпечуватиме тісніше поєднання внутрішньої та зовнішньої політики.

Важливу роль в реалізації зовнішньої політики України відіграє аграрна сфера економіки, яка має досить високий експортний потенціал та суттєвий вплив на зовнішньоекономічні відносини. Тому в процесі глобалізації суспільства та економічних зв'язків проблема визначення оптимального експорту та імпорту стає все більш актуальною. Починаючи з праць А. Сміта та закінчуючи дослідженнями сучасних економістів поняття експорту постійно аналізується, доповнюється та уточнюється.

Дану проблему досліджує багато вітчизняних вчених економістів, таких як І.В. Багров, І.В. Бураковський, В.І. Губенко, Ю.Г. Козак, І.Г. Лукьяненко, П.Т. Саблук та інші. Проте, у зв'язку з її багатогранністю велика кількість аспектів недостатньо висвітлена і потребує подальшого дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Виокремити етапи оцінки зовнішньоекономічних відносин в аграрній сфері економіки України. Розробити методика економетричної моделі для оцінки експортного потенціалу та математичну модель впливу різноманітних факторів на експортний потенціал.

Метою дослідження є визначення етапів оцінки економіки України за допомогою показника експортного потенціалу, а також визначення впливу факторів моделі на величину експорту продукції.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Експортний потенціал – потенційна спроможність і можливість країни експортувати наявні та нарощувати експорт нових виробів, ресурсів і послуг [1, с. 491].

З точки зору практики можна стверджувати, що експортний потенціал – це різниця між виробленим і спожитим товаром чи продукцією, тобто – це надлишок, що залишається в країні і який потенційно може бути експортований в інші країни. Його можна визначити за окремим видом продукції, галузі і країни в цілому.

Рівень використаного експортного потенціалу можна визначити за допомогою показника експортного потенціалу (P_{en}): відношення фактично експортованого товару чи послуги у грошовому виразі до експортного потенціалу цього товару чи послуги:

$$P_{en} = \frac{E}{E_n} * 100\% \quad (1.1)$$

де P_{en} – показник експортного потенціалу;

E – фактично експортованого товару чи послуги за звітний період у грошовому виразі;

E_n – експортний потенціал у грошовому виразі.

$$E_n = B - C \quad (1.2)$$

B – загальне виробництво;

C – загальне споживання.

Отже, узагальнений показник експортного потенціалу можна виразити рівнянням:

$$P_{en} = \frac{E}{B - C} * 100\% \quad (1.3)$$

Наступним етапом дослідження є визначення факторів, що впливають на експортний потенціал і що заважає країні повністю його реалізувати. Для цього ми будемо економічну модель експортного потенціалу.

Так як експортний потенціалі залежить не від одного, а від низки факторів, то для його математичного вираження та аналізу доцільно використовувати багатофакторну регресійну модель [4, с. 176-178].

Процес побудови багатофакторної регресійної моделі досить громіздкий і складається з багатьох етапів. Серед них можна виділити такі:

1. Вибір та аналіз усіх можливих факторів, які впливають на експортний потенціал.
2. Вимір та аналіз встановлених факторів.

3. Математико-статистичний аналіз факторів.
4. Вибір методу та побудова регресійної багатофакторної моделі.
5. Оцінка невідомих параметрів регресійної моделі.
6. Перевірка моделі на адекватність.
7. Розрахунок основних характеристик та побудова інтервалів довіри.
8. Аналіз отриманих результатів та висновки.

Розглянемо детально кожний з етапів побудови та аналізу багатофакторної регресійної моделі.

Перший етап складається з вибору всіх можливих факторів, які впливають на експортний потенціал. На цьому етапі дослідник повинен глибоко зрозуміти як відбудеться економічний процес, розглянути його з макроекономічних та мікроекономічних позицій; виявити якомога більше факторів, які в конкретному випадку можуть справити суттєвий або несуттєвий вплив на його зміну. На цьому етапі можуть знадобитися поради практиків, які працюють у галузі або на фірмі, що вивчається тощо. Після того, як множина всіх факторів окреслена, переходять до другого етапу – кількісного аналізу відібраних факторів.

На цьому етапі дослідник повинен оцінити можливість кількісного вираження відібраних факторів, провести вимірювання або зібрати статистику для кількісних факторів; підібрати або розробити базову шкалу оцінок для кількісних факторів; підібрати або розробити базову шкалу оцінок для якісних даних. Якщо деякі фактори неможливо кількісно виразити (наприклад імідж продукції), їх треба вилучити з подальшого розгляду. З подальшого розгляду вилучаються також фактори, з яких відсутня достовірна інформація.

Після того, як усі фактори проаналізовано, подано у кількісному вигляді, тобто у вигляді динамічних або варіаційних рядів, переходять до третього етапу математико-статистичного аналізу.

Етап математико-статистичного аналізу є найважливішим підготовчим етапом для побудови регресійної багатофакторної моделі. Це заключний етап формування необхідної інформаційної бази.

При наявності у динамічних рядах недостатньої інформації саме на цьому етапі за допомогою спеціальних методів проводиться її відтворення, перевірка основних припущень класичного регресійного аналізу, здійснюється найважливіша процедура багатофакторного аналізу – перевірка факторів на мультиколінеарність. Для цього спочатку будується матриця коефіцієнтів парної кореляції, яка є симетричною.

Далі аналізуються коефіцієнти парної кореляції між факторами. Якщо значення деяких з них наближається до 1, це вказує на щільний зв'язок між ними, або на мультиколінеарність. Тоді один з факторів необхідно залишити, а інший вилучити із подальшого розгляду. Який саме фактор слід вилучити залежатиме від конкретної ситуації.

Найчастіше залишають той фактор, який з економічної точки зору більш вагомий для аналізу на залежну змінну. Можна також залишити фактор, який має більший коефіцієнт кореляції із залежною змінною (y). Такий аналіз проводиться для кожної пари залежних між собою факторів. Результатом етапу математико-статистичного аналізу є знаходження множини регресійної моделі.

Метод побудови регресійної багатофакторної моделі неможливо відокремити від самої моделі, вони найтіснішим чином пов'язані між собою. Іншими словами, саме обраний метод впливає на остаточний вигляд регресійної моделі [2, с. 57].

Узагальнена багатофакторна лінійна регресійна модель може бути записана у такому вигляді:

$$y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_p X_p + \varepsilon \quad (1.4)$$

де y – залежна змінна;

x_1, x_2, \dots, x_p – незалежні змінні (або фактори);

$\beta_0, \beta_1, \beta_2, \dots, \beta_p$ – параметри моделі (константи), які потрібно оцінити;

ε – неспостережувана випадкова величина [4, с. 750].

Узагальнена регресійна модель – це модель, яка дійсна для всієї генеральної сукупності. Невідомі параметри узагальненої моделі є константами, а випадкова величина – не спостережувана, і можна зробити тільки припущення відповідно до закону її розподілу. На відміну від узагальненої регресійної моделі, вибіркова модель будується для певної вибірки; невідомі параметри вибіркової моделі є випадковими величинами, математичне сподівання яких дорівнює параметрам узагальненої моделі (випадок класичної лінійної регресії), випадкові величини (помилки) можна оцінити, виходячи з вибірових даних.

$$y = b_0 + b_1 X_1 + b_2 X_2 + \dots + b_p X_p + \varepsilon \quad (1.5)$$

де y – залежна змінна;

x_1, x_2, \dots, x_p – незалежні змінні (або фактори);

$b_0, b_1, b_2, \dots, b_p$ – оцінки невідомих параметрів узагальненої моделі;

ε – випадкова величина (похибка).

Лінійною регресійною моделлю називається модель, яка є лінійною за своїми параметрами.

За введеними нами позначеннями, багатофакторна лінійна регресійна модель має p незалежних змінних, або факторів, які впливають на загальну змінну y , та $(p+1)$ невідомих параметрів, які потрібно оцінити.

Оцінка невідомих параметрів $\beta_0, \beta_1, \beta_2, \dots, \beta_p$ здійснюється у лінійних регресійних моделях за методом найменших квадратів.

Після того, як параметри знайдено, проводиться перевірка моделей на адекватність за допомогою F-критерію Фішера, а також перевірка значимості знайдених параметрів за t-критерієм Ст'юдента.

Якщо модель неадекватна, то необхідно повернутися до етапу побудови моделі і, можливо, від лінійної моделі перейти до нелінійної, або ввести додаткові фактори.

Якщо модель адекватна, то можемо працювати далі: робити прогнозування, вивчати вплив окремих факторів на залежний показник, будувати інтервали довіри, аналізувати та інтерпретувати отримані результати.

Параметри $\beta_0, \beta_1, \beta_2 \dots \beta_p$ ще називають частковими коефіцієнтами регресії. Кожний з них вимірює вплив відповідної змінної за умовами, що всі інші залишаються без змін, тобто є константами.

Економічного змісту показник абсолютного експортного потенціалу набуває лише тоді, коли він знаходиться в проміжку від 0 до 1 (табл. 1).

Таблиця 1

**Розрахунок показника абсолютного експортного потенціалу
продукції підприємств зернового підкомплексу аграрного сектору
України за 1994-2006 рр., тис. тонн**

Роки	S_t (загальна пропозиція товару)	Q_D (загальне споживання)	ΔT – баланс зовнішньої торгівлі за звітний період	P_{en} – показник абсолютного експортного потенціалу
1994	21457,00	15557,00	-100,00	-0,01695
1995	22273,00	15413,00	1160,00	0,169096
1996	19250,00	15515,00	1235,00	0,330656
1997	20904,00	15643,00	1261,00	0,239688
1998	18937,00	12419,00	4618,00	0,7085
1999	15485,00	12186,00	1499,00	0,45438
2000	11997,00	12155,00	-608,00	3,848101
2001	21799,00	13444,00	5394,00	0,645601
2002	23517,00	14500,00	5759,00	0,638682
2003	6858,00	9011,00	-3284,00	1,525314
2004	17660,00	11850,00	4320,00	0,74355
2005	19886,00	10750,00	6471,00	0,7083
2006	15954,00	10850,00	2790,00	0,54663

Джерело: власні розрахунки автора на основі даних держкомстату.

Коли він мінусовий або більше одиниці, то це означає, що мав місце імпорт продукції, а відповідно продовольча безпека могла бути забезпечена лише за рахунок зовнішнього імпорту продукції. Отже, у 1994, 2000 і в 2003 роках рівень виробництва був нижчий за рівень споживання продукції, що в свою чергу призводило до високих цін на дану продукцію, і часткову втрату продовольчої безпеки країни.

Існують певні градації у проміжку показника від 0 до 1. Цей проміжок характеризує баланс між рівнем експорту і зберігання продукції. Таким чином, чим ближче показник до 1, тим більше

залишку продукції експортовано і, відповідно, чим ближче до 0, тим більше її було залишено на подальше зберігання, і ця продукція в наступному періоді є складовою частиною загальної пропозиції товару на ринку. Коливання показника від 0 до 1 пояснюється співвідношення світової і внутрішньої ціни на продукцію. Чим більша різниця між ними тим більший стимул для виробників продавати продукцію за кордон, і, навпаки, чим менша різниця між ними, тим більше продукції залишається на зберігання. Отже, світова кон'юнктура через рівень світової ціни опосередковано впливає як на внутрішню ціну, так і на рівень експорту та зберігання.

ВИСНОВКИ

1. Результати проведеного дослідження показали можливість і доцільність використання економетричної моделі для оцінки експортного потенціалу.
2. Використання запропонованої економетричної моделі дозволяє оцінити вплив кожного фактора та спрогнозувати їх вплив на реалізацію експортного потенціалу окремого виду продукції, галузі і країни в цілому.

SUMMARY

This article tells us about conception of export potential and its index, also it shows up the principles how to build its econometric model and how to estimate factors and their influence in the model.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1. /Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та інші. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
2. Губенко В.І. Механізм зовнішньоекономічної діяльності АПК: процеси, тенденції та розвиток. – Біла Церква, 2002. – 262 с.
3. Кругман П.Р., Обстфельд М. Международная экономика. Теория и политика: Учебник для вузов /Пер. С англ. Под. ред. В.П. Колесникова, М.В. Кулакова. – М.: Экономический факультет МГУ, ЮНИТИ, 1997. – 799 с.
4. Лук'яненко І.Г., Краснікова Л.І. Економетрика: Підручник. – К.: Знання, КОО, 1998. – 494 с.

Надійшла до редакції 24 вересня 2008 р.

УДК 311.3:336

*Дернова І.А., аспірант
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана*

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ОБМІННИХ КУРСІВ ГРИВНІ

Проаналізовано динаміку обмінного курсу гривні відносно долара США, євро та російського рубля. Визначено загальну тенденцію розвитку. Внесено пропозиції щодо стабілізації обмінного курсу гривні.

Ключові слова: валютний курс, динаміка, валютні резерви, графічний аналіз, девальвація, ревальвація, експорт, імпорт, глобалізація, валютний коридор, паритет, ВВП.

ВСТУП

Валютний курс – дієвий інструмент, котрий використовується для досягнення як зовнішньої так і внутрішньої рівноваги країни. Постійно відбувається зростання ролі показника валютного курсу при вирішенні багатьох проблем розвитку національної економіки та поступове входження на міжнародні валютні ринки. В процесі реалізації валютно-курсової політики важливо знати та об'єктивно оцінювати динаміку обмінного курсу національної валюти та курсові коливання.

В умовах ринкових перетворень та все більш посиленого впливу світової економіки на валютний ринок України зростає значення валютного курсу гривні як важливого показника економічного розвитку країни, дієвого інструменту здійснення валютної політики Центральним банком та характеристикою стану валютного ринку. Для досягнення економічної та фінансової стабілізації необхідно, в першу чергу, забезпечити стабільність національної грошової одиниці. Це завдання покладається на Центральний банк, роль якого на валютному ринку є визначальною.

Сучасний етап розвитку світового валютного ринку характеризується високим рівнем інтернаціоналізації та глобалізації, що в свою чергу, створює передумови значного впливу як для ендогенних, так і екзогенних факторів. Особливо це стосується кризових ситуацій в економіці: саме на такому етапі розвитку валютний курс гостро реагує на прояв нестабільності в будь-якому секторі національної економіки та економіки країн – торговельних партнерів.

Протягом останніх років все більше уваги як зарубіжні так і вітчизняні науковці приділяють проблемам формування валютного курсу, досліджують тенденції у динаміці курсу національної валюти. Вивченню процесів курсоутворення присвячені роботи Н. Черкас,

Н. Горшкової, О. Береславської, О. Владимир, Т. Бакуменко, А. Єріної та ін. Теоретичні та практичні аспекти прогнозування динаміки національної грошової одиниці висвітлено в роботах Т. Вахненко, І. Крюкової, А.Федосєєва, А. Філіпенко, Е. Наймана, Є. Павлюка, С. Суворова.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є виявлення загальних тенденцій розвитку та аналіз динаміки курсу національної валюти щодо долара США, євро та російського рубля. Інформаційною базою виступають щомісячні середньозважені курси гривні за безготівковими операціями банків України за 2002-2008 рр.

Основними завданнями даного дослідження є: проаналізувати динаміку обмінного курсу гривні відносно долара США, євро та російського рубля; визначити загальну тенденцію розвитку; внести пропозиції щодо стабілізації обмінного курсу гривні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Графічний аналіз динаміки обмінного курсу гривні відносно долара США за останні роки (рис.1) дає можливість виділити чотири періоди, які характеризуються різними темпами зміни курсових коливань.

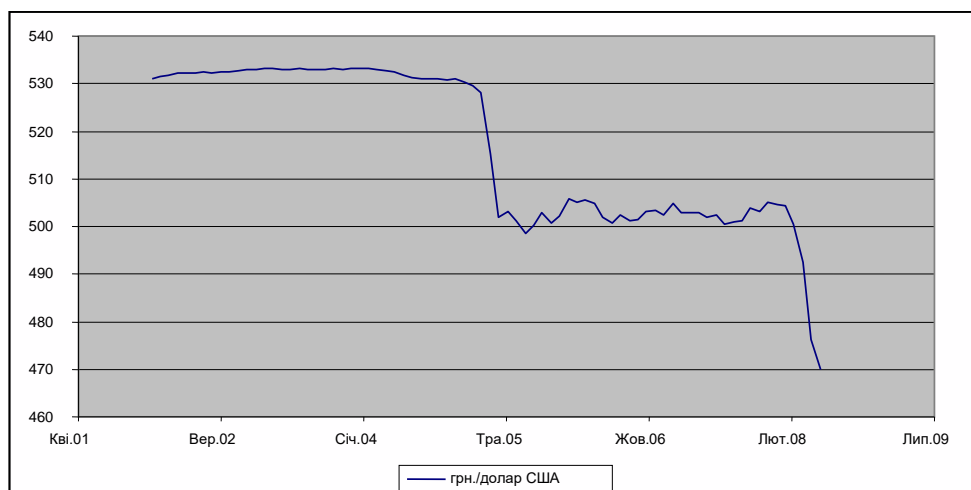

Рис. 1. Динаміка середньомісячних курсів грн/дол. США

Перший період – з січня 2002 р. до грудня 2004 р. На цьому етапі підтримується стабільність обмінного курсу гривні відносно долара США. Така ситуація зумовлена декількома чинниками:

- запровадженням з 2000 року режиму керованого плаваючого валютного курсу замість валютного коридору;

- позитивними зрушеннями загального стану вітчизняної економіки, що дозволило значно збільшити обсяги прибутків підприємствами від фінансово господарської діяльності як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках. Спостерігалось зростання ВВП, показник росту якого на кінець періоду досяг максимального значення – 12,4%;
- до кінця 2004 року Україна суттєво збільшувала обсяги експорту і підтримувала позитивне сальдо платіжного балансу (табл. 1). Починаючи з кінця 2002 року щорічне збільшення обсягів експорту перевищувало 25%. Слід зазначити, що цим національна економіка завдячує збільшенню обсягів експорту машинобудівної та хімічної галузей. За таких умов істотно зросли валютні надходження на валютний ринок країни. Національний банк мав змогу поповнити свої валютні резерви, скуповуючи надлишок валюти, та зменшити обсяг зовнішнього боргу. Йому вдалося вирішити стратегічне завдання – втримати внутрішню і зовнішню стабільність національної валюти;
- як зазначає Горшкова Н., серед ключових факторів слід виділити також «підвищення продуктивності праці в експортоорієнтованих видах промислової діяльності та випереджаюче зростання цін на провідні товари українського експорту порівняно із збільшенням цін на імпортні енергоносії» [1, ст. 62];
- з кожним роком набувало все важливішого значення зростання внутрішнього попиту що стало наслідком збільшення обсягів кредитування приватного сектору.

Як видно з таблиці 1, темпи зміни експорту наростали з 2002 року і на кінець 2004 року досягли максимального значення – 42,61%. Чого не можна сказати відносно обсягів імпорту.

Таблиця 1

Динаміка показників зовнішньої торгівлі та прямих іноземних інвестицій протягом 2001-2008* років

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008*
Експорт товарів та послуг, млн. дол. США	23351	28953	41291	44378	50239	64001	41132
Темп зміни експорту, %	10,74	23,99	42,61	7,48	13,21	27,39	28,54
Імпорт товарів та послуг, млн. дол. США	21494	27665	36313	43707	53307	71877	49068
Темп зміни імпорту, %	4,99	28,71	31,26	20,36	21,96	34,84	36,53
Сальдо зовнішньої торгівлі, млн. дол. США	1857	1288	4873	671	-3068	-7876	-7936
Прямі іноземні інвестиції (нетто), млн. дол. США	698	1411	1711	7533	5737	9218	5521
Темп зміни, %	-9,20	102,14	21,26	340,27	-23,87	60,68	19,79

* I півріччя 2008 року.

Уже не один рік поспіль експерти характеризують економіку України як експортозалежну. Це несе великі ризики для держави у разі скорочення темпів експорту. Так як економіка України залежить від кон'юнктури світового ринку, то зміна тенденцій на ньому може призвести не лише до зниження темпів економічного зростання, а й до розвитку кризових ситуацій, які негативно позначаються і на валютному ринку [2, ст. 68].

Для аналізу економічної ситуації важливо розглянути показники доларизації країни (рис. 2). Україна належить до країн з неофіційною помірною доларизацією. Стабілізація гривні певний час сприяла скороченню доларизації: внутрішні платежі поступово були переведені в національну валюту.

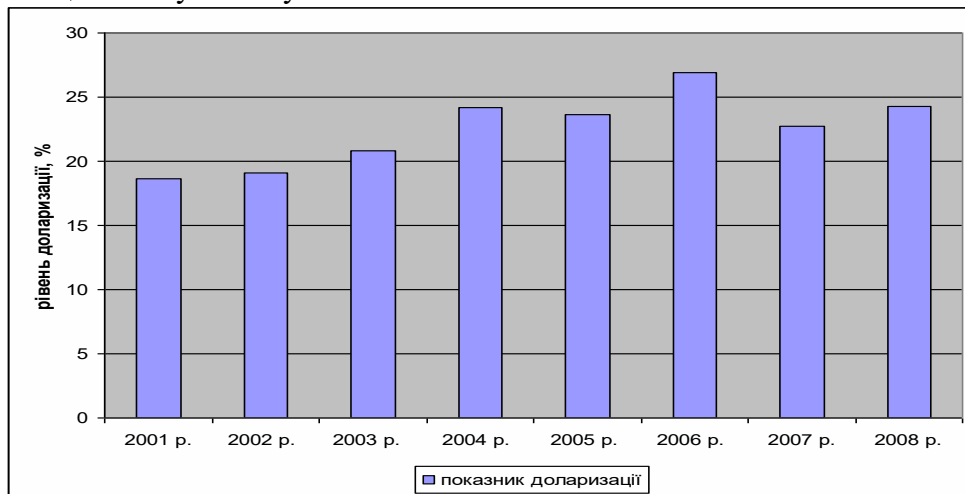

Рис. 2. Динаміка доларизації економіки України у 2001-2008 рр. (I півріччя)

Однак, незважаючи на позитивні економічні зрушення, виникає суттєвий інфляційний тиск. Саме цей період характеризується істотною зворотною залежністю між знеціненням реального ефективного обмінного курсу та сальдо поточного рахунку платіжного балансу [3, ст. 9].

Другий період – з січня 2005 р. до серпня 2005 р. характеризується зміцненням національної грошової одиниці. Після тривалої стабілізації обмінного курсу, досить стрімка ревальвація гривні викликала неоднозначну реакцію науковців. Цей період, порівняно з першим, був незначний за часом, але дозволив дещо загальмувати інфляційні процеси (табл. 2). Відбулися значні зміни в валютній сфері, а саме, лібералізація ринку та ревальвація курсу гривні. У квітні 2005 р. гривня зміцніла на 4,4%. Ревальвація гривні в цей період мала об'єктивне підґрунтя, оскільки кінець 2004 р. та початок 2005 р. охарактеризувався великим припливом капіталу в Україну та зростанням обсягів портфельних інвестицій.

Таблиця 2
Темпи зміни курсу гривні до долара США та індекс споживчих цін
протягом 2002-2008* років

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008*
Курс гривні до дол. США (на кінець періоду)	532,95	533,17	530,91	502,2	502,53	505,05	462,25
Темпи девальвації (+), ревальвації (-), %	0,34	0,04	-0,42	-5,41	0,07	0,50	-8,47
Індекс споживчих цін, %	99,4	108,2	112,3	110,3	111,6	116,6	115,5

* I півріччя 2008 року.

Третій період – з вересня 2005 р. до грудня 2007 р. На цьому етапі динаміка обмінного курсу гривні відносно долара США відзначається нестабільністю та відносно великими коливаннями. Валютно-курсова політика в цей час характеризується заходами, що спрямовані на підтримку стабільності гривні та зменшення девальваційного тиску. Різко скоротилися також обсяги надходжень іноземної валюти від експортних операцій, оскільки погіршення кон'юнктури на зовнішніх ринках металопродукції призвели до скорочення темпів експорту. До 2005 року стабільність та відносно значна ревальвація обмінного курсу гривні, позитивна динаміка ВВП дозволяли дещо знижувати рівень доларизації в країні, але вже у 2006 році цей показник набув значення 26,9%. Зростання рівня доларизації можна пояснити ростом інфляції та збільшенням недовіри до національної валюти. З цього приводу досить цікавим є факт збігу темпів росту доларизації та темпів росту ринку нерухомості: у 2002 році з використанням коштів, узятих у кредит, було придбано, за оцінками фахівців, близько 10% усіх квартир, то у 2006 році – 50-60%. В цей період річна відсоткова ставка була істотно менша за річний темп подорожчання житла, тобто в такій ситуації доцільніше взяти кредит, аніж намагатися відкласти гроші, навіть використовуючи банківський депозит.

Четвертий період – з січня 2008 р. до червня 2008 р. характеризується подорожчанням гривні щодо долара США. Ревальваційну тенденцію було підсилено зміцненням офіційного курсу гривні та зростанням попиту на національну валюту. На початку 2007 року відбулось суттєве уповільнення темпів інфляції (протягом січня-травня середньомісячний темп становив лише 0,4%), що було обумовлено, зокрема, насиченням продовольчого ринку. Проте, починаючи з червня темпи інфляції різко прискорились і обмежила подальше здороження гривні. Незважаючи на тенденцію погіршення торговельного балансу, на валютному ринку спостерігалось перевищення пропозиції над попитом. Це дозволило збільшити золотовалютні резерви (рис. 3). Вони на кінець періоду сягнули позначки 35,5 млрд дол. У відповідності до світового макроекономічного

стандарту, достатніми вважаються обсяги валютних резервів, які можуть покрити три місяці фінансування майбутнього імпорту. В Україні цей показник перевищив 4 місяці. Отже, Україна має досить великий ресурс у вигляді валютних резервів і може використати їх для укріплення обмінного курсу гривні.

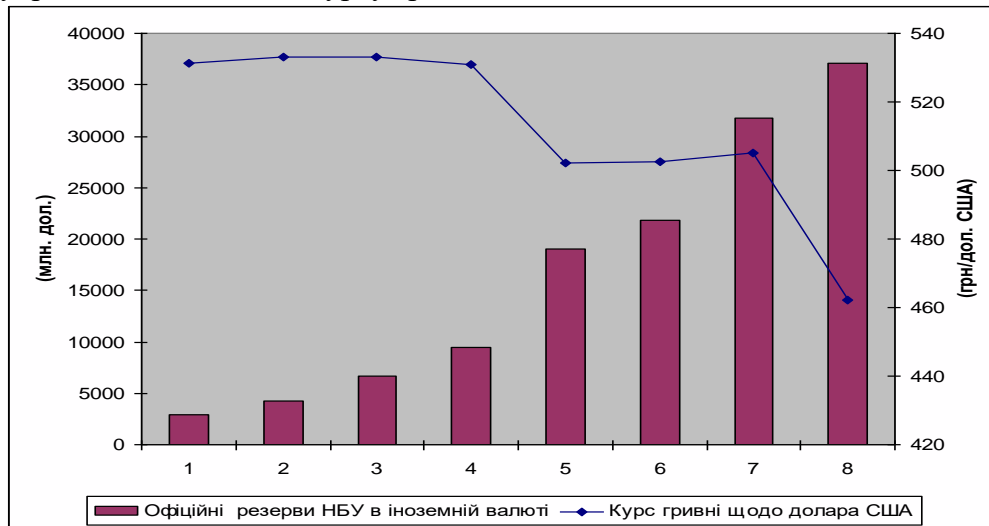

Рис 3. Динаміка валютних резервів НБУ і курсу гривні щодо долара США

В цілому обмінний курс гривні за період з червня 2005 по липень 2008 року девальвував на 4%.

З серпня 2008 року почалося формування нового тренду. Початок п'ятого періоду відзначається різким погіршенням політико-економічної ситуації в країні, впливом складних екзогенних факторів та, як наслідок, різкою девальвацією гривні. Національна валюта втратила всі завойовані до цього часу позиції. У серпні-вересні вперше, починаючи з жовтня 2002 року, спостерігається скорочення обсягів виробництва промислової продукції до відповідного місяця попереднього року. Найбільше падіння демонструють експортоорієнтовані галузі.

З одного боку зниження валютного курсу зумовлює ріст експорту та зниження імпорту, з іншого – «за різними експертними оцінками реальний курс гривні щодо долара США значно недооцінений..... за паритетом купівельної спроможності недооцінка становить понад 70%» [3, ст. 12].

Різко зросли обсяги доларизації економіки, що для України є досить негативним явищем, побороти яке буде досить складно. Вирішити проблему доларизації заборонними методами неможливо. Всі інші важелі впливу (розвиток фондового ринку, довгострокова стабільність національної валюти, відсутність політичних криз, зростання доходності) на сучасному етапі не задіяні в достатній мірі.

Євро є відносно новою валютою на ринку України і характеризується суттєвою варіаційністю курсу щодо гривні – невеликі проміжки зростання чергуються з інтервалами падіння. Графічний аналіз дозволяє виявити загальну тенденцію до здешевлення гривні відносно євро (рис. 4).

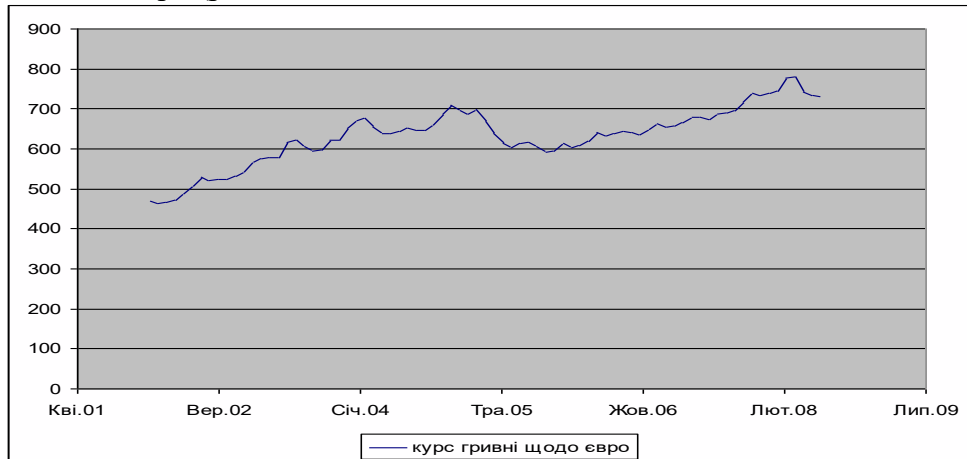

Рис. 4. Динаміка середньомісячних курсів грн/євро

Навіть в періоди, коли гривня ревальвувала стосовно долара США, стосовно євро вона подорожчала не значно (березень-липень 2005 р.) і вже до жовтня 2007 року до того ж значення. З липня 2005 року гривня поступово девальвує щодо євро і за період з початку 2002 року до серпня 2008 р. національна валюта подешевшала на 56%.

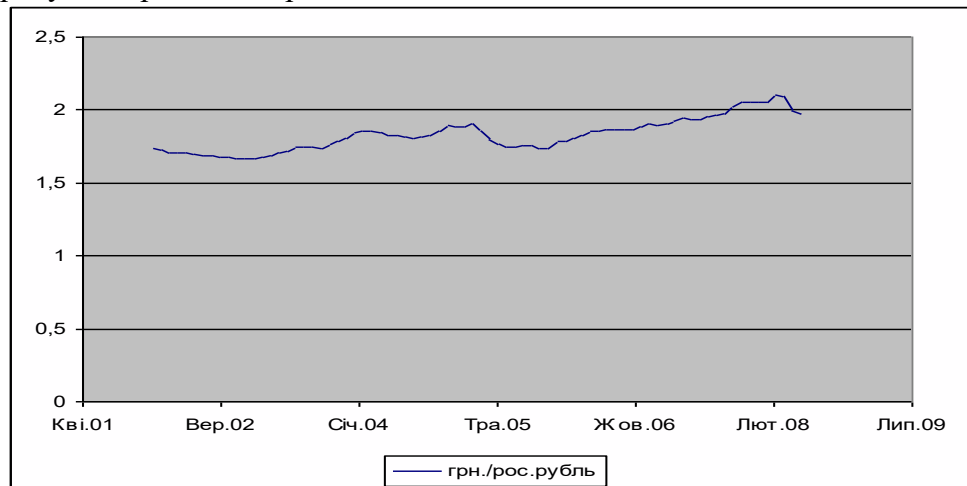

Рис. 5. Динаміка середньомісячних курсів грн/рос. рубль

Динаміка валютного курсу гривні щодо російського рубля (рис. 5) нагадує динаміку зміни обмінного курсу щодо євро. Гривня явно показує девальвацію щодо рубля вже довгий час, хоча і не так чітко як у випадку з євро.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз дозволив виділити чотири сформовані періоди, що характеризуються різними темпами коливання обмінного курсу гривні, а також макроекономічною ситуацією в країні та п'ятий, формування якого триває. Ревальвація курсу гривні в другому та четвертому періодах дозволила стримати інфляційний процес. Хоча говорити, що цей інструмент дієвий в умовах національної економіки не можна, оскільки показник інфляції реагує на девальвацію сильніше, ніж на ревальвацію.

Аналіз динаміки обмінного курсу національної валюти дозволяє стверджувати, що в Україні назріло об'єктивна необхідність поступового переходу до режиму плаваючого обмінного курсу. В довготерміновій перспективі це дозволить зменшити курсові коливання та зробить процес формування курсових коливань більш гнучким. Курсові коливання гривні на сучасному етапі, підкріплюючись кризовими явищами, лише сприяють росту цього показника. За таких умов Національний банк повинен втримувати обмінний курс гривні на оптимальному рівні: не гальмуючи зростання обсягів експорту та повернення довіри до національної валюти з боку різних суб'єктів ринку. На протязі 2002 – першої половини 2008 р. гривня поступово зміцнювалася, маючи для цього вагомі підстави, в першу чергу, це досягнення позитивного сальдо платіжного балансу. За останні пів року всі позитивні тенденції отримали обернений вектор, тим самим наближаючи відсоток девальвації гривні до рівня 2000 року.

SUMMARY

The dynamics of an exchange rate of hryvnia to US dollar, euro and Russian ruble is analyzed with the aim of determining common tendencies of the development.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Горшкова Н. Валютно-курсова політика: практичний досвід та рекомендації // Вісник НБУ. – 2007. – №1. – С. 62-66.
2. Владимир О. Динаміка валютного курсу національної грошової одиниці України та її вплив на розвиток економіки в цілому // Вісник ТАНГ. – 2005. – №4. – С. 67-71.
3. Петрик О. Історія монетарного розвитку в Україні // Вісник НБУ. – 2007. – №1. – С. 2-16.
4. www.bank.gov.ua

Надійшла до редакції 30 вересня 2008 р.

ЗАПРОШУЄМО АВТОРІВ ДО СПІВПРАЦІ

У Східноєвропейському університеті економіки і менеджменту видається фаховий журнал «Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту» (Постанова президії ВАК №1-05/6 від 02.07.2008).

Науковий журнал „Вісник СУЕМ” друкує статті за такими напрямками:

- економіка і організація,
- фінанси і кредит,
- інвестиції і ринок,
- бухгалтерський облік та аудит,
- сучасний менеджмент,
- проблеми маркетингу,
- дослідження молодих вчених.

Журнал виходить два рази на рік, статті приймаються до 15 квітня та 15 жовтня кожного року.

Вимоги до оформлення статей. Наукові статті мають бути написані українською, російською або англійською мовами у текстовому редакторі Microsoft Word 2000, обсягом від шести до десяти сторінок, роздруковані на папері формату А4 (відстань між рядками – один інтервал; основний текст: гарнітура – Times New Roman, Суг, кегль – 14; поля: ліворуч, угорі, внизу – 2 см, праворуч – 1 см; абзац – 1 см).

У лівому кутку у горі зазначаються УДК даної теми дослідження. На наступному рядку у правому кутку сторінки над заголовком подаються ініціали і прізвище автора, написані курсивом, його науковий ступінь, вчене звання та посада за основним місцем роботи. На наступному рядку посередині сторінки великими літерами – назва статті (**жирним**). Нижче подається анотація українською мовою (2-3 речення) та ключові слова (*курсивом*).

Основний зміст статті повинен містити наступні рубрики:

- **Вступ** (актуальність теми дослідження, аналіз останніх досліджень та публікацій)
- **Постановка завдання** (мета та завдання дослідження)
- **Результати дослідження** (основний матеріал дослідження)
- **Висновки** (короткий підсумок до статті та основні пропозиції)
- **Summary** (по закінченні статті подається анотація англійською мовою та ключові слова (*курсивом*)).
- **Список літератури**

У науковій праці допускається цитування не більше 10 джерел. На кожному позицію в списку літератури має бути посилання в тексті статті. Послідовність джерел у списку літератури повинна відповідати послідовності посилань у тексті.

До редакції автор подає статтю у роздрукованому вигляді у 2-х примірниках та в електронному вигляді (у форматі *.doc або *.rtf). Назва файлу – прізвище першого автора латинськими буквами. Матеріали можуть бути надіслані до редакції журналу через e-mail.

Автори котрі не мають наукового ступеня подають зовнішню та внутрішню рецензії на дану статтю (від кандидата та доктора наук), автори, які мають науковий ступінь кандидата наук – подають зовнішню рецензію. Окремо подаються відомості про автора (ПІБ, місце роботи, посада, науковий ступінь, вчене звання, контактна адреса, телефон).

Редакція матеріал не редагує та не несе відповідальності за подані матеріали.

Вартість публікації статті складає 10 грн. за одну повну (неповну) сторінку, а для співробітників університету – безкоштовно.

Кошти надсилати: *Отримувач:* ТОВ ВНЗ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ Код 14204539 МФО 320478 Р/р 26000100978 ВАТ АБ «Укргазбанк» вул. Н. Левицького, 16, м. Черкаси, 18036 (*призначення платежу:* за друк статті із зазначенням прізвища автора)

Адреса редакції: 18000, Черкаси, вул. Н Левицького, 16.

Відповідальний секретар журналу Шульга Ірина Петрівна тел. (0472) 64-72-00 (внут. 109), e-mail: irynashylga@yandex.ru.

Наукове видання

*Вісник
Східноєвропейського університету
економіки і менеджменту*

Науковий журнал

*СЕРІЯ
ЕКОНОМІКА І МЕНЕДЖМЕНТ
№ 2 (4), 2008*

Головний редактор В. К. Васенко
Дизайн та макетування М. А. Меркотан
Технічний редактор С. М. Рудакова

Підписано до друку 29.12.2008. Формат 70x108/16. Укр. мова.
Папір офсетний. Ум. друк. од. 12,6. Наклад 130 прим.

Свідоцтво про державну реєстрацію ЧС № 549 від 21.08.2007.

Надруковано в редакційно-видавничому відділі
Східноєвропейського університету економіки і менеджменту
18036, Черкаси, Н.-Левицького, 16
Тел. 64-70-55